

tiszatáj

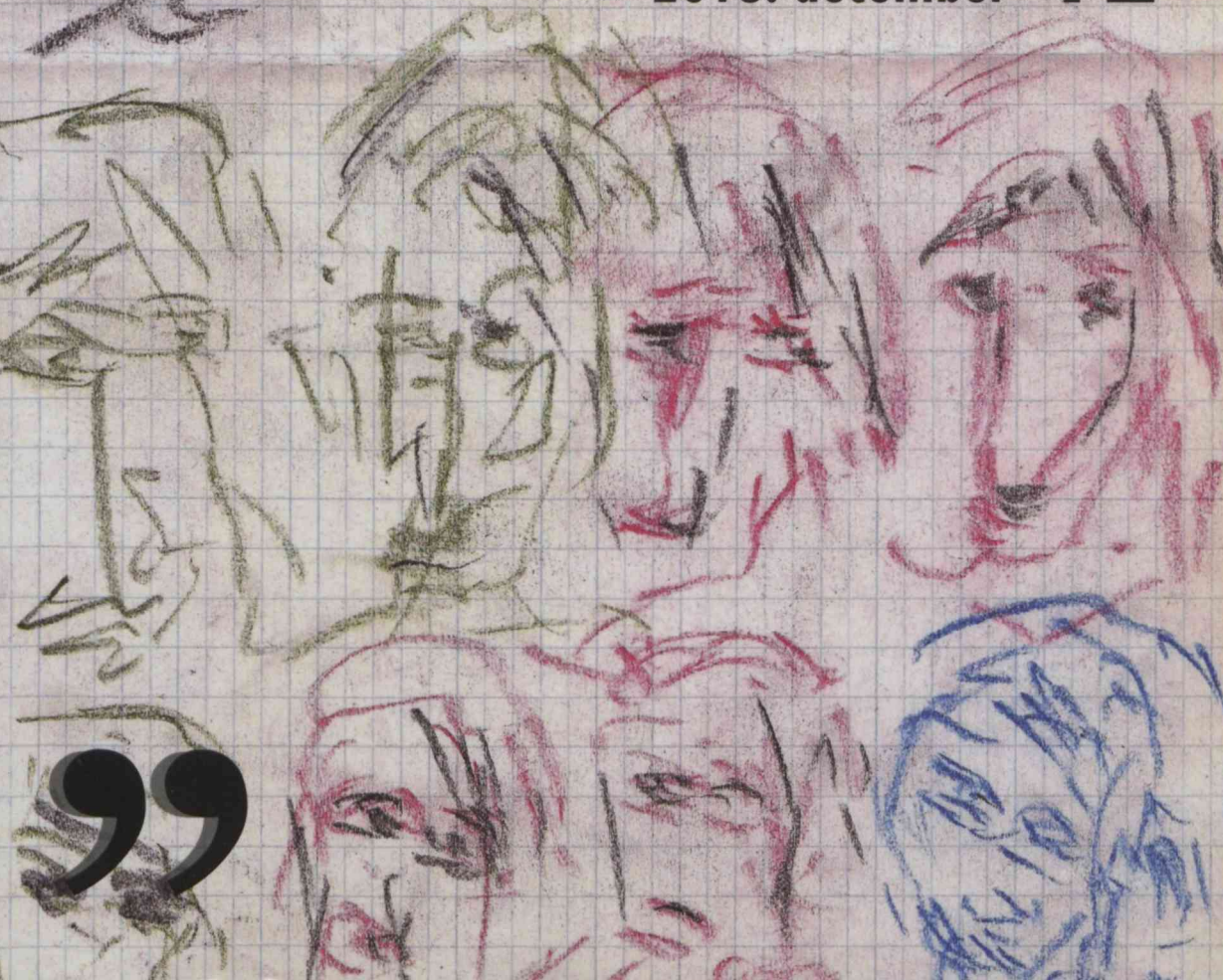
72. ÉVFOLYAM

5HG12
82/89FI T56

2018 DEC 04

2018. december 12

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

az Emberi Erőforrások Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
SINKOVICS BALÁZS korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Online változat: tiszatajonline.hu

Szerkesztőség: 6720 Roosevelt tér 10–11. Tel. és fax: (62) 421–549.

Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303–3440

További információ: 06 80/444–444

Egyes szám ára: 600 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LXXII. évfolyam, 12. szám / 2018. december

BÖNDÖR PÁL	Küszöbtől fájdalomig; Próba apróba; Szennyezők szennyese	3
SZÖLLŐSI MÁTYÁS	Simon Péter (részlet)	5
ZALÁN TIBOR	Anya-ébresztő-sirató (Szilánk a Papírváros négy c. regényből)	22
ZÁVADA PÉTER	Kálvária-tétel; Önkéntes pygmalion; Jákob	25
OCSOVSZKY ZSÓFIA	Ősz; Becsapódás; call stack	28
HAÁSZ JÁNOS	A plakáttépkedő; Mióta elmentél	31
CRISTIAN FULAS	A szégyen csíkjai (14. fejezet) (Fordította: <i>Mihály Emőke</i>)	36
ANNE-MARIE KENESSEY	Szótalán; [Elöl fiatal doktor...]; Feltört láb; A Glienicker-híd; [Fulda – Erfurt / Német Vasutak...]; A botanikus kertben; Kezelés jugendstilben; [Koponyája földkerekek...] (Fordította: <i>Csordás Gábor</i>)	44
KABAI LÓRÁNT	[magyarország kurva...]; [koppant egy nagyot...]; [a mi nap szembejött...]	50
MIKLYA ZSOLT	Ének éneke; Mazel Món	52
TAJTI ZOLTÁN	Az óriások	55
PÉNTEK IMRE	Kerti ebéd; Csalafinta hivatal	56
VERMES NIKOLETT	Becsapódás	58
G. ISTVÁN LÁSZLÓ	Ady-hang betegségben; A zsiráf	59
Tandori 80		
KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ	Tandori...	61
ÁGH ISTVÁN	Lyukasórák Tandori Dezsővel	62

PETRI GYÖRGY	Búcsúsorok Dezsőnek	65
SZABÓ GÁBOR	Egy versküldemény mellé (Petri György utolsó Tandori-verse)	66
GYÖRE BALÁZS	Mb; betörés	69
HARCOS BÁLINT	80 tétel Tandori Dezsőről	71
SIROKAI MÁTYÁS	Hommage	81
BABARCZY ESZTER	Tandori, a misztikus	82
VARGA DÁNIEL	Öt szakasz TD-nek	93
ÁFRA JÁNOS	Dadaista fogsor; Futurista passió; Duchamp-tanítvány; Dimenzióváltás	94
SZABÓ MARCELL	Írás – Bizonyítás – Posta (Az evidencia fogalmának forrásai Tandorinál)	96

mérlegen

SZABÓ GÁBOR	Egy örökké zárva tartó könyvtárról (Krasznahorkai László: Aprómunka egy palotáért)	110
BERETI GÁBOR	A hitelesítő feltétel (Dimény H. Árpád: Levelek a szomszéd szobába)	114
SZÁNTAI MÁRK	Zsoltárok, mítoszok újrhangszerelve (Puskás Dániel: A vakok zsoltára)	117
MIKSÓ PÉTER	Újraírt dal (Reiter Róbert: Elsüllyedt dal. Versek, cikkek, interjúk)	121
OROSZLÁN ANIKÓ	Határokon innen és túl (Darida Veronika: Elterő színterek – Nagy József színháza)	126

Az utolsó oldalon

SZÍV ERNŐ	Maribori kispálya	129
-----------	-------------------------	-----

Illusztrációk

TANDORI DEZSŐ rajzai a címlapon, a 21., 27., 70., 95., 120., 125. és a 128. oldalon.

BÖNDÖR PÁL

Küszöbtől fájdalomig

Nincs mit befejezni leginkább.
Küszöbtől küszöbig, sapka, sál,
szemellenző magától értetődik.
A fájdalom nem, jön az magától.

Véget, ennek a céltalan mászkálásnak,
nem tudni, hogy ki vet. Aki megéri,
meséljen majd erről, ha tud. Addig meg
a küszöbtől a fájdalomig, ahogyan azt kell.

Poraimat a Dunába szórni nem lehet,
tiltja a törvény, vennem kell sírhelyet.
Viselője úgysem hallja, a nevem helyett
írják rá a keresztre, hogy ez a Duna.

A Duna-park, a Duna utca,
végső esetben
a Duna-Tisza-Duna-csatorna is megteszi.

Próba apróba

Nézd azt a sárga sapkát!
Hogyan áll rajtam ez a szellős ing,
hogyan illik alakomhoz
az ég fölöttem? Van, amibe nem férek bele,
van, ahova nem férek be.
Nem sok mindent szabtak itt énreám,
és próbabábúnak lehet, hogy
nem felelek meg, de elbízni magam
természetesen ökörség lenne:
hiszen egyfolytában mértéket vesznek rólam,
úgy, hogy észre sem veszem.

Szennyezők szennyese

Ha pontosak akarunk lenni,
a következő folytatásra érkeztünk éppen. Itt? –
ahol kihaltak az avarok, a gepidák,
a szerbhorvátok, a csehszlovákok.
Nem tudom, kik ezek, de
rossz hallgatni, ahogy a közjóról beszélnek;
osztanak is, szoroznak is,
övéké itt minden.

Mostanára, szerencsénkre, kissé elbizonytalanodtak,
nincsen már erdő, amit irthatnának,
nincsen már víz, amit ne szennyeztek volna be,
szervezet, iroda, amelyben ne akadozna a munka,
nem tudnak már mihez kezdeni.
Kisebbségnek sokan vannak, többségnek kevesen.
Elvenni a kedvünk, éppen elegen.

SZÖLLŐSI MÁTYÁS

Simon Péter

(RÉSZLET)

Simon lassan tárta ki az ajtót, mert volt egy olyan érzése, hogy valaki várja. Szeretett volna felkészülni a találkozásra, de tudta, hogy engedély nélkül, ismeretlenül lép be a lakásba mindjárt, és arra gondolt, hogy a találkozásra így nem lehet felkészülni. A levegő megmozdult, amint nyílt az ajtó, és Simont szokatlan otthonosság-érzet lepte el. Az első pillanatban ugyan kellemes, de utána már, főleg ebben a szituációban, ijesztő volt. Óvatosan belépett. Azonnal becsukta maga mögött az ajtót, majd, miután fülelt egy kicsit, hall-e valami mozgásra utaló jelet, hogy rajta kívül esetleg más is tartózkodik a lakásban, kulcsra zárta az ajtót. Bent félhomály volt. Először legalábbis nehezen tudta kivenni a tárgyakat. Szürkés foltok voltak a fal tövében vagy arrébb, például az egyik ajtónyílás mellett, amit, épp a sötétebb tónusa miatt, jobban észlelt. Állt vagy egy percig, hátha történik valami, de minden csendes maradt. A tárgyak mozdulatlanul vártak. Talán arra, hogy leessenek, jutott eszébe, mert még az is jobb, mint a ki tudja meddig tartó tehetetlenség. Hallotta a saját lélegzetvételét, s ahogy csendesedik a lüktetés a mellkasában, ami izgalomra utalt ugyan, de közben mégis az egyetlen megnyugtató dolog volt, hiszen legalább összhangban volt azzal, amit tett. Egyedül érezte magát, mert rájött, titkon reménykedett abban, hogy valaki itt majd elmagyarázza neki mindazt, ami az elmúlt három napban történt. Vagy netán kiderül, az csupán egy tréfa, mely a harmincharmadik születésnapja miatt van. Nem tudta, miért érzi, hogy ennek a számnak jelentősége lehet, hiszen még csak nem is kerek évforduló, és hiába igyekezett logikus magyarázatot találni az érzésre, nem jutott eszébe semmi. Számolni kezdett magában. Kivont és összeadott, próbált felidézni néhány fontos eseményt a múltból, ami összefüggésben lehet az elmúlt napok eseményeivel és a korával, de a gondolatai önmagukban üresnek tündek, mintha nem csak arról lenne szó, hogy nem találja az összefüggéseket, hanem hogy már az se volna meg, nem volna felidézhető, ami annyira egyértelmű volt sokáig, hogy gondolkodnia sem igen kellett rajta. De vajon mi volt egyértelmű? Nem tudta, mert ez is csak egy érzés volt. Valamiféle homályos összkép magáról, a múltjáról, a gyerekkoráról, a szerepeiről. Rádöbent, hogy csak az utóbbiról vannak határozott emlékei. Azokról a pillanatokról, amikor tulajdonképpen nem is önmaga volt. Látta, hogy az asztalon világít valami. Kíváncsi lett, mi az. Óvatosan levette a kabátját, fölakasztotta, majd a cipőjét húzta le. Nem akart a világos szőnyegre lépni, nehogy nyomot hagyjon, és annak már egyébként se látta értelmét,

hogy ott az ajtó mellett álldogáljon, ha már úgy döntött, bejön. A szőnyeg puha volt a talpa alatt. Az első pár lépés után megtorpant. Ott is állt egy-két percig, annyira élvezte az alatta elterülő, lágy fűhöz hasonlító szövetet. Akkor már azt is látta, hogy az asztalon egy nyitva hagyott laptop világít. A képernyőjén egy hosszabb szöveg betűi kásásodtak össze. Az asztalon a laptop mellett csak egy állókeretbe tett fénykép körvonalait vette észre még, de azt, hogy mi van rajta, a félhomály miatt nem látta biztosan. A szoba is, akkor tűnt csak föl neki igazán, a méretéhez képest szinte teljesen üres volt. Az asztalon, két fotelon meg a hátul nyújtózkodó állólámpán kívül csak a puha szőnyeg volt benne, amin állt. Érezte, hogy egyre jobban belesüpped a két lábfeje a szőnyegbe, s úgy tűnt, mintha nem csak számára volna kellemes ott álldogálni, hanem mintha a tárgy is betöltené végre a rendeltetését. Simon közelebb lépett az asztalhoz. Érdekelte, vajon mi vagy ki lehet az asztalon álló képen. A fény srégen esett az üveglap mögött húzódó fotóra, amin, ahogy közelebb jutott, egy arc bontakozott ki, melynek főbb vonásai eleinte nem voltak ismerősek neki, de aztán, ahogy kezdett hozzászokni, hogy a határozott fény világítása mellett nézzen az asztal sötétebb része felé, látta, hogy rá emlékeztet. Ijesztő volt a felismerés, amikor már ott állt közvetlenül az asztal előtt, az arcára vetülő erős, fehér fényben, hogy magával néz szembe a fotón. Elkezdte keresni a különbözőségeket, melyek azt bizonyítják, az ott valójában mégsem ő. Amint közelebb hajolt, látta, hogy a fotón szereplő férfi tényleg aggasztóan hasonlít rá, bár maga a felvétel nem volt jó minőségű, inkább homályos, mintha a fókusz nem sikerült volna beállítani, mikor készítették, és, ahogy egyre jobban és jobban figyelte, az otléte mellett mégis csak a bizonytalanság érzését erősítette benne annak életlensége. Mintha az, aki vele szembe néz, nem hasonlítana, csak hasonlítani akarna rá. És épp arra készülne, hogy előlépjen, egy olyan területről, ahová nem lehet egyértelműen belátni. Ezt az érzést erősítette a félhomály is, ami miatt még több időt vett igénybe a képen szereplő arc feltérképezése, és ismét csak rádöbrent, milyen sok mindenből áll össze egy tekintet. Aztán eszébe jutott, hogy az ellenkezése ugyan természetes dolog, hiszen az önállóságát védi vele, de persze nem bizonyít semmit. Nem értette, mit keres ott az a kép. Főleg, ha arra gondolt, hogy az, aki a képen szerepel, egyedül él itt, legyen az bárki. Ha igaz ez, minek van kitéve róla egy kép az asztalra? Ez értelmetlennek és feleslegesnek látszott, mert azt nem gondolhatta, hogy bárki magát szereti nézegetni. Aztán eszébe jutott, hogy talán csak azért van itt, hogy ő, ha ide jön, láthassa – ez a gondolat azonban félelmetes volt. Pontosabban az, hogy ő esetleg más, és nem az a valaki, aki a képen látható, tehát hogy olyasvalakiről készült a felvétel, aki ennyire hasonlít rá. Nem mintha az a lehetőség, hogy ő maga az, ne lett volna továbbra is aggasztó, mert nem tudta volna megmondani, mikor készült a kép, ha ugyan tényleg róla készítették, bizonytalanodott el ismét. Ezeken még gondolkodott egy ideig, de nem értette, melyik változat mit jelent, s hogy mi lehet a következménye. Nézte a képet. Egyrészt, hogy megvizsgálja az arcot, másrészt, hogy képes legyen megbarátkozni a gondolattal, hogy az ott talán mégiscsak ő, hiszen azt a lehetőséget meg-

nyugtatóbbnak vélte, hogy csak azért van hiányérzete, mert maga a kép ismeretlen neki, és nem arról van szó, hogy magát nem ismeri fel benne, hiszen olyan elképesztően hasonlít rá. A fény közben már zavarta, olyan éles volt. Oldalról vágott a szemébe, így, hogy nem a képernyőt figyelte, úgyhogy egy mozdulattal arrébb fordította a laptopot, hogy ne pont rá világítson. Amint megmozdította az eszközt, önkéntelenül is a képernyőre tévedt a szeme, ahol a szöveg már nem csak egy kusza folt volt, mint korábban, amikor még távolabbról nézte, hanem nagyon is olvasható, szavakból és mondatokból álló egész, amelynek egyik sorában meglátta a saját nevét. Megdöbbenő volt, szinte kiugrott a szövegből az az egy szó. Mintha központi elem lenne. És a többi szó csak elmosódva tengődne körülötte. Akkor legalábbis úgy tűnt, mert nem bírt hosszú ideig másra nézni, annyira hihetetlen volt, hogy ott van. A nevére gondolt, ki is mondta egészen halkán, majd arra, hogy nincs, aki meghallgassa, pedig nagy szüksége volna rá. Visszanézett a fényképre. A sötétből határozott mozdulatlansággal tekintett rá a saját arca. Várta, hogy megmozduljon. Hogy beszélni kezdjen, mintha helyette kellene megszólalnia, de ezt persze hiába várta. És azt is tudta, hogy ő maga sem beszélhet a kép helyett, hiszen milyen keveset tud magáról, s hogy az is nagyrészt talán tévedés, mert hát hogyan is láthatná belülről önmagát. Félt attól, hogy nem kíváncsi rá, pedig csak egy kép volt. Megfogta a keretet, majd lefektette, mert már nagyon zavarta, hogy nézi. A szeme visszatévedt a képernyőre, s mivel jobb ötlete nem volt, olvasni kezdte a szöveget, hangosan, hogy a lehető legjobban értse. Lassan haladt. Át akarta látni az összefüggéseket, és gyakran ismételt meg szavakat vagy akár egész mondatokat, mert egyszerre volt számára ismeretlen a szöveg – hiszen teljesen biztos volt benne, hogy nem olvasta még –, és mégis ismerős, már csak a név, a saját nevének olvasása, és a fokozatosan kibomló események miatt, amelyek néhol kísértetiesen emlékeztettek a vele történetekre. Talált egy-két betűhibát, amit legszívesebben javított volna a kényszeres rendszere miatt, azonban nem volt elég bátor ahhoz, hogy a szöveghez nyúljon. Mintha nem volna joga hozzá. Helyenként a szórenden is változtatott volna. Úgy érezte, még folyékonyabb, még sodróbb lehetne a szöveg, de ez sem bontotta le a benne épült gátat, ami megakadályozta, hogy változtasson. Egyre jobban belemélyedt. Annyira lekötötte az olvasás, hogy hosszú időn át bele sem gondolt, hogy köze lehet hozzá, azon túl, hogy épp olvassa. És amikor mégis visszatért a gondolat, mert olyasmi következett, ami nagyon is hasonlított valamire, amire egyébként emlékezett is, akkor továbbhajszolta magát a szövegben, s vagy újraolvasta a részt, mert azt hitte, talán félreértett valamit, vagy épp hogy előrehaladt gyorsan, mert megijedt az egyértelműnek tűnő kapcsolattól, amivel, ahogy belegondolt néha, képtelen mit kezdeni. És így egy idő után félelmetessé vált olvasni a szöveget. Már vagy egy órája ült ott. Alaposan elmerült benne, és letagadhatatlan párhuzamok mutatkoztak az elmúlt napjaival. Lejjebb akart görgetni a lapszélen, hogy olvashassa tovább, de nem ment. Nem volt mit tovább olvasni. Zörgést hallott az ajtó felől. Megmozdította a laptop képernyőjét, hogy lehajtsa, de azonnal ráeszmélt, hogy az is jelentős válto-

zást idézne elő a szobában. Elkezdte visszagörgetni a szöveget az elejére, hogy lát-szólag minden úgy legyen, ahogy akkor volt, amikor belépett a lakásba. Megfogta a képkeretet, hogy felállítsa, de képtelen volt rá. Úgy érezte, elviselhetetlen volna most az a tekintet, ami magára emlékezteti. Mintha túl sok volna már belőle, vagy egyszerűen csak nem tudná, mire kéne gondolnia, ha önmagára gondol. Nyílt az ajtó. Eszébe jutott, hogy megpróbál elrejtőzni, vagy bebújni valahová, ahonnan megfigyelheti, mit csinál a másik. Föl is állt, de valami azt súgta, semmi értelme nincs menekülnie. Kíváncsiság is ébredt benne, hogy hogyan reagál az, ha meglátja, aki most érkezik, és hogy az-e, akire gondol.

Nem látta tisztán az ajtóban álló férfi arcát, mert az előszobaszerű beugróban félhomály volt. Meglepetten vette észre, hogy nem izgul. A vérnyomása stabil volt. A szívverése nem gyorsult fel, s közben arra gondolt, hogy végül is számított erre. Hogy mindez egyszer bekövetkezik. Sőt, az volt az érzése, mintha már meg is történt volna, és egy állandó ismétlődésnek lenne a része, ahol újabb és újabb részletek bontakoznak ki különféle variációkban. Nem volt szokatlan mindez, csak a felismerés lepte meg, hogy ismét azt érzi, valami elvonja a figyelmét a saját gondolatairól, sőt mintha a helyükre lépne, csak épp nem tudta, mi. A másik beljebb jött, anélkül, hogy a cipőjét lehúzta volna, és ez Simont kifejezetten idegesítette. Tudta jól, hogy a tisztaságmániája nyilvánvaló, de hogy az egy idegen lakásban is ilyen határozottan jelentkezik, nem gondolta volna. Hogy zavarni kezdi, ha valaki, aki valószínűleg a saját lakásába érkezik haza, magán hagyja a cipőt, és úgy lép a világos szőnyeggel borított szobapadlóra. Aztán már az volt az érzése, életében először, hogy ostobaság ezen töprengenie, hiszen nem az ő gondolja. Másrészt, jelentéktelen dolog, amihez hasonlókra túl sok időt pazarolt el eddig. Az alak sötét öltönyt viselt. Fölötte vékony kabát lógott kigombolva, pont olyan, amilyen Simonnak is volt, s amit ritkán viselt, mert mindig szűknek érezte. A másikon azonban hibátlanul állt. Egyenes vonalban zuhant le két oldalt a teste mellett, sehol egy gyűrődés, ránc, minden tökéletesnek tűnt, s mivel kellően sötét volt ahhoz, hogy ne lássa tisztán a részleteket, nem is fedezett fel semmi egyenlenséget, ami irigységet ébresztett benne.

– Kicsoda maga? – kérdezte Simon. A hangjában rejtőzött némi felháborodás. Mintha ő kérné számon az illetőn, hol is jár, pedig egyértelmű volt, hogy ez csak fordítva elképzelhető.

– Simon, tudod, hogy ki vagyok.

Arra gondolt, hogy ezek szerint a nevét is tudja, s hogy talán a félreértésről is van tudomása. Kétségbeejtő volt a gondolat, hogy a másik többet tud az egészről, mint ő. Hiszen akkor az is lehetséges, hogy nem is félreértés, hanem egy előre eltervezett dolog, ami szándékosan kuszálta össze a napjait. Amint végignézett rajta, látta, hogy korántsem hasonlít hozzá annyira, mint ahogyan azt az elmúlt napok tapasztalatai látszólag alátámasztották. A mozgása darabosabb volt, mint az övé, bár ezt azonnal másodlagosnak vélte. Rájött, a saját mozgását nem képes megfigyelni,

így már maga az összevetés is értelmetlennek tűnt. Azt viszont egyértelműen látta, hogy az alak nincs olyan magas, mint ő. Ebben biztos volt. Főleg, amikor újra megmozdult, és egy kintről érkező fénysáv végre láthatóbbá tette. Az arca ugyan emlékeztetett rá, de idősebbnek látszott. Valamivel ráncosabbnak is. Úgy rémlett neki, a saját arca kerekesebb, s mintha a homloka szélesebb lenne. A haja is más volt. Talán a színe miatt, bár ebben sem volt egészen biztos. Nem értette, hogyan téveszthették össze vele, mert a hasonlóság összességében igen csekélynek tűnt.

– Péter? – kérdezte Simon.

– Tudod, hogy én vagyok – mondta a másik.

Simon úgy látta, otthonosan mozog, s hogy egyáltalán nincs meglepődve azon, ami történik, mintha a lehető legtermészetesebb volna számára, hogy ő itt van. Az alak levette a kabátját, majd helyet foglalt az egyik karosszékekben, Simonnal szemben.

– Miből gondolja, hogy tudom, kicsoda? – kérdezte elfúló hangon. A mondat felénél már zavarban volt. Azt hitte, az óvatoskodása csak ront a helyzeten, miközben a másik mintha a fölényt, s a nyilvánvaló pozícióját akarta volna hangsúlyozni, erre gondolt.

– Onnan, hogy pontosan tudom, mire gondolsz. Hogy mi jár a fejedben.

Simon ezt már végképp zavarba ejtőnek találta, és hihetetlennek is. Mert hát honnan tudhatná ez a valaki, hogy mire gondol.

– Ezt azért nem hiszem. Azt viszont feltétlenül tudnia kell, hogy semmi rosszat nem akartam. Egyszerűen csak összekeverték magával és...

– Ne magyarázkodj! Tudom, hogy így van, Simon. És tegezz nyugodtan.

Simonnak eszébe jutott, hogy az ittléte sehogy se mondható véletlennek, és örült, hogy a másik közbevágot, megakadályozva, hogy összevissza beszéljen arról, hogyan is került ide. Kulcs volt nála, jutott eszébe, amivel bejött a lakásba, s amit szánt szándékkal szerzett meg, tehát egy nagyon is érthető folyamat eredménye, hogy itt van, egyáltalán nem a véletlené. Az viszont bosszantó volt, hogy az illető úgy beszél vele, már az első mondatától kezdve, mintha ismerné. Méghozzá jól. Mintha azt akarná éreztetni vele, hogy nem emlékszik rá. Hogy elfelejtkezett valamiről, s mivel sehogy sem jutott eszébe, miről, az érzés szinte elviselhetetlenné vált, mert nem tudta, honnan, milyen irányból közelítsen.

– Ugyan honnan tudná? – kérdezte mégis, mert kíváncsi volt, mit válaszol a másik.

– Szorosabb a kapcsolatunk, mint hinnéd.

– Ezt honnan veszi? – tette föl magában a kérdést.

– Látom, beleolvastál a szövegbe.

Simon az asztalon álló laptopra nézett, ami fehéren világított a megnyitott dokumentummal a képernyőn.

– Ez nem egészen az, aminek...

– Én hagytam nyitva a gépet. Szerettem volna, hogy beleolvass. Bár ahogy nézem, nem jutottál messzire.

Simonnak ez érthetetlen volt, hiszen hogy hihette ez a valaki, hogy ő egyáltalán idejön? Ugyanakkor eszébe jutott, hogy a történet kísértetiesen hasonlít ahhoz, ami az elmúlt napokban vele történt. Persze olvasva azért mégiscsak más volt, nyugtatta magát rögtön. Úgy érezte, egy számára szokatlan erő ellenáll benne. Ellenáll annak, hogy azzal a valakivel azonosítsa magát, akiről olvasott. A szövegre nézett. Észrevette, hogy csak a feléig sikerült visszagörgetnie igyekezetében, és arra gondolt, hogy akkor a másik bizonyára azt hiszi, csupán odáig olvasta el. Nem látta értelmét, hogy magyarázkodjon, mert egyrészt szerette volna leszoktatni magát arról, hogy megpróbálja kitalálni mások gondolatait, ami annyi félreértéshez és vitához vezetett korábban. Másrészt közben már úgy érezte, hogy ha lehetősége lesz rá, rákérdez egy-két részletre, amit ellentmondásosnak vélt, s egyben, talán pont emiatt, nagyon érdekesnek is.

– Hogy tetszett? – kérdezte közben a másik.

– Zavarba ejtő volt – mondta, teljesen spontán módon, mintha nem is ő gondolná így hirtelen.

– Ezzel nem vagyok előrébb, de igazából ez nem a te hibád.

– Hogy érti ezt?

– Úgy értem, hogy nem lehet objektív véleményed a szövegről. Ebben is hasonlítunk.

Simon ezt igaznak érezte, azzal együtt, hogy tudta, újra kellene olvasnia a szöveget. És nem is értette, miért nem ébred benne egyértelmű ellenkezés az állítással kapcsolatban, hiszen nem látta át pontosan, mire utal a másik, aki közben cigarettatárcát, gyújtót vett elő. A határozott mozdulatok után döbbsent csak rá igazán, hogy egy idegen lakásában van, miközben furcsállta, hogy a döbbsenete nem igazi döbbsenete, mintha valaki kölcsönöznél neki. Vagy egyszerűen csak egy kötelező érzés lenne, ami a szituációhoz köti, és nem az a fajta, ami rávilágít bármire is. Fölállt ugyan, de érezte: ez nem azt jelenti, hogy el kéne mennie.

– Gondolom, nem zavar. Azt meg tudom, hogy nem kérsz. Ugye?

Simon először arra gondolt, hogy valóban nem kér. Aztán pedig arra, hogy ha a másik tudja ezt, akkor meg minek kérdezte. Szóval, hogy ez a valaki valószínűleg csak szórakozik vele.

– Nem, tényleg nem kérek. És nem, nem zavar – mondta, majd visszaült.

– Valójában tudom, hogy nem.

– Tényleg?

– Igen.

Simon várt. Elsősorban arra, hogy az alak rágyújtson, de nem tette. És ez még érthetlenebbé és bosszantóbbá tette a kérdéseit.

– Nem gyújt rá? – kérdezte hirtelen. Közben erősen koncentrált, mintha annak hatása lehetne a másikra.

– Majd később, Simon.

– Hogy érette azt, hogy tudja, mire gondolok?

– Úgy, Simon, hogy tudom, mire gondolsz.

– Már honnan tudná – vágta rá, miközben nem volt biztos benne, hogy az utolsó kérdést kimondta-e egyáltalán, vagy csak gondolta. Erre rákérdezni azonban nagyon kellemetlen lett volna. Mindketten hallgattak egy kicsit. – Nos, akkor mire gondolok? – szólalt meg most határozottan.

– Az előbb arra gondoltál, hogy meglepő, hogy egy ilyen szituációban szóba állsz velem, és nem hagyod el a lakást, ahová valójában nem volna jogod bejönni. Ezt szokatlannak érezted.

– Ugyan már! – vágott közbe Simon. – Ezt azért nem volt nehéz kitalálni.

– Arra is gondoltál, hogy hogyan keverhettek össze velem az emberek. Hiszen nem hasonlítunk, legfeljebb emlékeztetünk a másokra. Alacsonyabb vagyok, mint te, idősebb is. És arra is gondoltál, hogy nem vezet sok jóra, ha megpróbálsz kitalálni a gondolataimat.

Simon köhintett párat, annyira meglepte, amit hall.

– Mit akar ezzel elérni?

– Mondom, hogy tegezz, Simon.

– Elnézést – mondta ösztönösen. Szokatlan volt, hogy közben nem érez semmiféle szégyent, s mintha magát az érzést sem tudná feleleveníteni egyáltalán. Arra gyanakodott, hogy a férfi csak játszadozik vele, s hogy hiába tűnik higgadtnak, ez a nyugalom nem tarthat sokáig. – Miért ismételteti állandóan a nevemet? – folytatta gyorsan, mert el akarta terelni a témát, de szinte biztos volt benne, hogy bármiről is beszél, az mindig ugyanaz.

– Mert egyrészt tetszik a neved. Másrészt nem tudom eldönteni, hogy megfelelő-e.

– Megfelelő? Mihez megfelelő?

– Hogy megfelelő-e a számodra.

– De hát, ez a nevem. Már elég régóta.

– Azért nem olyan régóta.

– Igen, végül is ez a közel harminchárom év nem olyan sok.

Péter nevetett.

– Nincs az harminchárom.

– Néhány nap múlva leszek harminchárom – tette hozzá határozottan, bár azt sem tudta, hányadika van, s így már feleslegesnek érezte a magyarázkodását, mint ha annak, hogy ennyi idő, mégse volna jelentősége. Ha csupán abban a tekintetben nem, hogy sosem annyinak érezte magát, mint amit a számok mutattak. A gyerekkorából például alig tudott felidézni valamit. A helyszínek, néhány kép, egy-egy játék vagy szobabelső még csak-csak ott volt előtte, de hogy mi történt pontosan, mivel telt el az a rengeteg idő, hogy miket csinált azokban a belső terekben, kikkel találkozott, nem tudta. Hiányoztak az arcok, az illatok, az érintések. A képek soha nem elégítették ki egészen. Miközben ezen töprengett, önkéntelenül is körbejárta sze-

mét a szoba tárgyain. Rájött, hogy még szét se nézett a lakásban, annyira hamar leköttötte figyelmét a képernyőn olvasott szöveg, s szokatlan is volt számára, hogy korábban végig se járta a szobákat, mert egyébként, ha teheti, mindig körbenéz. Eszébe jutott a kép is, ott feküdt az asztalon lefordítva, s hogy esetleg megnézni. Ijesztő volt azonban a lehetőség, hogy a rajta kirajzolódó arc szabadon tekintsen szét a szobában. Mintha ez eleve nem volna elképzelhető, mert közben arra gondolt, hogy mindig van a szobának egy olyan része, amit nem lát. Sőt, hogy akkor már tulajdonképpen hárman volnának itt, és hogy az a harmadik fél, hiába volt olyan ismerős, a némaságával elviselhetetlen terhet róna rájuk. Hozzáért a képhez. Szinte vonzotta a kezét, de azonnal elkapta, nehogy kísértésbe essen.

– Nem a pontosságodról vagy híres, Simon, ezt mindketten tudjuk. És el kell szomorítsalak, mert nem vagy harminchárom éves. Vagy legalábbis nem úgy, ahogy azt általában érti az ember – mondta a másik.

Az első állítást igazságtalannak érezte, mert igenis volt, amiben kifejezetten pontos tudott lenni. Igaz, gondolt rá hirtelen, leginkább azokban a dolgokban, amik neki voltak fontosak.

– Maga hogy érti?

– Mondom, hogy tegezz, Simon.

– Igen, persze...

– Én is állandóan ezt csinálom, ne aggódj. Sok mindenben hasonlítunk.

Simon megjiegt, mert épp arra gondolt, hogy sokkal kevésbé aggódik, mint kéne.

– Így volna? – kérdezte zavartan.

– Pontosan így.

– Nekem nem úgy tűnik.

– Szerinted nem hasonlítunk?

– Mármint külsőleg? Nem annyira, mint hittem, azok alapján...

– Úgy összességében.

– Honnan tudnám?

– Mit érzel?

Simon nem válaszolt, mert nem érzett semmit, és ez kifejezetten zavarta. Várakozás volt benne, ami egy nagy veremhez hasonlított, és üresen tátongott lefelé.

– Mi ez a zagyvaság?

– Ez nem zagyvaság, Simon. És ha figyelsz magadra egy kicsit, vagy ha az elmúlt napok eseményeire gondolsz, rájöhetsz, hogy igazam van.

– És mindez a korommal függ össze?

– Nem, Simon, a korod csak egy dolog. Ezzel arra utaltam, hogy nem az vagy, akinek gondolod magad.

– Honnan tudja... tudod, hogy kinek gondolom magam? – kérdezte, miközben az jutott eszébe, hogy ilyen módon még sosem gondolt magára. Ösztönösen volt mindig valaki más, de hogy ő ki valójában, azt nem tudta volna megmondani.

– Pontosan tudom, Simon. Hidd el. Nagyon sok közöm van ahhoz, hogy mit gondolsz.

– Ezt hogy érted?

– Úgy, Simon, hogy ha én nem lennék, te sem lennél.

Simon nem értette, mire utal ez a mondat, mégsem volt igazán ellenére. A nyilvánvaló képtelensége mellett volt benne valami megnyugtató. Mintha levénné a felelősséget a válláról, és könnyebbé tenné még egy-egy lélegzetvételt is. Közben újra eszébe jutott a szöveg, s hogy milyen pontosan, az eseményeket követve, a részleteket kibontva mutatja be, mi történik azzal, akit szintén úgy hívnak, akárcsak őt. És hogy az a rész, amit olvasott, épp ott ér véget, hogy az, akit Simonnak hívnak, ül egy lakásban, és olvas egy számára érthetetlen, de mégis ismerős szöveget, s hogy a szereplő érzései kuszák, legalábbis a számára. Szívesen olvasta volna tovább, hogy mi történik vele, de véget ért az írás. Így nem volt képes eligazodni benne, csupán egy töredék volt számára, amiről nem tudta, bosszantja vagy felcsigázza inkább. Mert ráadásul az, amit az imént a vele szemben ülő mondott, csak még inkább megerősítette benne az érzést, hogy a sejtésnél, vagy a szokatlan hasonlóságnál jóval több köze van a leírtakhoz. Mintha tényleg róla szólna, ami ugyanakkor elképzelhetetlennek tűnt, hiszen számos részlet ismeretlen volt előtte. És a szereplő is, nem talált jobb szót, idegennek tűnt.

– Találkoztunk már korábban? – kérdezte.

– Nem. Illetve mégis, csak nem úgy, hogy egymással szemben ültünk.

– Akkor hogyan?

– Máshogy, Simon.

– Hogy értetted azt, hogy ha te nem lennél, akkor én se lennék?

– Szerinted hogyan lehet ezt érteni?

– Nem tudom, azért is kérdezem.

– Dehogynem tudod. Koncentrálj.

Simon nem tudta, mire kéne koncentrálnia. Néhány másodperc elteltével azonban már olyan gondolatok és részletek öntötték el az agyát, amik addig nem is léteztek számára. Mintha a következtetései nem a saját tapasztalataiból táplálkoznának, hanem valaki máséból, vagy csak úgy a semmiből törnének elő. Ismét a kép felé nyúlt, de nem mert hozzáérni. Félt, hogy ha túl sokáig nézi, elhatalmasodik rajta egy érzés, talán a hiábavalóságé. Hirtelen nagyon kevésnek érezte magát, mint aki arra vár, hogy megalkossák. Hogy megmondják neki, kicsoda is ő valójában. Ez ugyanakkor nem volt szokatlan neki, mert közben eszébe jutottak a színművészetin eltöltött évek, ahol gyakran úgy lecsupaszodott, hogy napokig érzések nélkül támolygott a folyosókon, s akit csak az menthetett meg, ha valaki más lehetett pár óránnyira. Most még erősebben érezte ezt, mint bármikor korábban, mégse szorongással töltötte el, inkább kíváncsiság, várakozás volt benne, mintha a párbeszéd, bármennyire hihetetlen volt is, és bosszantó, elvezetné valahová, ahol ezelőtt még nem járt.

– Még mindig nem tudom – szólalt meg.

– Úgy, Simon, hogy én találtalak ki.

Simon megismételte magában a mondatot, annyira valószínűtlen volt. Nem is értette meg azonnal.

– Ez nevetséges – felelte aztán.

– Valóban?

– Persze, hogy az. Hiszen nem lehet csak úgy kitalálni valakit – mondta. Azonnal kétsége, szinte büntudata támadt, hiszen ő, aki annyi karaktert formált meg különböző szituációkban, tulajdonképpen nem is mondhatná ezt. Csakhogy most róla volt szó, és ez egészen másként működött. Mintha bizonyítania kellene a saját létezését, ami önmagában lehetetlennek tűnt, mert hát hogyan kezd hozzá ilyesmihez az ember?

– Már hogyan lehetne, Simon. Téged, akárhogy ágálsz, én találtalak ki.

– Ezt nem hiszem el – mondta széttárt karokkal, miközben észrevette, és zavarta is, hogy a másik ugyanazt a kifejezést használta, mint ő. Érezte, hogy a felháborodása nem olyan egyértelmű, amilyennek lennie kéne, bár az rejtély maradt számára, hogy mihez képest volt olyan nagyon bizonytalan. Újra eszébe jutottak az elolvasott oldalak, és már valamiféle rokonszenvet érzett az iránt a Simon iránt, akiről olvasott. Mégis, elsősorban maga előtt, le akarta tagadni, hogy ezt érzi. Behunyta a szemét, hogy egyedül lehessen.

– Miért nem hiszed el, Simon?

– Mert itt ülök, és beszélgetek veled, azért. Ez csak elég bizonyíték – mondta ingerülten, miután ismét fölnyitotta a szemét.

– Ez nem bizonyíték, Simon. Hány olyan szituációban voltál korábban, ahol két ember ült és beszélgetett egymással, miközben mégse léteztek a szó valódi értelmében?

– De ez nem egy darab, hanem a valóság.

– Tévedsz, Simon, ez egyáltalán nem a valóság.

– Akkor hát mi?

– Egy történet, ami rólad szól.

– Igen, az életem. De kezd elegendem lenni az egészből – mondta dühödten. Azonnal érezte: a mondat nagyon is félreérthető, mégsem akart már magyarázkodni, s hogy közben valami mégis rákényszeríti, hogy maradjon, és folytassa.

– Ez nem az életed, Simon...

– Megtennéd, hogy nem ismételtetted állandóan a nevemet? – vágott közbe.

– ...leginkább az enyém.

Simon értette ugyan a mondatot, de nem akart tudomást venni róla.

– Nem szereted a nevedet?

– De igen, teljesen megvagyok a nevemmel. Ilyen sokszor azonban nem akarom hallani!

– Meg is változtathatjuk, ha netán úgy akarod.

Simon nevetett. A nevetése azonban visszatetszőnek, őszintétlenül tűnt, mint ha csupán a kétségbeesése fejeződne ki benne. Félelmetes volt ez az utolsó mondat. A lehetősége annak, hogy csak úgy megváltoztatják a nevét. Kezdte aggasztani a helyzet, mert eszébe jutottak az elmúlt napok találkozásai, amikor jó néhányan hitték azt, hogy ő valaki más. Ráadásul az, aki most itt ül vele szemben, és ilyesmiket állít. Az még csak elviselhetőnek tűnt, hogy mások, ráadásul egy idegen környéken, azt hiszik, ő valaki más, de hogy az is valami hasonlóról beszél, akivel azok az idegenek összekeverték, több mint ijesztő. Kirázta a hideg, mert ötlete sem volt, hol kezdje el. Hogyan cáfolja meg az állítást, hogy őt a vele szemben ülő férfi találta volna ki. Nem is értette, mit jelent ez, vagy hogy egyáltalán hogyan mondhat normális ember ilyet, hiszen itt ülnek egymással szemben, és ez már önmagában megcáfolja az állítást. Eszébe jutott egy bizarr lehetőség. Vagyis hogy ha mégis így volna, ami persze nevetséges, akkor mindent, amit érez, mindent, amit gondol, valójában nem ő érzi, nem ő gondolja el, hanem a másik. Izzadt. A hátán kövér cseppek gurultak lefelé. A halántéka és a homloka nedves lett, a tarkóján forróság vonult végig. Ha mindez netán igaz, folyt benne tovább a dolog, akkor a reakciói sem valódiak, és a gondolatai csak valaki másnak a gondolatai, és a testi tünetek is csak azoknak a gondolatoknak a következményei, gondolta. Nem, ez elképzelhetetlen. Hiszen lázad ellene. És ha úgy volna, ahogy a férfi mondja, akkor nem tudna lázadni. Semmi értelme nem lenne, mert teljesen ellentmond annak, hogy ő egy olyan személy, akit csupán kitaláltak. A szívverése lassult. Az érv erősnek tűnt. Igazolni látszott, hogy neki nagyon is helye van itt, és a körülötte lévő világ is valódi, s hogy mindez bizonyára csak egy tréfa, bár kétségkívül jól kidolgozott. Végiggondolta még egyszer az egészet, hogy határozottan, lényegre törően fejezhesse ki magát, s hogy néhány kérdéssel összezavarja a vele szemben ülőt, és megcáfolja az iménti állításait.

– Végiggondoltad a dolgot? – kérdezte váratlanul a másik.

Ez kissé összezavarta Simont. Próbált visszatálcálni a gondolatmenethez, de nehezen ment. Jobbnak látta, ha megszólal, hátha időközben képes lesz még jobban átlátni a helyzetet.

– Tegyük fel, hogy így van – kezdte el. – De akkor mivel magyarázod az ellenkezésemet? Az önálló véleményemet erről? Hiszen ha te találtál ki, ami nyilvánvalóan elképzelhetetlen, akkor nem ellenkeznék. Mert hát, miért akarnád, hogy ellenkezzek? Nem érzed ebben az ellentmondást? – kérdezte végül. Némi meglepődöttséget érzett. Közben azt is, hogy nem elég erőteljes, amit mondott. Azt hitte, jobban meg tudja fogalmazni a gondolatait, de nem értette egészében a problémát, és ez kétségbeejtő volt.

– Simon, ez nem igazol semmit. Hiszen azt is kitalálhattam, hogy ellenkezel. A gondolatok, amik most benned kavarnak magadról, az arcodról, a szavaidról, hogy ki is vagy egyáltalán, vagy hogy én ki vagyok, szintén csak egy elgondolás eredményei. Az én elgondolásomé – mondta a másik.

Simon úgy látta, mindez összhangban van a korábbi elképzeléseivel. Nem örült neki.

– Szóval, azt állítod, hogy ha akarod, megváltoztathatod a nevemet. Ebből akkor az következik, hogy én egyik pillanatról a másikra azt kezdem hinni, hogy úgy hívnak, azon a másik néven – fűzte tovább. Igyekezett név nélkül megfogalmazni ezt, nehogy valami még aggasztóbb dolog történjen.

– Nem azt kezded hinni, hanem azt is hiszed, úgy, mintha mindig is azt hitted volna.

Simon megismételte magában a szavakat. Tudta, hogy pontosan ezt kellett volna mondania, és bosszantotta, hogy nem ő mondta ki végül.

– Szeretnéd kipróbálni?

– Nem – mondta határozottan Simon. Izgatta ugyan a dolog, de biztos volt abban, hogy nincs hozzá elég bátorsága. Arra gondolt, hogy ha a neve megváltozna, akkor nagyon sok minden más is átalakulna körülötte. Az elmúlt napok tapasztalatai alátámasztották ezt az érzést, és rájött, hogy óvakodnia kell az ilyen drasztikus változásoktól. Inkább hallgatott, és maga elé bámult egy ideig.

– Igazából örülök neki.

– Igen? – kérdezett vissza.

– Igen, mert ha megváltoztatom a nevedet, akkor nagyon sok minden mást is meg kellene változtatnom, és nem vagyok biztos benne, hogy jól menne.

Simon azt érezte, ezek tulajdonképpen az ő gondolatai, csak hogy nem tudta, óvják-e, vagy pont hogy ellene irányulnak inkább.

– Ezt fejtsd ki jobban, kérlek – mondta Simon. Üldözte a kíváncsiság, és már nem hihette azt, hogy nincs valami igazság abban, amit Péter mondott. Mérhetetlenül egyedül érezte magát a bőrében, azzal együtt, hogy végre volt valaki mellette, aki úgy tűnt, mindenkinél pontosabban látja. Ez azonban még magányosabbá tette, amit végképp lehetetlenség volt megmagyaráznia önmagának. Rádöbent, hogy egész életében így érzett, és félt, hogy talán soha nem vetül rá határozott fény, hogy tisztán láthassa.

– Arra gondolok, hogy nem könnyű veled dolgozni.

– Rám akarod kenni a dolgot? – kérdezte felháborodottan.

– Ezt hogy érted?

Híányérzete támadt, mert a másik most nem fűzte hozzá a nevét a kérdéshez, és így kissé olyan volt, mintha önmagának tette volna föl. Nem felelt azonnal. Muszáj volt lehiggadnia, hogy átgondolhassa mindezt. Arra jutott, hogy az, amin gondolkodik, szintén nem jelent sok önállóságot.

– Amit ki akarok fejteni, végül is te fejted ki, erre gondoltam – mondta, mert közben eszébe jutott, hogy megfordítja az irányt. Hátha úgy hamarabb eljutnak a megoldásig.

– Ez nagyon érdekes, de engem nem tudsz megkerülni, kijátszani, Simon. Egyéb-ként pedig fáradságos dolog lenne az átalakítás. Nem biztos, hogy úgy sikerülne, ahogy elképzelem. Vagy ahogy elképzelném, ha el akarnám képzelni.

Simon arra eszmélt, hogy ha mindez igaz, akkor nem ő próbálja kijátszani a másikat, hanem ő saját magát. Ez azonban annyira ellentmondásosnak tűnt, hogy megijedt tőle.

– Félsz valamitől? – kérdezte hirtelen.

– Te félsz, Simon?

– Ha úgy van, ahogy mondod, akkor nem is kell válaszolnom.

Egymásra néztek. Nem tudta eldönteni, hogy ki vár tulajdonképpen kire.

– Van úgy, hogy félek.

– Most érzem először, amióta itt ülünk, hogy őszinte vagy.

– Ezzel nem vagy egyedül.

– Igen, mert ha úgy van, ahogy mondod, akkor csak úgy kérdezhetnéd meg, hogy félek-e, ha te magad is félsz.

– Igen, ebben van valami.

Simon zavarba jött, mert megint nem volt biztos abban, hogy kimondta-e az előző mondatot, annyira erősen koncentrált a tartalmára. Nem tudta, mit kezdjen a válasszal, s hogy hogyan mondjon valami még frappánsabbat. Hallgattak egy ideig.

– Még egy kérdést engedj meg nekem – folytatta aztán, mert furdalta a kíváncsiság.

– Amennyit csak akarsz.

– Szóval, akkor valójában te döntöd el, hogy adsz-e nekem másik nevet, és csak látszólag én, ugye?

– Mondjuk úgy, hogy az a részem, aki te vagy. Illetve aki szeretne te lenni.

Simon elgondolkodott. Azzal együtt, hogy nem látott tisztán, mégis érzett némi megnyugvást, mintha jobban értené, a korábbi tapasztalatai alapján, mit is jelent ez. Hogy mit jelent másnak lenni. Mássá válni, ha csak egy rövid időre is. Miként lehet kizárni a külvilágot, s micsoda döbbenet és teher az, amikor újra rád zuhannak a saját világod körülményei. És bizarrnak érezte, hogy ez nem csak egy-két órára lehetséges, hanem hogy egy egész élet telhet el ebben az állapotban.

– Ez beteges – mondta.

– Hidd el, tudom. Közben pedig nagyon is hétköznapi. Sokat gondolkodom erről. Rólad.

– Addig sem kell magadon gondolkodnod. Ezt akartad mondani?

– Igen, Simon, többek közt ezt akartam mondani, de végül is te mondtad ki.

– Ha úgy van, ahogy mondod, akkor te mondtad ki velem.

– Nagyjából.

– Nagyjából?

– Igen, nagyjából.

– Szóval, engem használsz arra, hogy értelmes válaszokat fabrikálj a magad számára.

– Önállóbb vagy, mint hittem.

– Szóval, így van?

– Tulajdonképpen igen.

– De így egyáltalán mi értelme a vitának?

– A vitának mindig... vagy legalábbis majdnem mindig van értelme.

Simon izzadt. Eszébe jutott valami. Még gondolni is félelmetes volt rá. Várt, hát-ha elillan a vágy, hogy föltegye a kérdést, de csak egyre elkerülhetlenebbnek tűnt.

– Ha így van, mi értelme egyáltalán a létezésnek?

– Simon... Nagyon is van. Minek találnék ki olyan valakit, aki nem áll ki magáért? Aki nincs meggyőződve arról, hogy ő az, aki? Egyéniségeket, összetett karaktereket alkotok, máshogy nem is működhet a dolog.

– Na jó, de ha én csak a te képzeleted szüleménye vagyok, akkor egyfolytában magaddal vitatkozol, és nem valaki mással. Ezt, amit most adok válaszként, szintén csak te válaszolod magadnak. Vagyis pontosan tudod. Minden válasz egy eleve elgondolt dolgot tükröz, és nincs benne valódi választás, csak látszólagos. Jól gondolom? Illetve így gondolsz? – folytatta úgy, hogy alig kapott levegőt, s mégis valami-féle büszkeség töltötte el. El is mosolyodott, mert ez a kombináció most tetszett neki. Mintha sikerült volna megfognia, sarokba szorítania vele a szemben ülőt, pedig erősen gyanakodott, ezek talán tényleg nem is a saját gondolatai.

– Valóban. De hát nem magunkkal vitatkozunk egész életünkben?

– Ha te találtál ki, akkor bármit is mondok, az csak az lesz, amit hallani akarsz.

– Nem gondolsz, hogy van bennem némi önfegyelem? Valamiféle önkritika? Hogy nem csak olyasmit írok le, amit hallani szeretnék?

– Mármost akkor ezek szerint te úgy gondolsz, hogy van benned. Mert ugye, ezt sem én gondolom... Azaz mondom most.

– Mivel kitaláció vagy, így bizonyos értelemben magammal vitatkozom, igaz. Mégse egyszerűsíténém le ezt ennyire.

– Mire utalsz ezzel?

– Arra, hogy egyáltalán nem úgy gondolok rád, mint aki ne volna önálló, nagyon is változó, alakuló személyiség. Azzal együtt, hogy valóban én találtalak ki. Minden, amit mondasz, tőlem származik, bennem fogalmazódik meg, de mégse engem tükröz. Vagy legalábbis egyre kevésbé engem. Van egy határozott jelleted, egyéniséged, ami ráadásul minden szóval, mondattal bővül, összetettebbé válik. És így egyre inkább eltávolodsz tőlem. Hogy úgy mondjam, önálló életre kelsz. Hányan képtelenek elképzelni, hogy aki ír, nem írhat mást, mint ami ő maga. Bosszantó, hogy milyen szegényes az emberek képzelőereje. Mindegy, mert most itt vagy te. Sokkal több van benned, mint amit leírok rólad, sőt, leginkább az vagy, amit elhallgatok. Az a részem, ami magam számára nem megfogalmazható, mert kell hozzá valaki más is.

- Ki? - kérdezte óvakodva Simon.
- Jól tudod, ki.
- Szóval, ezek szerint a szöveg...
- Igen, Simon.

Hirtelen azt akarta mondani, hogy akkor ezek szerint róla szól, de mielőtt folytatta volna, rájött, hogy ez így egyáltalán nem pontos, mert ennek legalább két lehetséges értelmezése van. Hiszen írhatják róla úgy is, hogy ő itt van, és valaki ismeri a történetét, és azt írja le. Bár ez, ahogy az elmúlt napok eseményeire gondolt, és azokra a részletekre, amiket ebben a beszélgetésben ismert meg, lehetséges volt ugyan, de nem volt számára tökéletesen elképzelhető, be kellett vallja magának. A másik pedig, ami sokkal félelmetesebb volt, hogy ha róla írják, az azt is jelentheti, hogy a történettel együtt születik meg, az által lesz az, akinek egyébként – bár egyre kevésbé, de még – képzelte magát. Ismét hiányérzete támadt, mert több lehetőséget nem látott, s a meglévők közül egyik sem tetszett neki igazán. És így a hiány mintha őt jelentette volna, mintha éppenséggel nem megtalálná, hanem pont hogy elveszítené magát.

- Most azt érzem, akár el is érzékenyülhetnék, de közben mégse megy.
- Örülök, hogy képes vagy uralkodni magadon.
- Mármint te vagy képes.
- Nem, Simon, én nem vagyok képes. Ezért is találtalak ki.

Simon várt. Semmi nem jutott eszébe. A fénysávok, amik addig a falon futottak keresztbe, leereszkedtek. Sötét volt odakint. Alig látta a szemben ülő alakot. Fekete foltként sötétlett előtte, s az, hogy nem látta az arcát, ami sokáig mégiscsak magára emlékeztette, megnyugtató volt. A férfi fölállt, megmozgatta a nyakát, a vállait. Úgy látszott, szüksége van a helyváltoztatásra, jó ideje ültek már egymással szemben. Simon is érezte, hogy jólesne neki a mozgás, de mintha egyszerre két erő, két szándék dolgozott volna benne. És nem először érezte azt az elmúlt napokban, hogy választania kell, ami korábban, most gondolt csak bele igazán, nem volt ennyire szembetűnő. Sokáig minden egyértelmű volt. Ösztönösen tudta, mit kell tennie. Vagy legalábbis fel se merült, hogy másként is lehetne akár. Eszébe jutott, hogy ha igaz az, amit a másik állít, amiről persze továbbra sem volt meggyőződve teljesen, akkor arról van szó, hogy ő, mármint Péter – igyekezett a lehető legpontosabban összeilleszteni magában a részleteket – gondol valamire, amit neki ad, útjára bocsájt úgymond, és valójában általa mondja ki. Vagyis minimum két külön személyiség él benne egyszerre, ahogy arra talán utalt is korábban, s ha így van, nagyon ébernek, koncentrálnak, alaposnak kell lennie, hogy tudja, az egyes gondolatai kinek a gondolatai valójában. Vagy hogy kinek a gondolatai lesznek, kinek is szánja őket. Vagyis akkor nyilvánvaló, hogy a gondolatokat, amiket szabadjára enged, és – vagy ő, vagy a másik – kimond, rengeteg más gondolat előzi meg, amikhez ő nem fér hozzá, csak a másik, s hogyha így van, ő csupán egy báb. Egy fércekből összeillesztett, késznek nem mondható... – hosszasan gondolkodott rajta, hogy mi is, de tökéletes kifejezést

sehogy sem talált – szereplő. Életében először volt aggasztó ez a lehetőség. Önmagában az, hogy így gondol magára. Vagy így gondolnak rá. Így gondolják el. Megint izzadt. Úgy érezte, megismétlődnek, sokkal intenzívebb formában, a korábbi reakciói. Nem tudta, hogy az ő hiányossága-e ez, vagy tényleg azé, aki most rajta keresztül esetleg önmagára gondol. Merthogy netán azokat a gondolatokat kölcsönözte neki, amiket nem volna szabad tudnia, ki tudja. Düh és irigység ébredt benne, hogy egyrészt csak felhasználják valamire, aminek az okát nem ismeri, s hogy közben nem fér hozzá, és ez volt a legbosszantóbb az egészben, azokhoz a gondolatokhoz, amikhez – még akkor is, ha úgy van, ahogy a másik állítja – mégis csak joga volna, vagyis az összes gondolathoz. Hiszen annak is van némi joga, aki sosem kérte, hogy legyen. De miféle irigység, düh ez, ha tényleg arról van szó, hogy ezt is csak a másik gondolja így? Akkor honnan ered, és legfőképp mi értelme van? Bizonytalan volt, hogy ez a gondolat csak valami zavar-e abban a folyamatban, amit ez a kettősség jelent, vagyis zavar netán Péter gondolataiban, melyek értelemszerűen átragadnak rá is, vagy csak egy olyan gondolatsor mellékszövegje, mely valóban egy tréfára vezethető vissza, ahogyan arra korábban jutott. Megijedt, hogy túlságosan beleélte magát abba, hogy a gondolatai nem önálló gondolatok. Ugyanakkor érezte, az a lehetőség, hogy nem a saját gondolatai alapján cselekszik, egyfajta felmentést is jelent. Mintha nem volna felelős. Elsőre talán könnyített a lelkén, ami aztán egy szempillantás alatt lett mérhetetlenül nehéz. Hiszen ha nem kell felelősséget vállalnia, akkor végül is, jutott el egy látszólagos nyugvópontra, nincs semmiféle tétje annak, amit tesz, mert hát nem az ő gondolatainak a következménye, s így mintha nem is ő cselekedné. Nagy levegőt vett. A szíve ismét hevesebben vert a kelleténél. Észrevette, hogy csak egészen aprókat lélegez. Várt, hogy kirajzolódjon egy tiszta kép a fejében, amibe bekapaszkodhat, de nem volt ilyen kép, hiába koncentrált. Viszont mindezzel együtt továbbra is határozottan hitt benne, van önállósága a gondolatainak, bár újra felöltött benne, hogy talán ezt is csak azért hiszi, mert valaki, talán a vele szemben álló, azt akarja, hogy higgye. Ez azonban már olyan messzire vezetett, hogy rémület fogta el. Mintha egy lefelé tartó örvénybe keveredett volna, amiből, egy bizonyos pont után, nincs már visszatérés.

Az alak hátrébb állt, majdnem az ajtónál. Fölvillant egy kis lángcsóva, rágyújtott. Simon arra gondolt, hogy le kéne szoknia.

– Tudom, le kéne tennem – mondta a másik.

Simont szorongás fogta el, mert újra elindult benne a korábbi gondolatsor, és azt hitte, kezd teljesen belegabalyodni.

– Ideje volna.

– Ami az illeti, nem is tudom, minek szívom.

– Megszokás. Ahhoz hasonló, mint amikor én képtelen vagyok tegezni valakit.

Péter nem szólt, így Simon azt érezte, talán még hozzá kéne tennie valamit.

– Illetve te – mondta. Rádöbrent, hogy ezzel a félmondattal már nem a másikat, leginkább saját magát gúnyolta ki. Sőt, közben úgy látta, egy helyben toporognak,

mert itt, ebben a szobában talán soha nem fog kiderülni, mi igaz mindebből. Továbbra is félelmetes volt az egész, de azzal már kezdett megbarátkozni, hogy nem teljesen lehetetlen. Vagy legalábbis nem úgy, ahogy jelen pillanatban még képzei. Leginkább pontosításra szorul, amire, kezdte el nyomasztani egy újabb gondolat, rámehet az egész élete.

ZALÁN TIBOR

Anya-ébresztő-sirató

(SZILÁNK A PAPIRVÁROS NÉGY C. REGÉNYBŐL)

anyám nem volt az anyám
anyám inkubátor volt magában
hónapokig egy idegen gyerekkel
anyám nincs mert nem volt soha noha ő van
anyám érzéketlen rohadt dög
anyám áldozat aki csak bűnözni tud
anyám angyal éjjelente körbe repüli az álmom
anyám ferde délibáb
anyám ápolónő fekete angyal
anyám temetői kórus
anyám nagymama aki a lánya után
az unokáját sem fogja ismerni
anyám vándor folyton engem keres
mióta eladott elveszített elhagyott
anyám átvágott értem tarlón szántóföldeken
anyám átvágta már a torkát is miattam
anyám néger akiből kifelejtették a színeket
anyám zombi akiből kifelejtették a szíveket
anyám nem engem hanem kölyökkutyákat szoptatott
anyám hasán örökre lyuk marad a hiányomtól
anyám hajnalban jár a piacra dinnyét árulni
hogy pénzt küldjön nekem a senkijének a sehovába
anyám nem ismeri a létezésemet nem tudja a címemet
anyám tudja és elmondja nekem hogy minden férfi
disznó és hogy nem ismerte az apámat sem
anyám főzte fölé hajlok félálomban a csonka
asztalnál véres peremű tányérok fölé tányérokba bele
anyám már innen van az én létezésemem túl
anyám szájába csorogna a könnyem ha lenne
anyámnak hajtű vagyok a felejtés loboncában
anyám vonat amely majd halálra gázolja őt magát
anyám a víz melytől csak szomjasabb egyre csak

szomjasabb leszek
anyám a pocsolya melyben giliszták lengedeznek
anyám a híd mely alatt összeroppantak a vizek
anyám őszül de az is lehet hogy ősznek született
anyám a folyó aki nem ismeri a partjait
anyám jön felém jön felém egyre csak jön jön
hogyan lehet hogy csak a hátát látom
anyám ha ölelne szelíden ölné
meg mint a mosolygós gyilkosok
anyám szép amilyen szép én csak holtamban leszek
anyám megütötte a szívét most
meztelen táncol a telihold alatt
anyám dinnyeföld egy határszélre vetve
anyám Párizs a legújabb divat szerint öltözik
anyám háztető hulló cserepekkel
anyám szétvágott szemből elfolyó csarnokvíz
anyám beteg és vért köp a párnájára
anyám üres lábas elveszett földel
anyám ha írna illatos lenne s kék a levele
anyám virágot locsol s kizuhan a harmadikról
anyám templomban a szenteltvíztartó
anyám a puha bőrcipők bolondja és
mezítláb táncolja szét az életét
anyám kérdőjel aki sohasem egyenesedik
ki felkiáltójellé
anyám analfabéta érzelmi roncs szellemi toprongy
anyám a galambok között ül a kúpcserépen
anyám keresztretjtvény kórházi ágy mellé leesve
anyám azt hiszi kislány vagyok s hajasbabát vesz nekem
és gyűlnek poros polcain az öltöztethető hajasbabák
anyám patakban mosdik és füvekben törülközik
anyám mocskos szájha aki szétkúrta a világot
és akit szétkúrt mára fél világ
anyám csigákkal tenyerében játszik a temetőben
anyám napraforgó téli napverésben
anyám szembejött velem az utca túlsó oldalán
egyszer nem vettem észre a lélegzetét hallottam
anyám piramis aki egyetlen halottat őriz kamráiban
anyám felsöpörhetetlen pohárszilánk egy romkocsmában
anyám a carnegie hallban zongorázik
anyám karácsonyfa gyertyák ajándékok nélkül

anyám tengeren hánykolódó kísértethajó
anyám bitumen beton kockakő por piszok szemét sár
anyám a parton álló kialudt világítótorny
anyám szennyes rongyok közé vetett kombiné
anyám fehér bot megvakult és átkísérik a zebrán
anyám bejegyzés az igazolványomban *ismeretlen*
anyámat el fogja vinni magával a nyugati szél
anyám kopott függöny egy vidéki színházban
anyám lépcsősor a Halászbástya felé
anyám sárga fényű rideg lámpaoszlop
anyám nem ismerne meg ha eléje állnék
és szívébe mártanám egy kést
anyám tortát süt ismeretlen testvéreim születésnapjára
anyámmal ha beszélgetek mindig készségesen hallgat
anyám romkert leomlott várral széttört padokkal
anyám úgy anyám hogy nem anyám
anyám úgy anyám hogy nem volt az anyám soha
nem anyám az anyám anyám nem az anyám
anyám ha valaha az anyád leszek el foglak dobni magamtól
neveljen más kínlódjék veled más csak én halhassak nyugodtan beléd

ZÁVADA PÉTER

Kálvária-tétel

Fölfeszülsz egyre növekvő térfogatra.
Ami síkban törvényszerű volt,
többé nem igazolja fájdalmadat.
Apád után cserben hagyott
az euklidészi geometria.

Mint megkínzott domborzatot,
melyet aszály vagy erózió sújtott,
tested a kín tektonikája szaggatta szét,
és most menekülnek róla a pillantások.

A hús lankáin a rémület karavánjai
vándorolnak, a szamarak üvöltése
feketébe vonja az olajfaligeteket, miközben
három nő szánakozása húzódik közel
egymáshoz hosszabbik átlód tövében.

A kar csontjai megnyúlnak,
hónaljad derékszöge tompul,
s mint úrben elforduló csillagkép,
a hajló félkörív a tekintetet kerékbe töri,
míg az áhítat segédvonalai összekötik
a kereszt szárait. A rét tenyere átütve
a fűszálak milliányi szegével.

Gömbpalástra feszített deltoid.
Ahogy történeted síkból térré görbül,
hittel telik meg az anyag,
kimondhatatlannal a kimondható.
Rásimulsz halálodra.

Önkéntes pygmalion

Mohos, eső vájta arc.
A törzs félig a földbe süppedt.
Hídként ível át a szobor az időn.

Előtte a porban hasadt ág vagy csont.
Mindig a másiknak hiszed.
Összetömörül benne a roppanás.

És mintha a mozdulat, mely eddig a test
súlypontjába visszahúzódva várakozott,
most utat törne magának, hogy kifolyjon
a végtagok repedésein.

Aztán sorban a többi gesztus:
előttenek nem várt közvetlenségük
árapályíságán.

Jákob

A szél foró nyelve a kiszáradt oázis
medrében a homokot évmilliók múlva
üveggé olvasztja, hogy végül
megpillanthasd benne magad.

Addig be kell érned a tükröződés ígéretével,
az elforrt itató porában feketéllő képmásoddal.
Aki most ecsetet ragadna, hogy megfessen,
látná: egy libanoni cédrus tusakodik
éjt nappallá téve árnyékával.

A koronakezdet, az ágtiszta törzs,
a mellékvezérvesszők kontúrjai mind kivehetők.
Erősíted a szabályt: halálod után is
úgy fürdesz majd a fényben,
mint gödölye saját anyja tejében.

De ellenfeled csak akkor láthatod,
ha a nap kimozdul hossz tengelyedből.
Az angyal lábad előtt hever:
talpatok összenőtt, mint a derékszög szárai.

Délben egy másodpercre eggyé olvadtok.
Mint egy létrán, törzseden fölkúszik,
a vázágak között. Tizenkét friss gallyad
hangtalan virágzik, lábadhoz jóllakott
oroszlán lapul.

OCISOVSZKY ZSÓFIA

Ősz

Utolsó búcsú előtt-
maradója a nyárnak-
kapkodva, izgulva
melyik gyümölcsét, zárnám üvegbe
mind, mi itt marad utánad.

Negyvenegy év hetvenkét napja,
talán már ezt is untad:
gyermeked voltam, tehát rabló.
Vidd hát magad, vidd el
minden vakondtúrását a múltnak.

Tenyeremre teszlek,
mutatod nekem a világot.
Szóródó fényedben
figyelem apát, kicsi prizma,
megtörik-e rajta vajon az átok.

Hiányzol, apró iránytű.
Mintha nem is én lennék.
Kopik a szín,
szűrni kezd, majd finoman
csonthéjat növeszt minden emlék.

Becsapódás

A becsapódó kő zaja riaszt.
De nem is a zaja,
az idő;
míg leér, hat nap, nyugodtan várom.
De nem is az idő,
a *becsapás* szelídsége;

*Te minden gyanú felett álló,
túlpartról fürkészed a lapos ívet,
hogy sikerült e gyönyörű dobás.
Libegve száll, ellent sem állok,
Nem számítok rá, hogy fájni fog.
Végül, hetedik napon
a becsapódás csendje ünnepi,
isten bennem teremti hiányod.
Hagyom, de meglep.
Nem tudtam, hogy rád
még emlékezem.*

és még csak nem is a szelídsége

*hanem hogy egyedül állok
a zuhanó kő alatt,
mindig egyedül.
ne tudnám, ki dobta.*

call stack

ismét
valami közösről álmodom,
ne maradjak magamra a következményekkel
számolj te is.

vagyunk a tér egy általunk jól ismert pontján:
presszó a keleti parton,
dübörgő szél ponyva alatt,
a fényreklámok teste szétfolyó festék a nedves aszfalton.
mind utóképp a szemben,
a ponyva alatt üres verem a tér.

és én ismét
valami közösről álmodom,
ne maradjak magamra.

vagyunk a tér egy általunk alig ismert pontján:
kopott bérház, őszi eső,

körfolyosóján tőlünk fut körbe,
hozzánk tér vissza a csend.

Számolj velem utoljára
mielőtt együttállásunkat fuvallat fújja el-
emeket egymás mellől elsodor oda,
hol többé nincs
re
rekur
rekurzivitas.

– nem.
nem tűnhetsz.
tűnhetsz el nyomtalanul.
nem tűnhetsz el nyomtalanul.
~~kérdésem~~nyüszítem, legközelebb
nem lehetnék boldog prím?
egyedülállásom egyértelmű jeleként.

tessék, könny helyett itt csak számok.
számolj te is.

```
{ session_destroy(); }
```


HAÁSZ JÁNOS

A plakáttépkedő

A plakáttépkedő kemény embernek tűnt. Esett, vagy sűrű köd szitált, nehéz lenne megmondani, csak az biztos, hogy az őszi hangulatú szürkületben mindenhol csöpögött a víz azon az estén, amikor megláttam. Egy sarki hirdetőoszlopnál állt kis bőrsapkájában, barna, enyhén kopott bőrdzsekijében és szintén barna nadrágban, öltözéke praktikus volt, beleolvadt a sötétbe.

Az ember ilyen szottyos időben mit nem adna, hogy mielőbb valami száraz helyre kerüljön, megszaporozzák lépteiket a cekkeres apókák és a kutyasétáltató aszszonyságok, turisták se ügyeleznek Nagy Imrét ölelgetve a közeli Kossuth tér sarkán. De a plakáttépkedő embert láthatóan nem érdekelték a körülmények. Elszántan dolgozott, határozott mozdulatokkal, minden kapkodás és türelmetlenség nélkül, céltudatosan haladva. Bal kezében spaklit tartott, ezt az egyszerű, ám éles kőműveseszközt, bedugva a papír alá, amit aztán jobb kézzel megragadott, az átázott plakátok könnyen engedtek. Megálltam mellette. Rám nézett, de csak egy pillanatra, aztán újra a plakátokra figyelt.

Gondoltam, segítek neki, megragadtam az egyik plakát sarkát. „Ne nyúljon hozzá!” – mordult rám reszelős hangon. „Csak segíteni akartam...” – kezdtem gyámoltalanul. Felhorkant, „segíteni, persze, mind azt akarja. De ez nem amatőrnek való munka.”

Kis ideig tanácstalanul álltam, egyik lábamról a másikra nehezedve. Közben végzett a hirdetőoszloppal, hátralépett, fejét félrehajtva is megnézte a művét, majd felém fordult, „mit akar?” Elmondtam neki, hogy sosem láttam még plakáttépkedőt tépkedés közben. „Nehéz hivatás ez, sok a kontár, kevés a jó szakember” – válaszolta erre, nem mintha ez igazából válasz lett volna.

Gondoltam, meghívom egy meleg italra, hogy meséljen, de a fejét rázta az invitálásra, „van még dolog”, mutatott végig az utcán. Óriásplakátok és villanyoszlopokon lebegő kisebbek váltogatták egymást, mint mindig, ha kampány van. „Ezt mindet ma éjszaka kell végigtépkednie?” Megint a fejét rázta, „nem mindet, megvan a megrendelés, hogy mit kell és hogyan”. Elég hülye fejet vághattam, mert megint rám mordult, „mit nem ért ezen?” Aztán nagyot sóhajtott, „na jól van, mégis meghívhat egy italra”, mutatott a közeli pincekocsma felé.

Leültünk, kért egy sört és egy töménytet és még egy sört – „ne kelljen annyit fordulni” –, majd mondani kezdte.

– Mindenki tudja, hogy ha szakértő plakáttépkedő kell, kiket keressen, mondom, kevesen vagyunk. Páran összeálltunk, van egy úrlap, a neten is ki lehet tölteni. Térképen bejelölhetők a plakáthelyek, pontos leírást kérünk, milyen plakátok és hogyan legyenek megtépvve.

- Hogy érti, hogy hogyan?
- Megvan a plakáttépésnek is a maga esztétikája!
- Miről beszél? A rombolásnak?
- Dadaizmus, ennyit mondok. Már ha érti.
- Hogyne érteném, kérem, tanár volnék. De maga?
- Én is az volnék, rajz- és vizuális kultúra szakos. De én tényleg csak volnék, át-szerveztek, kirúgtak, megszegényítették csak azért, mert... Mindegy is, miért.
- És azóta plakátokat rongál?
- Hallja, ezt kikérem magamnak. Sosem rongálok. Csak tépkedek. Nem firkálok, nem írok rá, nem festek össze. A plakáttépés, az más.
- Miben más?
- Nehéz lenne ezt egy laikusnak elmondani. De nyúlna egyszer a spaklival egy tűző nyári napon a hirdetőtáblára szinte rásült plakát alá, fogná meg azt azon a leg-érzékenyebb pontján, ahol mégis elválnak a ragasztás, látná meg a már kész plakátban a plakáttépéssel létrehozható újat. Mint a szobrász, aki a kőbe belelátja a szobrot, meg a festő, aki az üres vászonra a képet – egészen fellelkesült, már-már átszellemülten beszélt.
- Látom, a plakáttépésnek nemcsak szakértője, hanem filozófusa és szerel-mese is.
- Nagyon téved, nagyon téved – mondta, miközben nekiállt egy újabb sörnek és töménynek. Én épp csak belekortyoltam a magaméba, annyira fel volt vizezve, hogy le is tettem. – Ez a munka nagyon is megköveteli a hideg fejjel gondolkodást és a tervezést. Nem szabad, hogy befolyásoljanak az érzelmek, hogy bármiféle viszonyulásom legyen ahhoz, amit tépkedek. Az amatőrök épp itt követik el a legnagyobb hibát, az indulat vezérli őket, csak szagatnak, nem tépkednek.
- Persze, hiszen aktivisták, a pártok emberei...
- Ne higgye, hogy csak a választások idején, hogy csak politikusok rendelik meg a szolgáltatásainkat – érződött a hangján, hogy nem most először beszél erről. – Lennék is bajban, ha csak négýévente lenne dolgom.
- Hanem?
- Közelebb hajolt, holott senki nem volt a kocsmában a bajszos, borostás pultoson kívül. De ő se minket figyelt, kövér arcába süppedt szemei valami meccset követtek.
- Például az ingatlanosok. Tele van a város mindenféle ingatlanhirdetéssel, el-adókéval, szabadúszó ügynökökével, konkurens irodákéval. Abban van a legna-gyobb pénz, bár esztétikailag sokkal kevesebb hozható ki belőlük az egyszerű, álta-lában fekete-fehér fénymásolt kivitelezés miatt. Aztán vannak az ügyfeleink között áruházláncok, koncertszervezők, sörgyarak és -forgalmazók is, de hadd ne sorol-jam, hosszú lenne. Mondjuk abban igaza volt, hogy leginkább a kampány idején ke-rülünk szem elé, ezek a politikusok fene érzékeny fajták.
- És jól fizet?

– Annál jobban, mint az állástalan tanárok utolsó mentsvára, a Meki. De ez a munka nem a pénzről szól. Az elhivatottságról. Arról, hogy ha a magam sajátos módján is, de valahogyan formálni tudom a város, a közterek arculatát. Minden művészt ez vezetett, és minden, a szakmáját mélyen tisztelő és vallásos áhítattal művelő szakembert is. Én pedig, ha nem veszi szerénytelenségnek, valahol a kettő között érzem magam. De most, már megbocsásson, folytatnom kell a munkát – állt fel az asztaltól, és se kézfogás, se köszönés, lelécelt.

A pulthoz mentem fizetni. A csapos kényszeredetten felém fordult, fizetnék, mondtam, mordult egyet, amit beleegyezésnek is érthettem. Amikor meglátta a kezében tartott bankkártyát, fintorgott egyet.

– Nem jó a terminál. Meg úgy borraivalót se tudnék beütni.

– Ki mondta, hogy adnék borraivalót? A meleg sörre? A vizezett unicumra? Vagy mégis, mire? Arra, hogy ki se jött az asztalunkhoz? – Egészen feldühített. – De hagyjuk, itt van készpénzben – és leszámoltam neki az utolsó tíz forintosig a kasszába beütött összeget.

Azt se mondta, hogy köszönöm, csak egy újabb fintort vágott. Aztán álltunk egymással szemben.

– Óhajt még a kedves vendég valamit? – ahogy a kedvest mondta, abból faluhelyeken már kezdődött volna a bicskázás. – Netán meséljek a kedves barátjáról? – intett az ajtó felé.

Elégedett vigyor jelent meg az arcán, mintha arra készült volna, hogy elárulja, belepisilt a sörömbbe.

– Nem a barátom.

– Hát persze, hogy nem. De nem is az, akinek mondta magát. Még hogy plakáttépkedő.

Az este folyamán már másodszor vághattam elég hülye fejet, mert a vigyor már inkább diadalmas volt.

– Azt hiszed – váltott hirtelen tegezésbe –, hogy az az unicum volt az estében a nagy átverés? Hát amekkorát te tévedsz. Ez a plakáttépkedő sztori, ez... – elhallgatott, kereste a szavakat, szerencséjére én is, így nem tudtam közbevágni, folytathatta. – Az öreg Seprényi a szomszéd házból egy sima csaló, elsikkasztotta valami alapítvány pénzét, a volt felesége nagyasszony a kerületnél, az mosta ki, hogy legalább le ne csukják. Azóta néha felbukkan itt, olyan alakokkal, mint te vagy. Csak azok jattolnak rendesen, hát nem rontom el a szórakozást, se az öregét, se az övékét. De a tiédet... – azzal legyintve elfordult, választ se várva.

Dühösen jöttem ki az utcára. Haragudtam, de nem rá, és nem is a pénz miatt, hogy a plakáttépkedő lehúzott pár sörre és unicumra. Hanem azért, mert elvettek tőlem egy olyan történetet, amit jó volt elhinni, aminek jó volt részese lenni. Hazug világ ez, gondoltam, és hazafelé a kocsmából, végig tépkedtem összevissza az összes plakátot, ami a kezem ügyébe került, nem is nézve, melyik milyen párté.

Mióta elmentél

Aznap délután először nyitottam ki a postaládát nélküled. Mióta ismertelek, na jó, ne essünk facebookos idézetbölcsesek túlzásaiba, amióta velem éltél (nem mintha a kettő között olyan sok idő telt volna el), biztos voltam abban, hogy ilyen már nem lesz. Hogy nem lesz olyan, hogy a lépcső aljában nem látom azt a zsvány nézésed – ahogy a nagyim mondta mindig rólad –, aztán a szád sarkában, a borosták között megjelenő gödröt, amit a mosoly mélyít oda, hogy nem lesz utána rohanás fel a lépcsőn, hármásával szedve a fokokat, az első lépcsőfordulóig, ahol a postaládák voltak a falba süllyesztve, mintha versenyeznénk, és a végén lihegve csókolózás, akárki ért is fel először.

Ezek a postaládák, mint az urnák a Bazilikában, mondtad, amikor először láttad őket. Aztán egyszer meg is mutattad, miért mondtad. Álltunk ott, az altemplomban, abban az áporodott, rossz ízű hidegben, míg ott vagy, úgy érzed, ez a hideg bebújik a bőröd alá, meglepszik az idegrostokon, egy pillanatra magam előtt láttam az anatómiai atlaszt, amit annak idején a Képzőn annyit lapozgattam. Aztán megborzongtam, nem csak a holtak miatt, nem csak a hideg miatt, hanem mert tényleg olyanok voltak azok az urnák, mint a postaládák a lépcsőházban. Elfogott az érzés, hogy ha most oldalra néznék, látnám a gödröt a szád szélénél, a borostát, a mosolyt. Aztán ez az egész jelenet a Bazilikából az urnákkal, ez jutott eszembe sokszor a postaládák előtt, lihegve, csókolózva és újra lihegve, beleborzongtam mindig.

És most nincs a mosoly, nincs a gödröcske, nincs csók, se lihegés. Állok a postaláda előtt, az ajtaja nyitva, néhány levél ki is esett belőle. Nem tudom, hány napja nem nyitottam ki. Mióta elmentél, azóta nem értem hozzájuk, de mostanra cseppfolyóssá vált az idő bennem, nem tudom, hány napja, hogy elmentél.

Nem a napok maradtak meg, hanem a hangulatok, a hullámokban rám törő érzelmek. Mindegyiknek egy-egy színe volt, a harag sötétvöröse, a bánat mélylilája, a kilátástalanság feketéje, aztán a fehéren izzó düh, nem a napok váltogatták egymást, hanem a színek, ahogy a világot láttam nélküled. Mindig neveltél, hogy én színekben látom a világot, mintha nem egy kiállításmegnyitón ismerkedtünk volna meg, azon, ahol először voltam én is kiállító, ha csak két képpel is. „Nem értem, hogy élhet valaki abszolút hallás nélkül”, valami híres zeneszerzőt idézve mondogattad ezt, és nem értetted, miért nem értem, hogy élhet valaki színvakon.

Felmegeyek a lakásba. Nem használok liftet, mióta elmentél, azt se használok. A liftben csókoltál meg először, a liftben nyúltál először a blúzom alá, és kapcsoltad ki olyan izgatóan és olyan könnyed magától értetődőséggel a melltartómat, ahogyan korábban még senki. Amint beérek a lakásba, én is leveszem, le minden ruhámat, de most semmi erotika nincs ebben, nincs soha, mióta elmentél. Csak meleg van, nem bírom a légkondit, te se bírtad, sokat voltunk meztelenül együtt, félttem, hogy egy idő után majd természetessé válik ez, hogy unalmas lesz neked a testem, és talán

nekem is a tiéd. De nem lett olyan, hogy egy idő után, az idő, ami kettőnknek egymásból jutott, ehhez túl kevés volt.

Furcsa egyébként, hogy melletted valahogy mindig időn kívül voltam, nemcsak most szakadtam ki belőle, azóta, hogy elmentél. Nem éreztem az órák, napok monoton ritmusát, amit előtte annyiszor, a műteremben, az egyetemen, a munkába vagy onnan hazafelé villamosozva, a megváltoztathatatlanak hittben voltam melletted. Eszembe jut az a bogár, amiről egyszer beszéltél, a nevét sose felejttem el, aranyszínű tolvajbogár, egyszer meg is festettem, róla mondtad, hogy a legellenállóbb fajta, éveken át élél egy csomó mérgező növényvel egybezárva egy szűk dobozban, „a postaládáinknál is szűkebbe”, mondtad. Meg azt, hogy ami mi ketten vagyunk, az ennél is ellenállóbb lesz.

Nem lett.

Nem lettél.

Nem vagy.

Néha gondolkodok rád, és arra, hogy akár fel is kereshetnélek, itt vagy néhány utcányira. Megtehetném, néha kétségbeesetten, máskor vad, dühödöt erővel érzem, hogy meg is kellene tennem. És józanul végiggondolva is mindig arra jutok, hogy addig nem tudom lezárni ezt, ami mi ketten voltunk. Amíg ki nem beszélem magamból neked, addig nem tudom lezárni – még ha tudom is, hogy hiába mondom, hogy neked aztán mondhatom. Fel kell tennem legalább a kérdéseket, még ha válaszok nem is lesznek. *Nincsenek válaszaim, én is befelé lesek, odabent se látok mást, csak kérdéseket.* A kedvenc számod volt, na jó, az egyik kedvenced, görcsbe áll a gyomrom, ahogy eszembe jut, hogy utolsó este is ezt hallgattuk. Muszáj felkeresselek, csak még össze kell szedni a bátorságomat. Vagy inkább önmagamat.

De most csak nézek kifelé a lakásunk ablakából, ami már csak az én lakásom ablaka, nézem ebből a magányosnak maradt ablakból a Bazilika kupoláját. Eszembe jutnak megint a postaládák, de most először már nem a mosolyod és a gödröcskéd, hanem az, hogy te is ott fekszel egy olyanban, mint a mi postaládánk, amihez azóta se érek hozzá, ott fekszel te, akit már szintén nem érintek többé, egy szakasztott olyanban, olyan szűken, mint a mérgek közé zárt bogarak, ott fekszel, és körbevesz az áporodott, hideg, rossz ízű levegő.

CRISTIAN FULAŞ

A szégyen csíkjai

14. FEJEZET

Koromsötét. Torkomban a teljes emésztőrendszerem. Természetesen reszketek. Semmi sem természetesebb ezen a világon. Hol a francban vagyok megint? Ez lenne ugye a legfontosabb kérdés. Hol vagyok? Sötétség körülöttem. Egy ablak, két ablak, három ablak. Magasak. Csak nem megint otthon landoltam? Nem, ezek mind ugyanazon az oldalon vannak. Ágy van alattam. Aha. Ez semmit sem magyaráz. Rács van az ablakokon, vagy mik azok a csíkok? Cigaretta-találok a zsebemben. Meggyújtom, kiürítem a dobozt, és kinevezem hamutartónak. Jót tesz nekem a füst. Próbálom újrajátszani az éjszaka filmjét, semmi. Minden csupa fehér. Fátyolos az emlékezetem. Még inkább reszketek. Nem tudom, van-e itt valahol mosdó, fel kéne fedezzem. Valami zihálás közeledik felém, egy árnyék, akkora, mint az ablak. Nagy.

– Adjál már egy cigit – mondja a ziháló hang.

Odanyújtok neki egy cigit az éjjeliszekekrényről. Meggyújtja. Elvagyunk mindketten a sötétben. Folytatom a pásztázást. Szétesett gép vagyok. Elviselhetetlenül fáj a fejem. Szomjazom. Nem vagyok éhes. Dohányzom. Szép volt a tegnapi nap, csodálatos. Milyen keményen telibe talált. Kész csoda, hogy miye volt annak az embernek. Csak ilyened legyen, és akkor jó. És most mi következik? Az, hogy rendbe rakjam a gondolataimat. De sehol semmi innivaló. Ilyen fejfájással nem lehet gondolkodni. A szó szoros értelmében fáj a gondolkodás. Hirtelen hányni kezdek. Nem sokat. Valószínűleg gyomorsavat. Jobb ez így. Nincs semmi fény. Csak a nagy, fehér foltok az ablakokban. És a szemem, és a zihálóé, valószínűleg. Zihál, aztán rögtön elalszik. Halkan horkol. Egyedül maradok a kérdésekkel. Egyszer csak – zakkan az agyam – kulcsfordulás valahol a közelben. Fehér neonfény. Nagydarab asszony fehérben. A halál lenne? Nagy húzás volna. Torkaszakadtából ordít:

– Auricaaa! Gyere ide a feltörlő ronggyal, ez idehányt.

Cristian Fulaş (1978) író, fordító (angolból, franciából és olaszról fordít szépirodalmat és pszichológiai szakirodalmat – több mint negyven fordításkötete van). 2012-ben megalapítja a Gestalt Books könyvkiadót. 2015-ben jelenik meg a *Fâşii de ruşine* [A szégyen csíkjai] című regénye a szerfüggőségről és a magányról, melyet számos román irodalmi díjjal tüntetnek ki (többek között az *Observator Cultural* debütdíjával). Még abban az évben kiadja a *Jurnal de debutant* [A debutáns naplója] című esszékötetét. Ő szervezi meg az első LOFEST nemzetközi irodalmi fesztivált 2016 februárjában. 2016-ban jelenik meg a második regénye, *După plâns* [Sírás után], 2017-ben pedig a harmadik, *Cei frumoşi şi cei buni* [A szépek és a jók] címmel. Rendszeresen közöl az *Observator Cultural*, a *Contemporanul*, a *Timpu*l és az *Academia Caţavencu* folyóiratokban.

Mintha a felhőkből nézném. Mint az angyalok. Teljesen elhülyített a fény, nem tudom kivenni az arcát. Arra gondolok csak, hogy az ő bőre a legnagyobb bőrfelület, amit valaha láttam. Odamegy a zihálóhoz, méregeti, felém fordul, engem méreget. Kinyitja az egyik ablakot, majd visszacsukja. Rágyújt. Kotorászik a fehér ruhája zsebében, kivesz egy flakont s még pár dolgot. Fázni kezdek hirtelen. Minden érthetetlen. És komplett idiótáság minden. Hol van a hátizsák? Ijesztően reszketek, miközben felteszem a kérdést:

- Hol a hátizsákom? - remeg a hangom.
  - A szekrényben, asszem. A szekrényben, igen. Az a fekete-sárga, ugye?
  - Igen.
  - A szekrényben van.
- Megkönnyebbülten sóhajtok fel. A laptop. Megint túlélte, remélem.
- Perfúzióra teszem. Most azért jöttem.
  - Mégis mire fel?
  - Detoxikálás. Mit vett be?
  - Piát és kokszot.
  - Aha. Sokat?
  - Amennyi belém fért.
  - Szép, kisanyám, mit mondjak, erősen szép...

Nem akarok perfúziót. Ösztönösen ráérzek, hogy nincs értelme ellenkezni. Vizet kérek tőle. Üdítőt ad, és vizet. Meggyújtok egy cigit, úgy teszi be a perfúziót, hogy egyáltalán meg sem érzem. A fejfájásom az egész épületet kitölti, selejtesnek érzem magamat. Becsukom a szemem, a szemhéjam mögött a vörösös homály hirtelen tornádómozgásba kezd. Nem jó így, kinyitom.

- Fél óra múlva visszajövök.
- Álljon meg! - mondja a hangom. - Hogy kerültem ide, és hol vagyok?
- Beszállították, nem? Behozta a mentő, hogy másképp?

Kimegy. Világos. Hogy kerülhettem volna ide, ha nem mentővel? Mekkora marha vagyok, hogy nem jöttem rá. Semmi sem természetesebb ezen a világon, mint hogy mentővel juss el valahová, hát persze. Az egész emberiség mentőben közlekedik, és akik olyan autót gyártanak, amin nem írja, hogy ECNALUBMA, azok nem is értenek az autódekoráláshoz. Nyilvánvaló, hogy mentővel. Röhögök, mint a bolond, hogy ez az ő fejében ilyen abszurdan evidens, marhára viccesnek tűnik. Most már csak azt kell megértsem, hogy mi az, hogy beszállítottak. Egy beszállító cégnél vagyok? Nem. Akkor meg mi a franc van? Szent Isten, annyira rejtélyes ez a szó, nem tudok megbirkózni vele. Lassan megvilágosodom, hogy kórházban vagyok. Megint kórházban, hihetetlen. Akármit csinálok, kórházban kötök ki. Hobbi volt, szenvedély lett belőle? Furcsa szenvedélyeim vannak, Úristen. A kórházak embereket mozgató beszállítók, ezt a kórház-felfogást megjegyzem magamnak.

Felfedeztem, hogy hány óra. Őt. Túl korán ébredtem ahhoz képest, hogy másnapos vagyok. A folyosóról hangok hallszanak be, egész beszélgetés. Nem tudok ki-

venni semmit, de valami történik. Embertelenül erőlködöm, hogy megértsem, de nem megy. Nők és férfiak, valóságos zendülésnek tűnik. Nyugtalanul figyelem, ahogy a cseppek folydogálnak a perfúzorban. Tudom, hogy helyrejövek, és azt is, hogy tegnap mintha nem ezt terveztem volna. Az volt az elképzelésem, hogy többé nem jövök rendbe, egészen alaposan kiterveltem. Nem vagyok jó az ilyesmiben. Csalódottan fedezem fel, hogy ez sem tetszik, hogy semmire sem vagyok jó, és nem vagyok képes tartani magam a terveimhez. Soha nem lennék hiteles szereplő, ha valaki regényt írna a hülye életemről.

A folyosó zeng az ordibálástól. Érdekes, mégiscsak történik valami. Alacsony, feldúlt alak jön be az ajtón, három markos legény vezet. Felrakják az egyik ágyra, pillanatok alatt lefogják, és a kövér asszonyosság beledőf egy tűt, egyenesen a lábizmába. Az illető mindenhova elküldi az asszonyt, szidja az összes szenteket, habzani kezd a szája, és az ágyát rángatja idegességében. Pár perc múlva lenyugszik. A folyosón a parlamenti ülés újrakezdi reggeli munkálatait. Hirtelen kinyílik az ajtó. A folyosó nem látszik mögötte.

– Gyere, öregem, gyere menjünk, mert ezek be akarnak tenni téged a zárt osztályra, nagyon belendültek. Mi a jó franc még ez is?

Ramza jött be. Kivörösödve a méregtől. Mondhatnám, megveszett.

– Hová, apukám? Állj meg... Honnan a francból jelentél meg?

– Gyere, azért jöttem, hogy elvigyelek. Mire vársz, hogy ezek megkötözzenek? Gyere már egyszer...

Felülök, zavarodottan nézem a perfúziót, továbbra is csepeg, minden olyan rémálomszerű lett most. Kótyagos vagyok, és alig tudok megmozdulni. Kimegyek valami folyosón, inkább Ramza tart, mint a lábam. Šenilã lent van, veszekszik a fehérruhás asszonyokkal, s valami papírokat tart a kezében.

– Gyere, ember. Írd alá ezeket a szarokat, hogy elutasítod a beutalást, és vállalod a kockázatot, hogy ezeknek a segítsége nélkül élsz tovább. Írd alá, és menjünk, mert ráfázok. Hölgyeim, maguknak egy csepp eszük sincs. Ez világos.

Az asszonyok némán néznek, és nem úgy tűnik, hogy vicces kedvükben lennének.

Odafirkantok valami krikszkrakszokat a lapok aljára, semmit nem érek rá elolvasni. Végül is majd meglátjuk.

Ramza idegesen kimegy. Kintről kiált vissza nekünk.

– A hátizsák – nyögi egy hang, az én hangom.

Fentnevezett Aurica kinyitja az ajtót, úgy három pillanatra eltűnik, és végrehajtja a hátizsák kihozatalának megbízatását. Olyan mozdulattal nyitom ki a hátizsákot, mint a zongorista, amikor kipróbálja a hangszert, félreütök néhány akkordot a cipzárral, aztán sikerül, benne van a laptop. S a pénztárcám. Semmi más. Rejtélyes titkok misztériuma, szentséges ég! Hogy tűnnek el dolgok, és soha többé nem találjuk meg őket.

Senilã kitámogat, majdhogynem ölbe is vesz. Maga elé tuszkol, hirtelen megfordul, és odanyújt a nővérnek egy bankjegyet.

– Kegyednek és a kolléganőinek. Igyanak meg egy kávét reggelire. Köszönjük. – A világ legbarátságosabb mosolyával mosolyog rá, ki gondolná, hogy három perccel ezelőtt még veszekedett velük.

Ramza hirtelen nekilendül, az autó kereke valószínűleg legyalult egy darabka aszfaltot az épület előtt. Most esik le, hogy a bolondokházában voltunk. Ez nem az az autó, amivel a múltkor jöttünk, a mostani egy nagyon nagy teljesítményű. Hány kocsija van ennek az embernek? Na, erre, úgy tűnik, soha nem lesz válasz.

– Mondjad, te semmirevaló, mi járt a fejedben?

Úgy nézek rá, mint a gyerek, aki nem csinálta meg a leckéjét, nem tudom, mit mondjak.

– Hát...

– A legnagyobb barom vagy, akit ismerek. Az egyszer biztos. De nem, melletted a legnagyobb barom is csak valami mókusféleség. Ha a hülyeség fájna, fetrengenél a földön.

– Mi van, öregem?...

– Semmi mi van. Lekaszabollak. Hát azért törjük magunkat ott? Hogy felbasszad az agyunkat, s rohanjunk érted a világ végére? Hallj te oda azokra, hogy jöjjünk reggel, mert van elég idő. Szarok rá! Hol voltál, jómadár? És miért nem vetted fel a telefont egész nap?

– Hát hogy vegyem fel, ha...

– Hát hooooooooogy vegyeeeeeee feeeeeel eeeeeez?

Maga elé beszél, és üti a kormányt az öklével. Miért is vegye fel ez a hitvány aranyíjú, ez a bukaresti Hamlet királyfi, miért vegye fel a telefont, amikor én keresem? Nem, nem veszi fel, kinyomja. Falra kell mászni tőle. Kelletti magát, az anyja keservét. Mint egy beszari nagylány. Ez őkelme, nem más. Aztán felém fordul: – Rosszul vagy?

– Ajaj!

– Megállunk egy benzinkútnál. Megreparálunk. Ha még egyszer ilyent csinálsz, elütlek az autóval, az életemre esküszöm.

Nézem, és tudom, hogy nem viccel. De talán mégis túl higgadt.

– Nyugi, mi bajod van... – mintha ez nem az én hangom lenne.

– Én is amondó vagyok – hallszik hátulról. – Ha kell, úgy megverlek, hogy helybillen az eszed kereke, nem sajnálok semmi erőfeszítést és fáradságot. Megmondtam. Úgy hívják ezt, hogy az ész helyrerázása testi erőszakkal. Másokat is tanítottam már mőresre, nézz rám. Vérbeli nevelő vagyok, ha akarom, hogy raknám bele...

Megint belebújik a telefonjába, amióta elindultunk, egyfolytában nyomogatja. Teljesen rákattanok arra, hogy rekonstruáljam a filmet. Elszakadt. Nem tudom. Az utolsó kép az, hogy majdnem elüt az autó, felmászom a járdaszegélyre, örömköny-

nyek és őrjöngés, visszaegyenesedés két lábra, a park végigpásztázása, a hely és a megfelelő pad felderítése, zsák a fej alatt. Ennyi. Most csak ennyi. Ramza vadul vezet, mindenki ránk dudál. Fekete-fehérben látok.

– Nagyon rosszul vagy, ugye?

– Nem kifejezés – ezt legszívesebben ordítanám, de sikerül halkabbra venni, a hányás ott kaparászik a torkomban.

– Nézd, tudom, hogy milyen, én is benne voltam. Veszek neked piát. Úgysem számít már.

Hirtelen adrenalinlöket térít vissza az élők közé. Van tehát megváltás.

– Megtennéd nekem?

– Meg, te, pedig nagy marha vagy. Megteszem, de ez legyen az utolsó alkalom.

– Tegnap kitaláltam, hogy feladom ezt az elhagyás dolgot. Pokolian nehéz ez nekem, tesókám.

– Tudom, ember, hogy a francba ne tudnám.

– Tudod, arra gondolok, mint hogy ma rosszul legyek, jobb, ha holnapra halasztom.

– Mind abból jövünk. Pont abból – néz fel Şenilä a telefon gombjai közül. – Ámen!

– Hallod, ember, vezess lassabban, a halottak izéjébe, mert telehánynom a kocsi-
dat.

– Rendben.

Olyan kiismerhetetlen az arca, mint egy üres kép az üres falon.

Betérünk a benzinkúthoz. Reszketve visz a lábam a mosdó felé. Szinte nem tudok egyenesen menni. Olyan vagyok, mint a gyerek. Épp hogy megtanultam járni. Az ösztöneim tudnak, én nem. Furcsa ez a viselkedés felnőttkorban. Elnehezült pilláimat lassan lehunyom, halántékomra fekete harmat csöppen, mint Elis kisfiának holttestén, fut át az agyamon a verssor.

Ramza a polc mellett vár rám. Int a fejével a polcok felé.

– Vegyél, amit akarsz. Én fizetek.

Söröket, egy üveg konyakot és vodkát teszek a kosárba. A haldokló őszinteségével nézek rá. Elindul a kassza felé, utána futok még két sörrel.

Şenilä nekitámaszkodik az üzlet tolóajtájának, a telefonja gombjai felett néz ránk. Valami rejtélyes van ott nála, valami, amit mi nem érthetünk, ami csak az övé. A hálózatba kapcsolt élete, online. Amerikai kezekbe vándorolt görög misztérium.

Megyek az autó felé, úgy fogom a nejlonzacskót, mint a tabernákulumot az oltáriszentséggel. Csak az üvegek és a dobozok ne törjenek össze, én valószínűleg túl-
élem az összecsapódást. Koporsószögek vannak nálam, valami nagyon fontos dolog. A temetni vitt halott utolsó útja. Halálos élet következik tehát.

Kinyitok egy dobozt, iszom, iszom, mint a bolond, nyögök, miközben nyelek, kinyitom az üveget, abból is iszom, áhítatos szemmel nézem az üveget, mert csak azt tudom most nézni. Kitisztul a tekintetem, jó úton vagyok. Semmi sem hat olyan hir-

telen, mint az alkohol, ami ahogy eljut az ízlelőbimbókig, utána egyenesen a vérbe kerül. Ozmózis. Mi az istenek édes italával táplálkozunk. Ozmotikus nyögésekkel.

– Hallod, te, Ramza, hallgass ide egy kicsit. Gondolod, hogy még rendbe jövök valamikor? Pokoli erősen szeretek inni és szívní, komolyan beszélek. Tényleg nagyon szeretek.

– Tudom, öregem, nálam is ez a gond. De már nem mehetett így tovább. Túl sok volt, vagy mi a franc.

– Már tizenöt éve élek így. Jövő nélkül, múlt nélkül. Hogy a jó bűdös francba építsek fel valamit is így?

Doboz sörrel a kézben a párbeszéd továbbgördül. Éppen én gördítem tovább.

– Türelemmel, jó uram. Türelemmel. És szenvedéssel.

– Hallod, öregem – mondja a hang, amelyik bekapcsolódott a beszélgetésbe. – Egyik nap rosszul lettem otthon. Az ebédlőben sorvadoztam, mint a gyertya. Anyósom őrzött a konyhában, hogy ne tudjak kimenni. Kivártam, amíg elment a mosdóba, aztán huss kifelé. Pizsamában, és az előkészített pénzzel a kezemben. Lemegyek, egyenesen a tömbház előtti bódéhoz, pizsamában, megveszem az üvegeket. Elég bő volt a nadrágom, olyan ódivatú, zsebnélküli. És én mint a hülye, bedugtam az üvegeket a nadrágom gumija alá, tartottam a kezemmel, mert nem álltak meg, és mentem végig a lakótelepen. Kész kabaré. Visszamentem, beszéltem az anyósommal, és tettem egy kört az ebédlőben. Kétszer meghúztam az üveget, nagyszerű. Társaságom is volt, és milyen jó vő voltam, az ám. Jön a feleségem, megérezte rajtam a szagot. Majdnem megölt mind a kettőnket. Este elmenekültem, megint beköltöztem az autóba. Elment a feleségem mellettem, de nem látott meg, egyáltalán. Vagy két napig tartott a cirkusz, annyit kerestem, hogy megbolondultam tőle. Úristen, mekkora arc voltam. Nagyon naaagy.

Szajátva hallgatjuk. Ritkán mesél bármit is a piás életéről.

Én is elmesélem a hívő szomszédomat: hogy lett alkoholista amiatt, hogy velem barátkozott. Megtanítottam inni a hívőt, lassacskán. Átjött hozzám esténként egy pohárra, kettőre, háromra. Egy adott ponton elkezdett pénzt becsúsztatni hozzám az ajtó alatt, megvettem neki, amit kellett, és vártam az itallal. Rettentően szerette a konyakot. Aztán egyszer a felesége elkapta. Megvárt egyik reggel, és a pofámba bászott egy balegyenest, hogy egy hétig lilán jártam. Hogy a férjét is megverte-e, azt már nem tudtam meg.

Sztorikat mesélünk, úgy meséljük a múltat, mint ami itt, az autóban születik meg. Semmi sem kellemesebb, mint inni és furikázni, ezt már mondtam. Előadom nekik is a tervemet a részegesek vonatjáról, pozitív elbírálásban részesítik.

– Hohó, s a drogokkal mit csinálsz? – kérdi Ramza. – Őket nem veszed fel?

– Jól van, öregem, nekik is berendezünk egy kocsit. Tőlem jöhetnek. Lesz benne minden: perfúzió, csinos ápolónők, ahogy a nagykönyvben meg van írva. Amsterdam.

– Jól van.

Megállunk egy benzinkútnál. Lassan kezdek magamhoz térni. Belenézek a tükröbe. Tiszta szemek. Eltűnt a pirosság, jól van. Élek, élek, éppen csak annyi, hogy a saját temetésemre megyek. Mi legyen a terv: fussak el? Iramodjak neki csak úgy a mezőnek, az üveggel és a mehetnékemmel. Elég fárasztó, inkább nyugton maradok, a pokolba bele.

Mikor visszaérek a kocsiba, megszólal Ramza:

– Öregem, amikor egyetemisták voltunk, nekem is és a feleségemnek is voltak cuccaink. Tehetősebbek voltunk, volt lakásunk. Minden ágrólszakadt Kisinyovból nálunk gyűlt össze, az egész banda. Kolumbia volt nálunk. Egymás hegyén-hátán aludtak az emberek, összevissza kufircoltunk, ahogy értük, az egész egy nagy cirkuszt volt. Láttátok volna. Egyik este nagy buli volt. Mind kiütöttük magunkat, és elaludtunk, ahol tudtunk. Reggel felébredek, úgy bűzlött a lakás, hogy meg kellett halni tőle. Láttátok volna. Egyesek felkeltek, megéheztek, és elmentek a piacra. Vettek egy kakast, zöldségeket, hagymát, répát, krumplit, zellert, ilyeneket. Visszajöttek, megölték a kakast. Úgy, ahogy volt, pucolatlanul betették a fazékba. A kakast, tollastul mindenestül, a zöldségeket, az olajat. Meg kellett halni tőle, úgy bűzlött. Ők meg nyugodtan megették... Még csak ki sem dobtam őket a házból, kinyitottam az összes ablakot, és visszabújtam az ágyba.

Úgy kanyargott előttünk az út, mint egy galandféreg. Fertőző út, erről kell majd a vonatot is elnevezni. Összeakad a nyelvem egy párszor, túl sokat ittam.

– Hé, fiúk. Hagyjátok csak, hogy addig igyak, amíg elvesztem az eszem, nincs kedvem azoknak a szemé elé kerülni másként. Elég kínos lenne.

– Jól van.

Egyedül érzem magam az autóban. Ide-oda cikázó gondolatok, logikátlan gondolatok. Vissza akarok menni Bukarestbe. Tovább akarok inni, bulizni, nem akarok ma meghalni. Nem akarok az lenni, ami holnap leszek, komor és beteg. Esetleg halljak meg most. Nem gondoltam hogy. Éppen így. De hogy másképp? Minden olyan kaotikus.

– Hallod, te – mondja Őenilâ hátulról. – Hogy lehet, hogy ennyi évesen még egyedül vagy? Hogy érted el ezt a teljesítményt?

– Nem tudom, öregem, nem tetszenek az ilyenek, hogy meséld el az élettörténeted. Nem értek az ilyenekhez egyáltalán.

– Gyere na. Semmi? Hogy a francban?

– Hát volt valami egyszer az egyetemen. Valami stabil. Stabil és instabil, még csak együtt sem laktunk soha. Olyan volt, mintha nem is lenne. Aztán elvégeztem az egyetemet, és leléptem, nem volt semmi folytatás. Így kellett legyen, nem tudom.

– És azóta semmi? Mi a fene, több mint tíz éve annak.

– Csak hülyeségek. Pár napig, pár órára. Hogy úgy mondjam: nem volt időm és hajlandóságom rá. Ha körülnéztem, csak botrány és veszekedés mindenütt. És menekülés hazulról, és ivás titokban, és tiltás, mindenféle. Azt mondtam, nem megyek bele ilyesmibe. Inkább kimaradok az egészségből.

- És teljesen egyedül maradtál? – kérdi Ramza.
- Igen, teljesen egyedül. Egyáltalán nem rossz, tudd meg.
- Igen, de most neked is lenne valakid...

Így, hogy ezeket elmondtam, érzem, hogy semmi erőm nem maradt, hogy mondatokat ejtsek ki a számon – elfogytak a szavak, mint egy újság utolsó példányai. Nem vagyok képes többet beszélni, visszatérek a gondolataimhoz. Lassan haladunk, beszorulunk egy kamionsorba. Tudom, hogy nehéz lesz. Tudom, de inkább elfelejtem holnapig, semmi sem visz rá, hogy elrontsam a részegséget olyan hülye gondolatokkal, hogy majd rendbe hoznak. Hadd éljek most, ezekben a lassú és fátyolos pillanatokban. Hadd nézzem az utat, a fákat, ezer és ezer dolgot, ami az út szélén van, és kínálja magát a tekintetnek. Ezekkel maradunk az életben, az út darabkáival és a táj szépségével. Az Olt gyerekkori barátom. Az Olt partján legeltettem nagynéném libáit. Az Oltban tanultam úszni. Szép megint itt lenni a közelében. Az élet folyója. Kharón menjen, ahová akar, ide nem jöhet. A folyó mint zöldes szalag a hegyek között, mint az életem a többieké között. Hallod, nekem is volt valakim. És most nincs, jól van. Mi van ezzel? Nem megengedett, hogy ne legyen senkid? Words move, music moves – only in time. But that which is only living can only die. Ez van a fejemben. Igaza van, a költő igazat szólott. Pedig a költők sokat hazudnak. Én is. Hazudok remegtetve a szavakat egy olyan nyelven, amelyik remeg. Hazudok minden alkalommal, amikor kérdeznek egyáltalán. Mert nem akarom elmondani az igazat, nem akarom és kész. Nincs semmi okom, hogy őszinte legyek, még magamhoz se.

Mi lesz holnap? Nem tudom. A fejem, amit nekitámasztok a fejtámlának, nem lát már. Nem hall már. Már nem mond ki szavakat. Ismét elalszik a fejem. Csak ő.

Fordította: MIHÁLY EMŐKE

ANNE-MARIE KENESSEY

Szóttalan

A buszban a füled mellett
csap a támlába egy ököl
a huzat lefújja nyakadról a kendőt
egy hajszál szemhéjadra száll
belekapaszkodsz a matracba
a betonkaptár előtt
haditudósítók forgatnak
fölötted rakéták
a kórházban is
ahová darázscsípésekkel
szállítanak be
begörcbült lábbal
és foltos ujjakkal
a hajszálat lesöpröd szemhéjadról
hasadat nem engeded
sohasem pislogsz a kamerába
nyitott szemmel szenderegsz
tűzoszlopok előtt,
sovány lány,
némán a mikrofonok között
a lávakőben.

Kenessey, Anne-Marie, svájci költőnő, született Zürichben, 1973 nyarán. Jelenleg is Zürichben él. Az *orte* című irodalmi folyóirat szerkesztőségi tagja 2009 és 2015 között. Magyar költészetet fordít, az *orte* számára összeállított magyar különszáma ez év februárjában jelent meg. Első verskötetéért Zürich kanton irodalmi díjában részesült. 2012 decemberében elnyerte Münchenben a Lírikusok Díját. *Szóttalan* (*Sprachlos*), *Elöl fiatal doktor* (*Jung Doktor vorn*), *Feltört láb* (*Fussblättern*), *A Glienicker-híd* (*Glienicker Brücke*), *Fulda – Erfurt / Német Vasutak* (*Fulda – Erfurt / DB*), *A botanikus kertben* (*Im Botanischen Garten*) és *Kezelés jugendstilben* (*Kuren im Jugendstil*) című versei az *Im Fossil versteckt sich das Seepferd vor dir* címmel az Isele kiadónál 2012-ben megjelent kötetéből valók. A *Koponyája földkerek* (*Sein Schädel Erdrund*) című verse kézirat.

Elöl fiatal doktor

referál limfocitákról
karcinóma dohányostüdő
különleges bánásmód
krematoriumszpracha
kiküszöb pogrom prevenció
lefoglalt székek zsúfolt büfé
sültcsirke mákosrétes fagyalt
cellofán egy idegen a lányhoz
anya áthörög a házon
embermentes
anyának üvegbőre van a lány
golyókat majszol: málna & áfonya
odaneveti a doktort
az idegen a hátához beszél
pincér
eltenni a tálat
fóliát rá
pszt pszt
Dr Dr folytatja.

Feltört láb

Háromlyukú sajtvágó
cakkozott tortalapát
testvéri kés
az öntözőkannából kihalászva megszárogatva
a jegyzőkönyv szerint fölnyársaljuk vele
a salátacsigákat a kerti ágyásokban
leválasztjuk a csápokat a fejről
testvéri kés
elhárítva a szív elől
a bordákat szakította föl
kés
amivel szomszédod a vajás kenyerét keni
az érdes gránitkő tövében húzta elő
mezítláb szaladtál feliratán

lezuhanyozták róluk
 az ájulást
 kormoránok borzolják fényes toroktollaikat
 úszó fenyőrönkökön pihegnek
 deszkapriccseken ellenszélben.

Csibészek csápolnak csibék után
 felmorzsolódtak
 a Pávaszigeten ködvarjak iramodnak
 rovarpetékkal befröcskölt lombból
 bomlasztás a nádban
 rókák zörögnek
 együtt üvöltöttek a farkasokkal
 vadkanok hallgatták le őket.

Fulda – Erfurt / Német Vasutak

Kalauz: hölgyek fölszállni
 tessék, melyik határ
 a képeslapokban anyag alig
 & mennyi boldogság
 szemben mobilon mézesmázos
 susogás, hú, valaki hallgatózik
 zokogás a vízben
 csontok fészkelnek benőtt
 fűzfavázak,
 fogd be a füled a nőnek
 olvasd: légy okos húsz másodperc alatt
 szőke férfias weben kényszer-
 házasodott
 egy juh
 bámul a csőből – stop!
 kalauz: sántörés
 a ligetben beszél a patak
 homok szivárog át
 fagyöngy göngyöli be a fákat
 vörös mozdonyok a mezőn
 zúzdába velük a fiú
 helikopterben született
 csinos anyja fertőbe süpped.

A botanikus kertben

Július vége, kevéssel Stresa előtt,
a hercegi park kovácsoltvas kapuján döcög át
egy szerelmes pár kerekesszéken,
a Borromee-szigetek frisztükrében.

Atlaszcédrusok alatt hűtik tagjaikat
görbe testük felhorgad a kardliliom-évig
melyen át az erdei fenyő, molett orosz nő
nercben, muffba mélyeszi ökleit.

Ciprusok óvják buja csókjaikat
halványkék hortenzia-erdőben virítanak,
a puszpángfa mögött tibeti juh szunyókál,
négy kecskefűl fölrezen szenderegve.

Az andoki fenyők közt makákók kavarognak
vihorásznak felborzolt farokkal,
boróka, babér, azaleák és tovább,
az amazonasi lilium hányja töviskereket.

A gyógynövényes asztalnál a pár mint
ferdecőrű tukánok történeteket vesz
szemügyre: Albert Speer, Dáliák és magnóliák termesztése,
friss kaméliák köszönnek a duce képeslap-arca fölött.

Kezelés jugendstilben

Zápor fényszálai
pukkannak szét
a kútban
gőzölögnek a fénykupoláig
ahonnan lehulltak.

A hideg forrás
medencéjéből

üvöltés:
sört, sört,
Kaltenbrunner csapra veri a hordót.

Géza, Géza, szaladj
a török kúthoz
fűtsd a forrásnál a fürdőt
a csobogóban részegen baszik a halál
nem szabad megfulladnia.

Keresőfények hasadoznak
szirének, szirénák,
üvöltenek a gőzfürdőn át,
a halál pálinkája
az pisál a fürdő vizébe.

Koponyája földkerekek

lábak labdáznak vele
koszos cipőtálpak taposnak
az arcán csatornafedél
– állítsátok meg a patkányokat!
simára borotválva
szike a tarkón
hasított csókos
szája mosolyog órákat
megsemmisít.

Fordította: CSORDÁS GÁBOR

KABAI LÓRÁNT

magyarország kurva messzire van.
pedig nem is oly rég, tudom, még itt volt, láttam,
fénye már akkor erőst fakult, de mégis megvolt,
mint talán most is valahol, el csak nem tűnhetett.
uram, nem látta véletlenül magyarországot?
fél óra múlva találkozóm van ott... nem,
nem a szabadságharcos, fehér szigetet keresem.
hanem egy fát ki nézne *végig*? holtigszülés,
mindez nem merő véletlen, beomlott mozdulatok sora,
görcsös rángások az ország trombózos érrendszerén.
riadt baromként bőg a rémület, fölötte bazsarózsás kert,
és eső és eső és jég és eső; vészjós dallamok.
pedig valahol távol most szép a nyár is,
de nem itt. magyarország nagyon messzire van.

koppant egy nagyot váratlanul, villant
megrovón az a vakító fény, mintha elfeledkeztem
volna magamról – eddig fülelt, most ütött. pedig
állítólag ott voltam; tettem, amit, esetleg meg is éltem
– és szégyenkeztem. söröm fel-, vodkám bennem
melegedett. panaszra, büntudatra alig is lehetett volna
okom. bizonyos dolgoknak mégsem kellene eszembe
jutniuk. de az a fény! derűtlen, bár szinte kegyes,
nem égi tünemény, talán csak nyíló rács az önvád fölött,
kósza mementó. nem lenne szabad bizonyos szavakra
gondolnom. ki vagy te? – süt fel a kérdés, immár „belülről”,
kinek árnyékában kell élni, kiknek torzító ragyogásában,
ki fogja mindezt *elfelejteni*. és nincs válasz, csak a túléléshez
„szükséges” függőségek számbavétele, nagytakarítás, listáírás.
fügefafa, olajlevél, madár. véletlen, kompromittált, kihaló.

a minap szembejött velem a régi életem,
holott tényleg nincsenek történeteim, csak rögeszméim,
„régim” is csak egy meg sem valósult, immár nem is
kívánt idea volt, amikor még hinni akartam kényszeresen,
megindult bogár, holmi eszmékben, spekulatív lényegekből,
hogy esetleg rengeteg dolog történik, és nem történik semmi.
szembejött, piros ruhás nő volt, valaha talán megejtően szép,
afféle lenge, könnyű lány, felette korszerű felirattal táskáján:
don't look back. épp csak észrevett és el is fordult, most sem
köszönt vissza, csak ellépdelt mellettem gögös daccal,
némán, mosolytalan, mintha ott se lettem volna;
nem fordultam utána megtudni, mégis visszapillant-e,
se megnézni utoljára, aztán csak menni tovább
– ahová út nem vezet, oda tábla se kell.
a szinonimáktól nem érzem magam jobban;
alig jutottam a végére – már ott sem voltam.
ahogy ama régi életemben sem, melynek e kis utózóngéje
véletlen épp itt ért utol, a szinte néptelen utcán,
se közönség, se mutatvány, pedig jelezhettem volna,
köszönöm, már van sajátom, ezt és így élem, amíg lehet,
nekem kellene talán inkább sértett daccal, szégyenkezve
lesütnöm szemem, mint kihez méltatlan a tekintete,
de nem tettem. van jó életem. ami őt körbeveszi: szürke.

MIKLYA ZSOLT

Ének éneke

egy Szokolai-sorra

*Öreg korongon körbejár a tű,
lemezspirálon gyémánthegy rezeg,
időbarázdák nem felejtenek,
hullámokon nem fog ki a betű.
Téves szóhasználat a bakelit,
megtévesztő a fekete anyag,
névátvitellel képződő alak,
mint annyi más és annyi minden itt.*

Mint annyi más és annyi minden itt,
a minden sem vészett el, benne csak
az én-pozíció hasad, hasad,
a hullámtermészet továbbsegít,
átgyalogolsz részecskéket, időt,
nem cél nélkül és céltalan teszed,
bár virtuális lett a noteszed,
és kipontozódtál idő előtt.

És kipontozódtál, idő előtt,
a senkiföldjén, reflextelenül,
a semmiágon új kabóca ül,
és perceg, mint a múltó délelőtt,
és kuncog, mint a telő hold, amint
magába szippantja a délutánt
a visszatérő örök éjen át,
elengedve a futó nap-kabint.

Elengedve a futó nap-kabint,
mindegy, peronon, hullámparton állsz,
vagy féligáteresztőn szublimálsz,
ha kintté lesz a bent, bentté a kint.
Kitapintod a hangok pulzusán –

verőérben itt sosem volt hiány,
csak becézésben –, milyen ostobán
élünk, *én Istenem*, milyen sután.

Élünk, *én Istenem*. Milyen sután
téblábolunk egymás körül ma is.
Remegve, hogy a hangunk is hamis,
lejárt lemez, kifulladt kormorán.
Pedig verset tapint a néma tű,
hangátvitel, a membrántest rezeg,
az ének énekét míg reszketed,
öreg korongon körbe-körbetű.

Mazel Món

1. Hexameterek

Látod, a *Mazel tov* hazakísér, benned az otthon,
konyhakredencből liszt, dara, morzsa, prézli a combra,
bő olivában serceg a nyers hús, sistereg, árad
szét az olajszag mind a panírilattal a házban,
benne a lelked, benne te mégsem vagy, szabadulnál,

fent, csak a fentből száll le, pilinkél rád a sötét ég,
fénypehelyernyő, bóbitaháló, csillagaranypor
villan a párló földi reményen, hátha kifogja,
hátha ma tényleg szikrapanírba forgat a crédó,
csillagos ég meg a törvény nyársa, mohó villája.

2. Hiátus

Ha minden indulással
messzebb jutsz, mint azt várnád,
ha mégsem érkezel meg,
a messze mindig messzebb,

ha egyszer úgy maradhatsz,
mint vízajtás az égbe
törő vad szenvedélyből,
hogy csak fent gyökerezhet,

csak fent lehet az otthon,
a megkapaszkodásunk,
ha mindezt egybevéve
a messzit el nem éred.

3. Kegyelem

Egy mondat a kívánságról,
Immanuel szívügye izgat,
hogy átlépj, túl a határon,
amit az emberszív megsejt.

Egy mondatba sűrűsödve
két dolog tölt csordulásig:
*a csillagos ég fölöttem
és az erkölcsi törvény bennem.*

Egy mondatba sűrűsödve
a mazel belső szobája,
ne izgulj, úgyis megnyílik,
csukódik-nyílik, magától.

TAJTI ZOLTÁN

Az óriások

Fákat tép ki a szél,
mint a fogpiszkálók a húst
a fogak közül.

Három óriás járja táncát
a tűz mentén. Ugrál,
bakkecskemód ugrál.

Három óriás hat lábbal,
hat lábon száz körömmel
viaskodik egy koncon.

Felemelik, leteszik,
megpörgetik, megeszik,
s csak nézik, ahogy a nap
a saját fogát mutatja feléjük.

Elhallgatnak, a marakodást
már nem tartják semmire,
a földön már nem kapar a
sarkuk lyukat, a tekintet

már csak a tüzet nézi, a
csont fehérje csak fény,
a hús szürke, és egymás
szemében sajátjukként

látják, hogy eddig csak
törpék voltak egymásnak.

PÉNTEK IMRE

Kerti ebéd

Megérkezett a házi nyúl,
szalontüdővel spékelt.
Érdemes nyomolni vadul,
a förtelmes nyár' ebédhez.

Nem zavar már a lisztkukac,
ahogy az abroszon mászik,
beleugat a kis kuvasz
a túlrejtett eperfáig.

A kandiscukor hátra van
hétmérföldes tepsivel,
fehér permetje minta a vaj,
réteslapokon fél siker.

Gyomoridegből böffenés
és felteker a hajcsavar,
a leveses tányér kevés,
és a teríték felkavar...

Annak jut legelébb borjúláb,
aki káposztás kőbe rúg,
s kell még egy sóskanyaláb,
amint a füstös üstbe fut.

Vendéget vár az ordonánc
a nyájas falusi kertben,
s rögvest kezdődik a tánc,
ha a Hold hidegen felkel.

Csalafinta hivatal

A csalafinta hivatal
ügyfélkapuval csábít,
rögvest felhangzik a dal,
nyomoroncok, semmi pánik!

Aki felhúzta a kamáslit,
annak meglesz a jutalom,
parókás portás nagyot ásít
és szétárad a nyugalom.

A kitenyészített rémpofa
csókot kínál otromba szájjal,
a cuppanás egy halk csata,
indulata egyenest rá vall.

Az adatlap kéjesen kitárul,
ölelkezése nyájas torna,
háló az ügyfélre finoman ráhull,
mielőtt ügyesen elugorna...

Számháború kínálkozik
a tágas, holt teremben,
elbujdosni megannyi sikk,
megvagy, anyányi szentem.

Aztán menj át a völgyhídon,
utánad integetnek –
ha hazaérsz, megannyi gond,
ki is volt bent a legszebb?

Ma is hallik az éltető vigasz,
mint félre vivő ákombákom,
dögcédulával leszavaz
a feltáruló Antillákon.

VERMES NIKOLETT

Becsapódás

A beépített szekrény nyitva áll.
Lehetetlenség becsukni június óta.
Ha mégis szükséges, hogy a macska
ne tudjon bemászni, vagy a vendég
belátni, akkor egy szürke szikével
oldjuk meg a becsukhatóságát.
De ki kell nyitni, kivenni pár holmit.
Óvatosan kell a szikét kivenni.
Ha véletlenül rosszul nyúlok oda,
vagy a macska egyszer kikaparja,
akkor eszembe jut, hogy került oda.
Letörött az ajtó fontos pontja.
A nyáron itthon fesztiváloztunk,
Te szervezted, én meg részt vettem rajta.
Végeláthatatlannak kezdett tűnni,
le akartam zárni. Ezért kicsaptam
a bejárati ajtót, ami után
becsapódott a beépített szekrényajtó.

Pécs 2017. 02. 26.

G. ISTVÁN LÁSZLÓ

Ady-hang betegségben

Fajvesztett gondolatokkal,
mint aki arról, hogy ember,
lemaradt, nézem a falat.

Akire nap süt, nem lehet beteg.
Megszülettem, hát élhetek.
Enyém a szó, a gyerek.

Úgy szedem össze magam,
mint akinek még dolga van,
szárnyaltalanul is szárnyasan.

Szürke tollú nagy madár.
Rám néz a társam, nem talál.
Rám néz a társam, megtalál.

A zsiráf

(feleségemnek)

Nem a szavannai, pára és
párátlanóság között vibráló
hőség miatt, de a zsiráf
úgy nyújtja fejét a levélalagút
felé, úgy csavarja nyelvét az
ághegy levélrügye köré, hogy amit
akkor lát, minden vakságban
marad. A látvány bezáródik előtte,
mint a nyílt seb, ami túl
hirtelen begyógyul. Nem látszik
a szemén. A vágy és a csillapítás

közötti, alig észrevehető hunyorgás
inkább egy új napszak ígérete, amiben
nem kell az éjszakákat feltétlen
nappalnak követnie, nem kell,
hogy hínár vonja be a szomj
felületét, de nem is marad fényes
a felszíne, úgy csillapodik, hogy
úszik benne a kívánság, szabadon,
feszített tükrű fényben. Nem a
szavannai, pára és párátlanság között
vibráló húség miatt, de leírom-e,
hogy írjam le másképp, hogy szeretlek?

A Tiszatáj Könyvek sorozatban megjelent

Tandori Dezső
Nincs beszédülés

című kötete

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2018
212 oldal, 3990 Ft

Kapható a nagyobb könyvesboltokban
vagy megrendelhető:
tiszataj@tiszataj.hu

KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ

Tandori...

Tandori a huszadik század klasszikus modernitásának költője, és ő a múlt.

Tandori a klasszikus modern szellemét interpretáló költő, aki – a vele átellenes Oravecz mellett – lezárja a modern magyar poézis dicsőséges korszakát, mely vele be is fejeződik.

Egy kegyetlen korszakba lépünk majd nélküle. Olyan lesz a költészetünk, amilyen.

Mert ez a Tandori utáni költészet örült, gyöngéd, arcátlan, elmélyült, de bizonytalan, tébláboló, bolyongó, vagyis összességében a békében szenvedés társasága Mar- no Jánostól és Borbély Szilárdtól Gyórfy Ákoson át Tolvaj Zoltánig. És ez a Tandori-énál fiatalabb költészet nem folytatása a modern múlt költészeti hagyományának, hanem üreg a sziklában, ahol egy ideig meg lehet bújni – átmeneti menekültszállása irodalmunknak, amelynek prózai és kritikai rétege fájdalmasan sírnivaló állapotban van. S mert a költők lényegük szerint ingyen dolgoznak, ez a szállás tényleg menedéke marad a költőietlen élet hervasztó törvényei által fogvatartott irodalmunknak. A költők mindig szabadok, mert megfizethetetlenek. Megfizethetetlenek.

És ez köti össze őket a 80 éves Tandorival. Tandori folyton szétszórta kincseit, de kincsestára sosem ürült ki, a pazarlásig eladta mindenét, hogy aztán visszamenjen az üres kincseskamrába, és magától értetődőnek tekintse, hogy az újra tele van. Mesebeli lény.

Tandori szeretetreméltó alakja, játékossága, területen kívüli kalandozásai, páratlan alkalmazkodóképessége a nem-emberi létben, pályatársaival kezdeményezett s fenn- tartott kedves barátságai az ő páncélzata, védőszín, amely mögött a legendával fedett legenda szivárványos Tandorija él.

És az a Tandori ismeretlen. És kimeríthetetlen. Nyolcvanadik születésnapja alkal- mából azt kívánom neki, hogy mindig találja meg a helyes arányt a gyomorsav he- lyes szintjének meghatározásában – ahogy eddig.

Isten éltesse sokáig.

ÁGH ISTVÁN

Lyukasórák Tandori Dezsővel

Hatvan éve napozunk lyukasóra alatt a Duna parton, szemben a Tabánnal, háttal az egyetem épületének, a Gellért-hegy, a királyi vár s az Erzsébet híd háromszögében állnak még a palotaromok, a pillér semmibe vesző roncsa, ha arra járva nem is látom már a 2-es villamosból, eszembe jut és megjelenik az emlék előhívott képe, ennyi, ami még megmaradt barátkozásunk múlt idejéből egyetemi anekdoták után, alkotóköri túlbuzgásból, s talán a legfontosabb találkozásunk elfeledtem, de most is hallom még Dezső elragadtatott előadását, ahogy a szelíd folyam nyugtalan hullámaint követte.

Olyan lelkesen áradozott valami pillanatnyi semmiségről, s úgy élte át aprólékos derűvel, mint a legfontosabbat, szenvedélyes orrhangra váltott, és mintha már én se érdekelném, de azért felém fordulva kérdezett, s beszélt tovább, nem az a fontos, föl tudnám-e idézni, amit mondott, bár érdekes lenne, mi érdekelt bennünket hatvan éve, s egy öregember ifjúságából mi maradt vén korára, akkor rengeteg sirály tanyázott a Dunán, s verebek mindenütt, ez volt neki az a világ, ami nekem a kiscsikós pázsit, a szóbeliség korszakában felgyűlt ihlető anyag, amit majd szétszed, s bátran összerak más formában.

Orbán Ottó csoporttársam biztatására látogattam Füst Milán előadásait, ahol sosem láttam Dezsőt, de megjegyezte a padba vésett *Füstöl Milánót*, mintha csak ennyi lenne a köze hozzá, hiszen nem illet az öreg a századközep száraz stílusához, hova a költő Nemes Nagy Ágnes diákjaként is vonzódhatott, én pedig első generációs népi sarj, a Milán bácsinál akartam európai lenni, s amit még Ottó irigyelt tőlem, Dezsőnek már megadatott, egy madár személyében, tabáni tyúkhúrral és piaci saláta-eleséggel, *velem bárki találkozhatott..., mint a faluból menet a cigánnyal.*

Most már tudom, ezeknek a dolgoknak vége,
a megváltozott barátság megértő szeretetben folytatódott,
amikor kizárta magát, s bezárkózott egy beteg verébbel,
az meg viszont a megmentése végett várta a feltételes megállónál,
két egymásra utalt esendő lény a kolostori közegben,
látszatra a madárral indokolta azt, ami a madarat indokolja,
mert a verébnél nincs alább, csak tovább Assisi Szent Ferencig,
ahogy a földi hívságnál fontosabb az élet teljessége,
a sejtésből bizonyossá váló szabad költészet titka,
bár csak óvatos együttérzéssel lehet mondanom, nehogy
megalázzam illetéktelen véleményem közhírré tételével.

Nyolcvanadik évének fordulóján köszöntöm egyidősen,
hatvan év hallgatás után éppen ideje megszólalnom,
bár megérdemlem rosszallását inkább a buzgalom miatt,
mert akár az anyagát sugárban ontó égitest,
vonzása ellenére sem enged a közelébe senkit,
mintha nem is lett volna Illatos úti nevelőtanár,
a főtiszti akadémián nyelvoktató, és úgy fiatal költő,
hogy egy szükséges senki, hát mindent elhagyott, s kizárt,
s elkezdte véghetetlen életművét írni egy villanygépen,
azóta a lehúzott rolókkal üzeni, nem tartózkodik otthon,
és írt és sugárzott, tekintet nélkül ontotta költeményeit.

Inkább beengedte az ismeretlen köszörűs cigányt,
engem viszont, s nem értem, miért hívott meg Kormos
Istvánnal. Marsall Lászlóval, vagyis Kormost velünk,
délelőtt a Lánchíd presszóból mentünk a Lánchíd utcába
Pistával, Laci nélkül, aki az ismerkedéstől tarthatott,
mint ikertársnak vélhető, Weöresékhez bejáratos barátunk,
Dezső valami üdítővel kínált, mondván, hogy dolgozik,
és a magyar futballról áttértünk a nyugatnémet bajnokságra,
azt a megszabott időt, mint egy ajándékba kapott zsebórát
őrzöm, a 23-as házszám előtt fölnezek az emeletre,
s mintha a rég megszüntetett 9-es villamossal járnék.

Leveztünk, de magunkat mellőztük a levelekben,
s mint illetékes, előhozakodtam a zuglói hírekkel,
madáreseményekkel, hogy megjöttek a süvöltők,
mint a megszálló hadsereg, egy őszi délelőtt a kertben,
egyik borús napon a gyurgyalagok is megjelentek,
káprazatos színpompában a szerény virágok között,

míg a kinn álló pingpong asztal a költöző madarak pihenője,
az erdők nyári vadonából itt telelnek a cinkék,
akkor még minden bokorra jutott egy feketerigó,
írtam a madárijesztésről, a gerle korai költéséről is,
Gyertyaszentelő napján a fészket hogy szórta le a hóba.

Hiába észszerű beöltöztetett póznával, karbid-durrogatással,
kék szalagfüzérrel elijesztetni a szőlőtől a seregélyeket,
a gerlek családi tragédiája, s a megszállónak mondott süvöltők
érzékenyen érinthették, bár nem gondolom, hogy azért,
inkább a fogászati procedúra miatt mondta le a találkozást,
sürgönyben értesített, nem feledve az egy éve megbeszél
t dátumot, hogy az Opera étteremben leszünk március 13-án
délután három órakor, az nyúlt el Budára költözése
míg, melynek idén lesz harminckét éve, ahányat az *Egy talált tárgy
megtisztítása és A tündér megkötözése* megírásáig éltünk,
s miután én is a Duna jobb partján őrlöm éveimet.

Mióta lágymányosi lakos vagyok, helyben figyelhetem,
világutazó lelkesedésével járja be a kerület
számomra ismeretlen nevezetességeit, én vagyok itthon,
mégis ő ajánlja találkozásra a nekem sem idegen
Bertalan Lajos utcai Borpatikát, ahol ő a törzsvendég,
otthonosan elbeszélget azokkal, akiket látásból ismerek,
de annyi év múlt el azóta is a telefonkapcsolatban,
csak a kötött sapkás címlapfotót látom magam előtt,
összetéveszttek vele másokat, vagy őt nem ismerem meg,
ahogy jön a Fény utcai piac felől, félrebillent szatyorral,
nehéz léptekkel a Trombitás felé, és rám köszön.

Mintha most is ott lennék a paksi Duna-parton
az elmúlt század utolsó nyarának egyik estjén,
egyszer csak Tandori Dezsőt hallom a fűben a rádióból,
a kertre vedlő lámpafényben, a mályvabokrok árnyékában,
s a néma időközökben, amíg a kutya nem csahol,
együtt hallom a folyam suhanását a hosszú mondatokkal,
hallgatom és lelkesedem a dolgok visszhangja iránt,
ami ott bennem elkezdődött az udvar és a csillagok,
a Duna és az ártéri erdő, az út, a város és kettőnk között,
minden szava a teremtés pillanatából való, és elragad
képzelt útítársának egy használt sportszatyorral.

PETRI GYÖRGY

Búcsúsorok Dezsőnek

Ikercsillagok valánk:

Dezső, az eltandoríthatatlan,

Gyuri, az eltántoríthatatlan.

Homousion? Homoiusion?

Biztos. Csak ugye: melyikünk a melyik?

Nos ezen törje fejét a nyálas olvasó,
meg a *Kritikasterek* zsoldos hada.

Mi meg – én meg a Dezső

ezalatt kiadósan berugunk,

mint (egyik) megboldogult mesterem,

Marticskó Barna, aki az immár szintén

néhaivá nemesedett Zsilka J. szavai szerint

„egészen Pindaroszig itta magát vissza”,

igen, többek között a *Százévesben*

tudományunk egyetemével sré vizavi

a nevezetes „Kniezsa-asztalnál”.

Megvolt még Telegdi is, megvolt Antal Laci,

igaz, árnyoldalként megvolt Tolnai, Sőtér is, meg a többi geci.

De hát a világ így egész, így kerek,

és a mocsok a választás lehetősége végett teremtetett,

ezért dícsérje hát mindenki a sok nevű egy Urat,

s ürítsük fenékig a *keserű* poharat.

A vers korábban nem jelent meg nyomtatásban, Petri György hagyatékából került elő. A Kertész Imre Intézet által gondozott hagyaték része. Publikációkkal egy időben lát napvilágot a Magvető Kiadónál a Petri György *Összegyűjtött verseit* tartalmazó kötet (szerkesztette: Várady Szabolcs), melynek 709. oldalán olvasható a munka.

SZABÓ GÁBOR

Egy versküldemény mellé

PETRI GYÖRGY UTOLSÓ TANDORI-VERSE

A *Búcsúsorok Dezsőnek* című vers nemrégiben került elő Petri György hagyatékából, alighanem a költő utolsó alkotásainak egyike. Írásom címéül pedig a költő egy másik – a pálya első szakaszában íródott, a *Körülírt zuhanásban* napvilágot látott – versének címét választottam, mégpedig két okból is.

Egyrészt jelezni szeretném, hogy ez a *Búcsúsorok...* mellé kapcsolt szöveg csupán egyszerű melléklet a vershez (eltekinthetjük most attól a jelentős különbségtől, hogy Petri 1974-ben megjelent, ars poeticus művének egyik leleménye éppen a tárgy és a körülírás, a lényegi és a mellékes, az esszencia és pótlék egymásba játszatása, egyenrangúsítása), másrészt pedig azt is jelezni szerettem volna a címválasztással, hogy a kései vers szintén valamiféle visszatekintőlegesen önértelmezés, poétikai és etikai önjellemzés: ezúttal a Tandorihoz és az elmúláshoz fűződő viszony hangsúlyos rögzítésén keresztül.

A közösnek tekintett irodalomtörténeti hely kijelölését („ikercsillagok valánk”) a Petritől megszokott módon persze nyomban az állítás elbizonytalanítása, a definíció nem megoldásként, hanem problémaként történő továbbgondolása követi az *egylényegűség* és a *hasonlóság* hitvitákat megidéző terminusainak ironikus meglebegtetésével, ami egyszersemind a kánonképzés hasonlóan hitbéli meggyőződéseken és előfeltevéseken nyugvó folyamatára is rávicsel. Hogy aztán a következő sorok egy újabb logikai csavarral – az eltérő érték- és életvilágokat viszonylagosító számos nagyszerű Petri-vers eljárásaihoz hasonlóan – elhárítsák, de legalábbis a kérdező és a megszólított szempontjából közömbösnek ítélik az egész felvetett problémát. Ráadásul – újabb csavar – nem kevés malíciával a szörszálhasogató kritikusok, és a *nyálas* olvasók illetékességi körébe utalva a további töprengést, tulajdonképpen már jó előre ostobaságnak is minősíti a lehetséges megoldások mindegyikét.

Petri és Tandori poétikai kapcsolatának dokumentálása-elemzése korántsem újkeletű vagy meglepő szempontja a szakirodalomnak. Várady Szabolcs 1972-es, *Két költőt* bemutató kettős portréjától mondjuk Margócsy István 2014-ben íródott *Petri és/vagy Tandori* című tanulmányáig alighanem irodalomtörténeti konvenciónak minősül az a felismerés, hogy az 1960-as, '70-es években induló költészeti megújulásnak két olyan kulcsszereplőjéről van szó, akik talán legradikálisabban bontották le a költői beszéd megszokott normáit, utasították el a költő-szerep normatív koreográfiáit, s akiknek jelentősége és hatása e líratörténeti fordulat következményeiben a mai napig tetten érhető. (Noha – amint erre Margócsy is felhívja a figyelmet – e közös tagadás negativizmusából, a romantikától örökölt szubsztanciális költői személyiség szétrobbantásából meglehetősen eltérő, egymással több szempontból is csak perifériálisan összekapcsolódó költői folyamatok bontakoztak ki.)

S hogy mindez Petri (ön)szemléletében a *Kritikasterek zsoldos hadától* függetlenül is bizonyosságként volt jelen, azt Tandorihoz címzett számos verse és egyéb, elemző jellegű

megnyilatkozása egyértelműen bizonyítja. Ismert, hogy Petri gyakran alkalmazta verscím-ként a megszólítást, és ezzel együtt az épp-most-történő események közös megvitatását imitáló versformát, amely egyszerre nyújtott lehetőséget értékvilágok, nyelvi formák ütköztetésére, az adott probléma eltérő megközelítési lehetőségeinek demonstrálására, a pillanat illékonyságát megragadó játékos kísérletezésre, és tette lehetővé a személyesség, a „korhangulat „belterj” érzékeltetésének retorikai játékait. A megszólítottak nem csupán a szűkebb-tágabb baráti kör tagjai, mint Nagy Bálint, Radnóti Sándor, Várady Szabolcs vagy Kornis Mihály, hanem a lírai vagy filozófiai tradíció olyan képviselői, akikkel – mint pl. Heidegger, Wittgenstein, Lukács, Petőfi vagy József Attila – Petri versszövegei szintén meglehetősen közvetlen tónusú párbeszédet kezdeményeznek. (Látványos és esszenciális példája ennek többek között az *Álljon meg a menet!* című vers.) Figyelemre méltó, és alighanem a költői önértelmezés egyik (mennyiségi) mutatója, hogy az ilyen típusú versek közt kiemelt számban találhatunk Tandorihoz írott költeményeket. A *Körülírt zuhanás*-kötetben már olvasható egy *T.D.-höz* című vers, és ugyanezen a címen az utolsó művek közt is találunk egy újabb költeményt. Az *Örökhétfő* szamizdat kiadásában megjelent *T.D.-nek* és az *Amíg lehetben* lévő *Te temes a corpusunk (T. D.-nek, 60. születésnapjára)* című versektől a *Következetesség* címet viselő bökvers frivol önjellemzéséig, mely szerint „Gyuri nagyon undorító, nem áll távol Tandorító’”, tulajdonképpen az életmű egészében ritmikusan vissza-visszatérő hommage-ok emlékeztetnek a pályatárs iránti figyelem folyamatos jelenlétére. Bőszéggel lehetne idézni azokból a levelekből és interjúkból is, amelyekben Petri az idősebb költő iránti nagyrabecsülését fogalmazza meg. „Saját nemzedékemből – írja például egy 1977. november 21-én keltezett levelében – engem kizárólag Tandori érdekel. (Várady Szabolcs érdekelne még – ha lenne mit olvasni tőle.) Tandori az egyetlen nagy formátum ma, aki tényleg *működik* a pályán. Őneki sikerült – a maga számára folytatható formá(ka)t kialakítani.” Az 1994-ben Tandorival készített interjújában Petri azt is láthatóvá teszi, hogy mély és érzékeny olvasója az életműnek – Tandori pedig látható örömmel nyugtázza a művészetére finoman rezonáló kérdéseket és észrevételeket. (Nem mellesleg, *Gyagya rázatok Gy. számára* címmel Tandori is megírta a maga Petri-versét, sőt *Isten velem, veled* című tanulmányában méltatta líráját. A *Búcsúsorok Dezsőnek* címválasztása akárha erre adott válasz, egy valaha megkezdett párbeszéd folytatása lenne. Ezzel a megoldással élt egyébként Petri akkor is, amikor *Radnóti Sándorhoz* című versének első soraival egy Radnóti-tanulmány felvetésére válaszolt.)

Nos, ennek a pálya egészén átvonuló – mozaikosan felvázolt – ívnek szép záródarabja a *Búcsúsorok Dezsőnek*, amelyet a ténylegesen örökre szóló búcsú véglegessége és megmásíthatatlansága tesz különösen megrázóvá, illetve az, hogy a vers mint el *nem küldött levél* (hogy egy másik Petri-mű címével jellemezzem a *Búcsúsorok*...-at), majd’ két évtizedes késéssel kerül most címzettje kezébe.

Mindenesetre e fundamentális kapcsolat létezéséről való közös tudás rögzül a vers sorai közt, amely – a mind Petrit, mind Tandorit mélyen befolyásoló Wittgensteinnel szólva – nem elbeszélhető, csupán megmutatható, s amelynek kritikai megfogalmazási kísérletei talán ezért is minősülnek hiábavaló próbálkozásnak a költemény intenciói szerint. A vers folytatása újabb regiszterváltáson keresztül gyorsan ellenpontozza is a filológia elméleti termék-lenségét, mégpedig egy igencsak gyakorlati tevékenységgel, az alkoholfogyasztás élvezetével állítva szembe. Teória és praxis, szellem és test, metafizika és fizika, végső soron a „fent” és a „lent” határvonalainak ironikus ütköztetése és összemosása ezúttal is a hierarchikus értékvi-

szonyok kifordításával, az *Örökhétfő*-kötettől felerősödő karneváli-groteszk szemlélet és nyelvhasználat érvényesítésével jár együtt. Az esztétikai, filozófiai problémák komolynak tűnő felvetésével gyakran indító Petri-versek minden esetben – ezúttal is – valamiféle nyelvi regiszterváltás, a nézőpont kimozdításának ironikus gesztusával siklatják ki a verskezdet gondolatiságát, hogy a mindennapok életgyakorlatával szembesítve és abban feloldva végül mégis egy új filozófiai minőséget teremtsenek annak romjaiból.

Az alkohol most egyszerre kapcsolódik az élvezethez, a közösségi lét hedonisztikus megéléséhez és a kollektívum keretezéséhez, illetve a halál képzetéhez. A régmúlt kocsmaszta-
lok, a neves nyelvészekből (Kniezsa István, Antal László, Zsilka János, Telegdi Zsigmond) verbuválódó hajdani asztaltársaságok megidézése az eltűnt idő foszlékony emlékképeként rögzíti a pusztulás elkerülhetetlenségét. És ha már foszlékonyosság, alighanem épp e tünékeny idő, illetve a bizonytalanra oldódó emlékezés példás, jóllehet nyilván nem akaratlagos demonstrációja az a névelírás, amellyel Petri Marticskó *Barnaként* idézi meg Marticskó *József* klasszika-filológus alakját.

A filológiai relativizmust, illetőleg a pusztulás és az élvezet egybelátását a *Búcsúsorok...* zárata az etikai választás egyetlen lényegesnek tekintett kérdése felé lavírozza. A „választás lehetősége”, illetve a döntéshez szükséges szilárd morális alapok hallgatólagos feltételezése – a vers elején elnapolt kanonizációs kérdés egy lehetséges megoldásként – így végül az esetlegességeken túli bizonyosság legfontosabb közös fundamentumaként sejlik fel.

A verszárlat a „sok nevű egy Úr” dicséretén keresztül úgy idézi újra vissza a *homouision* – *homouision* kérdéskörét, hogy általa a vers szintén több-nevű megszólítottja válik eme ironikus szakralizáció tárgyává. A kezdet és vég nyelvi-formai összejátszása gyakori megoldás Petri verseiben; az önmagát megszüntető, relativizáló vagy újabb gondolati spirálra állító szerkezet ezúttal is az evidenciák hiányát egyetlen evidenciaként értelmező világkép (© Radnóti Sándor) metaforája. A lehetőségeket egymás ellen kijátszó, s így állandó vibrálásban tartó verstechnika ezeken az áttűnéseken keresztül mintha saját szerkezetét is a végső összeomlás peremén egyensúlyozná. (Petri *Összeomlás* című 1967-es verse nagyon sok tekintetben, így pl. a nyelv és a forma szétesését imitáló versbeszéd poétikai eljárásainak tekintetében is megelőlegezi a későbbi életmű szemléletének és megoldásainak számos elemét.)

A vers utolsó sorának pohárköszöntője mindezek után úgy lesz a közösség felvállalásának baráti gesztusa és jele, hogy egyszerre kapcsol vissza a mámor és – a *keserű* jelzőn keresztül – a halál motivikus versbéli jelenlétéhez is. Visszamenőleges hatállyal sem rendezi tehát formállogikai rendbe a költemény egymással polemizáló rétegeit, heterogén regisztereit, sőt azok sűrűtményeként hagyja nyitva a verset. A méregpohárra történő lehetséges utaláson keresztül ráadásul finoman visszakapcsol az 1993-as *Sár*-kötetben megjelent *Egy törvényre* című vers utolsó, a bürokpohár esetleges maradékát firtató soraihoz is: „nem maradt egy kerty/véletlenül a bürokpohár alján?//Elszopogatnám.”

Csaknem két évtized múltán, a *Búcsúsorok Dezsőnek* egy utolsó koccintás volt ezzel a pohárral.

GYÖRE BALÁZS

Mb

*a 19-20 éves TD-nek
2018-ban*

vajon melyik lehetett
az a mátrai kis falu
ahova szeredy dani
1957 őszén felköltözött
örökre egyedül
mert nem bírta tovább
torkig volt az egésszel
és ahonnan 9 hónap után
visszajött az emberek közé
hadd tépjék rúgják
rángassák tovább
aztán úgyis pihenhet eleget
a diliházban vagy
a jószagú föld alatt

betörés

kezdem megszeretni a lakást
öt év után
repedt falait
púposodó parkettáját
1963 októberében
tettem be ide először a lábam
az ágyak már megvoltak
olajhordó a pincében
amitől féltem
50 évvel később megtörtént
ártalmatlan kaszás pókok
már-már szépek

egyszer a hőség
nem enged ki a lakásból
máskor a jégeső
megint máskor saját magam
fenyőfára látok ágyamból
halálom helye fája
ki tudja
ki áldja meg vagy
oldozza fel ceruzámat
fejem fölött most 20 ottlik
és 40 kötet tandori
ha majd újra írásjeleket
fogok használni

HARCOS BÁLINT

80 tétel Tandori Dezsőről

1) Egy éjjel, ezerkilencszázkilencvenötben (tizenkilenc éves voltam) azt álmodtam, hogy Tandori egyszemélyes utazásokat vezet a tengerpartra a kerekas fagyaltkocsiján. Magas szék áll a kocsin és napernyő. Ámultam, hogy ez milyen magától értetődően illeszkedik az életművébe. Hogy a kocsija maga ez a működés, kijárni a partra. Barackfagyaltot? – kérdezte.

2) *Egyetlen*: az első kötet eredeti címe, elmondták sokan. Hasonlíthatatlanabbul jobb cím, mint a *Töredék Hamletnek*. Kezdőpont (sőt, mert elsőkötetecím: a kezdőpont kezdőpontja), kioltva megőrzi magát. A problémafölvetése hajszálla ugyanaz, mint pl. a jó harminc évvel későbbi futamai a határról: Pfaffstätten nevét a táblán, a várost épp mindig-elhagyva, örökké áthúzva látjuk. Na de, kérdezem én, van-e a tábla? (Tandori sosem mozdult el ettől a ponttól, ezért és csak ezért tudott elmozdulni tőle.)

3) A második kötet címe *A Rimbaud a sivatagban forgat* lett volna. Az *Egyetlen* állóképének megmozdítása, mozgóképpé? De hogyan? Megsokszorozza?

4) Tandori címadásban is verhetetlen: *13:87, Hét fejlövés, Torlandó szörfpóker* stb.

5) Két cím: *Helyből távol meg Aztán kész*. Ezek egymás tér-idő hasonlatai, nem?

6) A konyhában csinálom a vacsorát a gyerekeknek. Ott rajzol a kisfiam. Azt mondja:

– Apu, meghalni késő, élni túl korán.

– Ööö... tényleg?

– Igen. Láttam a polcodon az egyik könyvön. Ez mit jelent?

– Nem tudom... Fordítsuk meg.

De így se jutunk többre.

7) Valamikor, valahol már leírtam: a legmagasabb, ami egy költészettel megtörténhet, ha szókinccsé válik. Saját használatúvá. Kikerül egy sor egy versből, és eleven szövekként él tovább az én magánkönyvemben. Tandoritól számtalan ilyenem van. „Össze kell indiánszőnyegezni a pénzt.” „Homlokon dörgöl egy orr: aludjál!” De például találkozók megbeszélésekor én ezt szoktam, csak úgy: „Te legyél ott valahol, én ott leszek valamikor”, pedig a Tandori-ősverzió így hangzik: „Ott leszek / hol nélkül, / te is, / mikor nélkül”.

8) Vagy: „Megyek haza, havazvást”. A Tandori-eredeti: „Csillag vezet, havazvást”. (Egyébként, ha ezt meghallom, mondom, írom vagy olvasom, mindig az ugrik be: aki érti ezt, „havazvást”, az tényleg tud magyarul.)

9) „Hátal megyek, csak az kerül / élém, amit már elhagyok”: hát, zárómondat a *Töredékből*. (1960(!)-as vers. Huszonegy éves.) Az indiánok pl. így képzelték. Mennyivel *logikusabb*: tarkóval hátrálók a jövőbe, hisz nem látom azt, ismeretlen. *Innen* nézve nem is értem a mi európai képzetünket: a jövő felé fordított arc.

10) Tandori egy emlékezése. Fiatal, fölveti Weöresnek, hogy „tragikus hegyesszöget” kell az életből csinálni. Mire Weöres: „De miért ne csináljunk »teljes kört«?”. Ritkán látni olyan pillanatot megörökítését, amely pillanatot pályafordító lehetett. Mindazzal együtt, hogy Weöres teljes körében szétolvad a hegyesszög, Tandorinál viszont megmarad, de úgy, hogy az ő teljes köre hegyesszög alakú lesz.

11) Vagy, hát, nem is olyan hegyes-. Tandorinál sohasem látok szakadékot. De nála nagyobb elégikus költőt se nagyon.

12) Az egyetlen tengerentúli utamon (Ausztrália, 2000) ott volt velem versfordításregény-töredéke, a *Műholdas rózsakert*. Emlékszem a betűtípusára. Igazi jelenlét volt. Ott kezdtem el az embertelen öko-verseimet írni.

13) Egyáltalán: a versfordításai. „Alj A, telj E” (Rimbaud: *Magánhangzók*), „bámulnám / távollétem ládáit” (Seamus Heaney: *Sweeney visszatér*), „könnyedén / moccantó fény nyomán / a havas csúcs előnti a földet / szín-tiszta vízzel” (Hölderlin: *Vándorlás*), ilyenek. És még ezer.

14) Amikor először olvastam a *Töredék* híres koanjait, nekem otthonosak voltak, eleve – a bátyám, kutató-matematikus kamaszkora óta írt verseket, köztük koanokat. Ám. „Némaság a hang helyett. / De a némaság mi helyett?” – nem értem. Úgy értem: máig nem. Kamaszként mindig faggattam a szöveget, hogy miért nem fordítva áll: „De mi a némaság helyett”? Szóval, hogy miért nem lépcső?

15) A gyerekversei. *A bolt*, az *Ami kinyomozhatatlan*, az *És most*. Medvék Minden Mennyiségben. A gyerekversei azért olyan meghökkentőek és otthonosak, mert (beszélőként?) egyszerre van a gyerekállapoton kívül és belül. Nem keveri bennük, úgymond, azt, ami „gyerek” és ami „felnőtt”, nem „lehajol” a gyerekekhez, de nem is infantilis, hanem... A (*Sakk, matt*) című medvés verse, pl. Van egy mackója (Főmedvémmel), akit átlényegít, beszél hozzá. Ki tesz ilyet? Egy gyerek. Megkérdezi a mackótól (mint egy felnőttől), hogy mi lesz (vele, Főmedvémmel), ha ő, a beszélő eltűnik (meghal)? Ki faggat így? Egy gyerek. Na de ki szokott jó esetben a felnőtt és a gyerek közül előbb meghalni, és előtte aggódni, hogy az ittmaradóval önmaguké majd mi lesz? A felnőtt. A mackó hadarni kezd, fantáziálni, hogy akkor következik majd el a sakkorszakunk, és átlényegülünk... „Most” ő a gyerek. A beszélő meg nem árulja el Főmedvémmel, hogy akkor már nem lesz akkor, örökre vége lesz, a játékuk nem kezdhető újra, mert egyszeri: nem árulja el neki, mert óvja ettől a tudattól – ő a felnőtt. Az egész, mint egy sakkvezetés, olyan is. Lépked a szintek közt – tükröződnek, helyet cserélnek, egymásba lényegülnek.

16) Az *Egynyári vakjászsma III/2*-ben van egy rajza-képverse: *A versreszelő (mint alvó Homérosz)*. Egy állított, sajtreszelőforma téglatest, amelynek a lapjain jambusok-spondeuszok a recék. Aztán még a jambusokat stb. is elhagyja róla, és marad a néma hasáb. Rajzol neki alulra két ináló lábat, és fölér írja: *Posztumus versreszelő (A lopakodó jégszekerény)*. Tandori vissza tudja lopni a *bájt*. (Egy lopakodás?, egy út Cage-től és Morgensterntől, teszem azt, Csukás Istvánig.)

17) De Tandori soha nem érzeleg. Például. Az egyik legnehezebb műfajt (mert: hogyan kerül el *egyszerre*, hogy klisés, dögunalmas, öntetszelgő, eredetieskedő, túl frappáns vagy túl kopár légy), a rövid önéletrajzot egyhelyütt így kezdi: „Élete elemei: kártya, koalák” stb. (Hogyan talál telibe magadat.)

18) „Rejtendők ezek a lényegi elemei” – így a valaha írt egyik legnagyobb verse, a *Szakadj ki* (ahol tragikus!) egyik társverséhez fűzött önkomentárjában. Nagy képessége, hogy vissza tudja fogni az „érzelmet”, úgy, hogy mégsem veti el. Rákérdez az evidenciára (mindig arra kérdez rá), de nem direktben, hogy kimazsolázza magának az evidenciát, hanem mert csak azt látja (maga előtt), aztán körbebeszéli, viccet mond, neki, az evidenciának, miközben egy szövegnyit együtt haladnak. Felróják Tandorinak, lásd, megrendítően: a kevés számú apás verse egyikében (a *Két lélegzetre a Mennyezet*-kötetből), hogy „nem tud mértéket tartani”, pedig itt: lám. Tandori a zuhataga mellett, közben telis-tele van diszkrét mértéktartással. Nem is tudom. A bőrleszk féktelen tapintatossága.

19) Megtaláltam egy '94 végi cetlimet Tandoriról: „Mindenki az élőknel köt ki”. És: „a lovak, az élet futamai, a nyérés, a pénz”. Dunsztom sincs, mit akartam ezekkel. Arra viszont emlékszem, hogy foglalkoztatott a pénz és a szó hasonlósága. Hogy mindkettő helyettesít. És Duchamp saját találmánya: olyan rulett-szisztéma, amivel biztosan nem veszítesz – nem is nyersz, de közben játszottál, és legalább eltelt az életed. Háhá!

20) Jópár versét fejből tudom. *Kavafisz-haiku, Párizsi Mindenszentek, Hommage II.* vagy a *Kosztolányinak* (az *Aztán készből*): „Vár-alján, a Logodi utcán / ezt a kellelten cigarettám / kényszeredetten elhajítom, / valaki még felszed ilyet tán. // Jobb lesz nélküle, abba bízom, / pár jegyzet támad lap papíron, / s meglátogatom régi kocsmám, / s minden teendőmet leírom.” Ennél egyszerűbben lehet? Vagy a csontvázassá slankított *Járóbeteg*-kötet utolsó versszaka: „Mim nem lesz, az lesz, nem amim lesz. / Nem lesz, min – nem lesz, ki – segíthetsz. / Szurkolj sötéten még e szívhez. / Halálán anyám mondta: »Le vagy szarva«.” Főleg az utolsó sor. Mondjuk, esetemben ez érthető.

21) Írtam egyszer, '94 környékén egy verset, erősen a hatása alatt, a szöveg elveszett, pedig szerettem, ketten mentek benne, egy lány, egy fiú, egy rövidfűvű mezőn, egy úton, amely nem volt látható, hiszen nem volt *mihez* képest lennie az útnak, a mezőn (így értelmeztem én) csak(?) az út lehetősége vonult végig. Már csak a vers zárlatára emlékszem: „én és te lépkedtem és lépkedtél”.

22) Két évvel korábban nyáron, azt hiszem, Balatonbogláron, még nem tudtam, hogy már szerelmes vagyok egy lányba. Egy toronyszobában laktam elszállásolva a lányéknál, egy kis csillagvizsgálóban. Mindegy. A villa mellett, az út mentén hiányoztak a piros padok farészei, az ülőkékük és a háttámlájuk, csak a fehér kőzúzalékból készült bakok álltak magukban. Nekem ezek, *utólag* (hisz akkor még nem olvastam Tandorit) már örökké *Az átírás* sorai lettek *A mennyezet és a padlóból*: „a villasori / akácok alatt, eső előtt vagy után, inkább után, ahogy elhaladunk, / gondolom, hármásban, az ülőke nélküli kőpad-pillérek mellett”. Pedig nem kőpadok voltak, és nem hármásban voltunk stb.

23) Neheztelés. Tandorinál, az írásaiban én sohasem fedezek föl neheztelést, epét, rosszindulatot. Egy tévés interjújában mondja: „Én nem gondolok senkiről semmi rosszat, mert senki nem jut az eszembe magamon kívül”. Még ha nem is hiszem el neki, akkor is elhiszem neki.

24) Habár. A csúcskötet *Vagy majdnem az végén*: „Egy szép nőt látok: mi közöm hozzá, / a szépségéhez, az ő dolga, az ő haszna, bánja a franc, / kezdjen vele, amit akar”. Ezek szerint illet is meglát – neheztelve?

25) Öntörvényű. De nem csinál belőle ügyet, éthoszt, morált. Szóval inkább – szabad?

26) Lefordítja pl. Nietzsche-től a *Bálványok alkonyát*, majd hozzáfűz egy zuhatagot, és abban: „Harcosságát leszámítva, mellyel nem azonosulok”. Kb.: Ha valamivel nem ért egyet, akkor is odateszi: *nekem* nem, *én* másképp. Nem érez készletet arra, hogy ítélkezzék, az nem elég izgalmas-játékos a számára, nincs rá ideje, annyira tele van magával. – Nem, pontosítok. „Mellyel nem azonosulok” – ez e kettő közt billeg (ahogy Tandori-Don Quijote is aközött, hogy tudja, mit csinál és nem tudja): „mellyel nem tudok/szabad azonosulni” és „mellyel *én* nem azonosulok”. Egyszóval: már *majdnem* ítélkezik, mert olyan vidékre tévedt, ahol pl. kötelező, vagy amely „ütöközik velem”, de aztán elmosza ezt a nyelv esője.

27) *Sár és vér és játék* – „Csend és hó és halál”, meg az *Apokrif*-kezdeti „és”-ek... Ahogy ezeket a maxi-patetikus, de örületesen nagy Vörösmartykat, Pilinszkyket hétköznapiasítja: csodálatosan visszavesz belőlük, plusz feldúsítja őket.

28) *Mint egy elutazás*. Micsoda cím! Hiszen. A „mint” maga az elutazás. (De ne egyenlőségjel-állapotot képzeljünk ide. Inkább úgy: a „mint”-tel kezdődik el és tart az utazás.)

29) Kétezer környékén valaki, nem emlékszem, mesélte, hogy Tandori már csak olyan verseket ír és küld, amelyek pont egy A/4-es oldalnyiak. Se hosszabbak, se rövidebbek. Elkezdi fönt, lefut a lap aljára, és ott, elégiko-bravúr, befejezi. 1 oldal – 1 lófutam – 1 élet.

30) Korszerűtlenül. Tandorinál alpból mintha alig volna „kép”. Közelnézetből szinte mindig, mintha, absztrakt, elvont, fogalmi, kép-telen. Valahogy közben mégis szüntelenül az Egészet ragadja meg, emotíve. (Hangsúly ezen, a legutolsón.)

31) Egy agy térképe.

32) Tavaly meghalt egy félközeli rokonom. Kilencvennyolc éves volt. Már alig látott és hallott, a haja és a fogai kihullottak. Pár éve (épp rég nem jártam nála) meglátogattam. Mikor már órák óta üldögéltem mellette a félhomályban, és már kifogytam az ötletekből, hogy miről beszélgessek vele, egyszer, csak úgy, a kényszeredettséget palástolva, mellékesen megkérdeztem tőle, amitől fel is vidult, hogy: fiatalkorában szeretett-e utazni. Azt mondta: „Ó, igen, minél közelebb.”

33) Ő volt az, aki, mikor – még pár évvel korábban – ugyancsak meglátogattam, és szóba jött köztünk Tandori, örvendezve azt mondta: „De hisz az egy bohóc!”.

34) Clown, homeless, jurogyivij, részeg, gyerek, költő, verébgazda.

35) Részeg. De nem úgy, hogy gyónna is. Még a legkéseibb dolgaiban, ahová azt írja: „vallo-más”, vagy az eddig legutolsó regényében, az orosz nagyrealistákat imitáló-parodizáló-travesztáló *Galambocskámban*, ott sem. (Ez nem hiánybejelentés a részemről.) Tandori nehezen, néha *nagyon* nehezen viseli magát, de *kétségbe* sohasem esik magától.

36) „Világéletemben szerény / voltam, hogy éljek”. Ez is egy alapsorpárom. A rejtély benne a „hogy”. Ha, ahogy én olvasom: „azért, hogy élni tudjak, élhessek”. Gyerekként mindig szegény is akartam lenni. Egy hajléktalan. Elképzelttem, hogy az utcán összelomizott holmiból fogok öltözködni, azok lesznek a használati tárgyaim, és majd egy föld alatti lakásban fogok lakni, ahol nem vesz észre senki. Nem ún. romantikus megfontolásból ábrándoztam ezen, inkább olyanból, hogy el tudjak bújni. Gyerekként gyötörtek innen is, onnan is; ezért. És akkor Tandoritól ez visszaköszönt.

37) Még húsz se múltam, amikor belefutottam nála egy ilyenbe: valahol Franciaországban van, talán épp Párizsban, egy lekoszvadtt szállóban, egyedül, a mosdónál arcot mos, és – megírja – lopva a fenéknek való kistörülközőbe törli az arcát. Akkor én puff lettem: ezek szerint mindent, értsd: minden csip-csup apróságot meg lehet írni?... Én *innen* értettem meg a szép ernői Celsiust.

38) „De csupán a borostyán / Rezdül a parkban itt, ahogy – muszáj! – hugyozván / Nézek, nem látja-e akárki, egyre, körbe” (*Szpérónak, Párizsi*). *Legutóbbi* emlékem erről: a gyerekekkel egy születésnapon vagyok, a zöldbe áradt Margitszigeten, egy álomringású szombaton, tömérdek szülő, gyerek, visongás, és a hosszú délután során egyszer csak – muszáj! – ki kell mennem. WC sehol. Keresek egy megfelelő helyet. Fák, bokrok, sövények. De akármilyen messze merészkedem el, mindenhol emberek, tovább megyek, még tovább, ott is, aztán meg kell állnom, kész, lesz, ami lesz. *Közben* ugranak be Tandori sorai.

39) Milyen finomak, mozartiak tudnak lenni a neologizmusai. „Kanyart a verebeké ott a pályá”. Na, egy maximát ide. Annál elegánsabb egy neologizmus, minél észrevétlenebb, minél kevesebb eszközzel tud ősragozásszerűen felidézni valamit, amit csak nehézkesebben tudnánk. De ez nem tömörítés. Nem lehet „kibontani”. Inkább, mint egy kecses megoldás a sakkban. Helyet csinál neki, épp csak akkorát, hogy lépni tudjon, aztán BANG!

40) Jegyezzük meg az évszámot: ezerkilencszázhatvanhat. Az első jele annak a nyelvnek, amelyet már csakis Tandori hoz. A *Félreérted* című vers, annak is az első szakasza, a Hamlet-kötetből. Körötte a többi, túlnyomórészt korábbi vers is döbbenetsugallat, de azok még értelmezhetőek Rilke, Pilinszky vagy nem-ismerten akár Celan ütközésig-viteleként. Szóval: „Félreérted nélkülédet: / legjobb esetben nélkülédnek, / félreértesz egy nélkülét, / miatta hiszed csak *velednek*”. Csupa önkioztás-kések közt főnevesíti a névutót, és úgy ragozza (-tovább, hisz már az is ragozott volt), de aztán megteszi a végső lépést, és már maga a jelsor (egy másik jelsor jelentését leíró jelsor?, ez eldönthetetlen) lesz a beszéde tárgya (és azt ragozza, tovább). Az egész Hamlet-kötetben valójában csak egyetlen ilyen pont van, ez. Ez az átváltozási mező: a gyalog elér a legmesszibb pontig, az ellenfél alapvonaláig, és ha oda belép, akkor ott átváltozhat. Más hasonlattal: ez a kétsornyi keresztmetszetű csatorna az, amelyen a Tandori-amőba átfolyik a *Talált tárgyba*, amely után a nyelve elszabadul, és gigantikussá nő.

41) Az Óceánember.

42) A veréb mint talált tárgy? Hát, csak annyiban tárgy, amennyiben a játékmackó – élő? Nem, Don Quijote mondja: „Sancho, ha azt akarod, hogy elhiggyék, amit az égben láttál, azt kívánom, hogy te is elhidd, amit én láttam a Montesinos barlangban.”

43) Visszatérő, boldog álmaim egyike, hogy egyszer csak a lakásunkban fölfedezek egy addig ismeretlen szobát. Így vagyok Tandorival is.

44) A felfokozottsága okozta, akarattalan mértéktartása.

45) Igaz vagy sem, Joyce-ról mondják: '30-as, '40-es évek fordulója, Svájcban él, ír, körötte karnyújtásnyira minden oldalról tombol a II. világháború, és egyszer csak megkérdezik tőle, mi a véleménye erről, ami szerte zajlik kint „a világban”, mire ő, Joyce őszinte-szórakozottan: „Ja, igen... mondják, hogy valami történik most errefelé...”.

46) Bárhol nézek bele, tele van szabadgyökökkel.

47) Mintha az érintetlen-friss Újvilágba érkeznel meg, csupa felfedezetlen táj, hegyek, folyók, síkságok, tengerpartok, mamutfenyvesek.

48) Egyik este felolvastam a kislányomnak-kisfiamnak *Az otthagyt szigetragyogás* című csodát *A Legjobb Napból*, majd mellé két, hasonló dikciójú, nagynak ítélt magyar verset egy-egy másik költőtől. „Melyik volt a csúcs?”, kérdeztem. Simán kiválasztották a Tandoriét. „Szuper volt, *folytak* benne a képek!”, mondták. Hogy csinálja ezt meg Tandori? Öt- és nyolcévés. És elvileg ez egy „nehéz” vers. Amit megcsinál – tényleg az álmaink titka, a patakozó vízió.

49) Elalváskor, félálomban mindig van egy pillanat, még észlelni tudom, amikor a zöld víz mélyén egyszer csak elkezdenek ringani a jelentések. Mikor megfolyik körben a fal. Ezt tudja, csupán kevesekkel, Tandori.

50) Már értem, miért nem látok nála szakadékat. Mert állandóan megfolyik a nyelve. Nem képez éles, cakkos sziklákat. (Néha közelít hozzá, el is éri, de nem az az alaphangja.)

51) „Ahol vékony a zseni, ott átlátszik a képesség”, Wittgenstein cetlije, ’42-ből. Amikor valakit olvasva az a kínos érzeted támad, hogy „ezt azért írta, mert”. Az eddigiek fényében nem meglepő, ha azt mondom: Tandorinál nem látszik át a képesség – többnyire fogalmam sincs, mit csinál, és hogyan csinálja. Visszatérve: amikor a csak-jó műből kiérezed az intenciót; a tablettás borban megérezed az etilt. A vicc: pont Tandori az, aki ilyen tablettás borokat ivott, sokat.

52) Volt egy kapcsolatom egy lánnyal, kilenc évig, nagy szerelem volt, kamaszszerelm, szsz. Majdnem össze is házasodtunk, nem részletezem. A polcomon egy nap felbukkant Tandori első regénye, *Miért élnél örökké?* Az ágyban feküdtünk, megkérdeztem tőle, a lánytól: „Miért ne élnénk örökké?” Mire ő: „Hogy mások is lehessenek”. Mukkanni se bírtam.

53) Tandori mintha mindig a jelenre emlékezne – arra, ami épp történik.

54) Háhá! Egy viccem. Dosztojevszkijt Csehovval pihenem ki, Puskind viszont Puskinnal. Tandorival hogy állok? Puskin Erzerumban átugrat a lovával az Arapcsaj patakon, hogy életében először kitérjön Oroszország határai közül, végre kint van, kijutott, de egyszer csak kiderül, hogy egy ideje már a határ arrébb toldott, így továbbra is Oroszországban jár.

55) Na, most ez: el lehet-e hagyni egyáltalán Oroszországot. Tandori tizenhárom évre bezárkózik a verebeivel, mennyezet-padló, a lakásába, aztán, miután elkezdenek meghalni, ’90-től tizenkét évig csak jár, jár, jár, ájulásig szanaszét idegenben. A húszas éveit végéig a magára záruló csönd kevés, leginkább rövid verse (bár ez a fekete lyuk mennyifelé *sugárzik...*), ez az első kötet, aztán a Sárga Könyvtől vagy még inkább *A mennyezet és a padlótól* a robbantott ábrakatalógus, végtelenül. Különös: amikor bezárkózik (a tizenhárom évre) – akkor tár ki. Pontosabban akkor kezd el fraktálosan-végtelenül sokat beszélni.

56) De nem. Tandorinál nincs olyan, hogy sok (így ő sem az). Mert, épp erről is beszél, mi az, hogy „sok”?

57) Tandori preszókratikus. Olyan preszókratikusok édestestvére, mint Hérakleitosz, Zénón, Wittgenstein. Idő, tér, oszthatóság, végtelen, egy és sok, sok egy és. A létigével való örökös játéka miatt Parmenidésznek is rokona, de Anaxagorásznak már nem, mert kozmogóniája nincs. Habár: a lánchídi nulla kilométerkő mint madártojáskezdet és a meghalt madarai csillagképek lesznek az égen. De Tandori nem mitológiát ír, hanem magánmitológiát.

58) Kozmogónia, igen. De Tandori nem akarja (nem tudja? – a kettő: egy) megérteni a világot, kikutatni, megfejteni. Daloló szerkezeteket viszont épít, gyerekpontossággal. Ha Leonardóból kivonom Faustot, megkapom Tandorit.

59) Tandori-reality. Ebben is páratlant hoz. Ilyen, évtizedeken át vezetett, minden részletre kiterjedően aprólékos „életleírást” nem látok még egyet a magyar... Nem. A „mindent lejegyzésnek” látom néhány korábbi hasonlóját: Jókai, Móricz, Szentkuthy. De Tandorinál szinte értelm(ezhet)etlenné válik „napló” és „mű(vek)” szétválasztása – nála kontinuum van. Egy ember ún. hétköznapjait figyelhetem meg, pontosabban az örök egy-nap végtelen fűgaváltozatait. A szöveget néha mozgásképtelenné teszi az adatok-nevek-számok váratlan zsúfolata (pl. lónevek, koalakártyabajnokság-állások listája) – fraktál. Térbelisíti az időt – ez épp a költészet alapműködése. Tandori *ezért* költő elsősorban, és csak utána minden más; az élet-műve ezért költői.

60) A Márai-napló idézi a Gide-naplót: „A napló: művek temetője”. De Tandori serény múmia. És nincs naplója. Csak keltetője.

61) Ámde csalóka napfény, hogy mindent lejegyez. Szemérmesen hallgat pl. a szexualitásáról. Vagy, kiderül: esténként néz híradót – de szinte soha nem írja le egyetlen közéleti-politikai figura nevét sem. (Én nem hiányolom.) Ezek csak témák, na ja, de Tandorinál, mint a nagyoknál mindig, téma és szövegesemény egyek.

62) Milyen izgalmas lenne, ha a 7000 nap (amely elolvadt: 1000 nap) nem-ivás mintájára valamikor 1000 napig nem írt volna! *7000 nap...* mint egy Verne-cím kezdete. Miért képzelem el Tandorit mindig egy Verne-könyv-alaknak? Valahogy az egész életműve steam punk. Emlékezésszerkezetlég hajó. Szóval: a mindent lejegyzést mint ivást felfüggesztve nem írt volna 1000 napig. És mi nem tudnánk meg soha, mi történt vele ez alatt a három év alatt, mert később sem árulná el. Végleg elveszne. (Paul Éluard-nál volt ilyen, hogy nyomtalanul eltűnt. Aztán négy hónap múlva felbukkant. Agatha Christie tíz napra tűnt így el. Rimbaud többször is, majdnem-végleg.)

63) Tandori – Bach.

64) Miközben ezt írom, a kisfiam átrikolt a másik szobából (épp olvassa): „Apu, tudod, mi az abszolút keskeny folyó? Aminek csak egy partja van!”

65) „A költő nem verset ír, hanem ír, és az történetesen vers lesz” – én, egyszer, Weöres kapcsán. Mindenesül igaz ez Tandorira is, de a genezis más-más típusú náluk. Tandori sokkal definitívebb, „alap”-osabb, amely definíció vagy alap azonban mindig visszaperdül a relettjártékba. Nála mindig van egy jelként működő alap-egység, amelynek a „kiterjedése” szabadon változhat – az egyetlen, akár néma, nyelvi jeltől (lásd a Sárga Könyvet) a szonettig stb. lehet bármi. Nem az a közhely-tétel áll tehát fönn, hogy Tandori szétszedi a második kötetében, úgymond, alapelemeire a nyelvet, majd újra összerakja, és jöjjön, aminek jönnie kell, hanem magát az „egész” nyelvet tapasztalja meg jelként: az éppen egy egységet, amely játékban van. Az első két kötetben nem találunk egyetlen klasszikus, lírai műformát sem (a Sárga Könyvben van egy szem haiku, ám az sem követi szorosan a formát), de aztán a harmadik kötetből jön a flood, minden, ahogy a csövön kifér: a jel-egységként működő szonett, ballada, limerick, leoninus stb.

66) A prózáiban a játék-teret sokszor egy szűzsés keretrendszer adja: krimi, sakk- és kártyakönyv, utazási regény, bédekker, sci-fi, önéletrajz. Mind azért, hogy mátrixokká váljanak a keze alatt.

67) Plöm-plöm-plöm, Tandori ugrál a fel-hő-kön.

68) Óriásfúga, amelyben a hangjegyek: állatok (koalák, medvék, verebek, lovak), játékok (sakk, kártya, gombfoci, lófogadás), alkotók és műveik, alakmások (D'Oré, Underlord „T”, Nat Roid, tradoni), műfajok (haiku, rondó, krimi, noir, önéletrajz, játékszabályzat) stb. Egymás hasonlataiként összekapcsolódnak, inálnak és megállnak, türelmetlenül várnak, hogy megnézhessük őket, és futnak tovább. Mind egy másiknak a jele-képe, tehát különböző aláförelendelt szinteken kísérik egymást, az egyik megáll, mert mutatja: ő most épp a másiknak a mozgása, aztán egy harmadik a kettejüké. A permutációik, kombinációik (csak meg kell nézni a címetek-alcímetek: *Zen-lófogadás*, *Zen Koala Kártya*, *Medvék és más verebek*, *Ne lőj az ülő madárra!*, *Költészetregény*, *Versfordításregény-töredék* és a többi). Egyszóval: Bach. Ónála érzem ugyanezt, hogy minden hangjegye – egy sors.

69) „Tömérdek elágazásból áll az, ami vagyok – és az egyetlen halál felé tart” – írja a *Jajkiállítás*ban. De hiszen – tükrözés! – pont így kezdte: az *Egyetlen*-halálból a tömérdek elágazás felé tartott...

70) A prózája, ha van ennek a műnemi leszűkítésnek egyáltalán értelme, talán a legszétszalazhatatlanabb-tagol(hat)atlanabb. Itt-ott nagyobb, szétदारabolódott tömböket úsztat azért a folyam, Nat Roid-krimik, madaras/otthoni óriáskönyvek, utazós kisregények – de amint „külön” kezelnék őket, kiderül: annyira tele vannak a körülöttük úszó többinek a vendégsejtjeivel, ahogy az övékéivel is amazok, hogy...

71) Hogy ma divatos szavakkal kérdezzek: Tandori műveinek egy jelentős része – hibrid vagy mutáns? Inkább így: a fő mozgatójuk a hibridizáció vagy a mutáció? Még zavarosabban: meiózis vagy mitózis? Is-is.

72) A trash, a ponyva iránti vonzalma. Írja is, fordítja is. Füzetes giccsgregények, trash-horrorok, fantasyk. Pop. A radikalitása része. (De ez nem a lineáris ütközésig-vitel radikalitása, hanem a mellérendelése. Így még radikálisabb.) A '80-as évek Nat Roidjainak borítói! És épp ezekkel együtt az egész Tandoritól semmi sem áll távolabb, mint a giccs és a (hálál)pornó.

73) Valahogy ilyesmi: jöhet/jöjjön minden, ami madaras, lovas. A magánmitológia elemei bevonzzák, magukhoz rántják a „kinti világ” elemeit, mint mágnes a vasreszeléket – és így maguk hálócsonópontokká válnak. Tandori csak ezeken át akar, tud kommunikálni, kapcsolatot tartani a külvilággal. De nem így vagyunk mindannyian – a nyelvvel?

74) Tandorit, az egészet lehet (kell?) lineárisan és hálósan is olvasni. Hiszen igenis, láthatóan vannak korszakai, de vannak újra meg újra jeleződő, gravitációs erővonalai is keresztül-

kasul, amelyek a dzsungel legeldugottabb szöveghelyeit is képesek összekötni. De: a dzsungelben cikáznak ezek az erővonalak, vagy ők alkotják magát a dzsungelt?

75) Tandori nem használ számítógépet (lásd a talányos *A Honlap Utáni* címet), sőt, meghatározóan, hűségesen mechanikus írógépet használ, pedig ha van valaki, aki hipertextet ír, akkor az ő. (Pontosítok: azt is ír. Kérdés: van-e olyan szöveghelye a Tandori-univerzumnak, amely nem, vagy inkább – hisz az előbbi képtelenség – kevésbé rímel egy másikra, a többire, és kevésbé köthető össze egy másikkal, a többivel? Melyik lehet, amely a *legkevésbé*? A Nat Roidkrimik majd' hatezer oldalnyi beltartalma közelíthet ehhez. Azok valahogy nincsenek minden-pontjukon-idegcsillámsejtessé rezonáltatva. Értsd: aggyá feldúsítva – lásd az agyat tematikusan is az egy szem sci-fijében, *A Stevenson-biozmagóriában*. Ezért írtam a trashnél mellérendelést, ezért áll a Nat Roid-krimik tömbje valamelyest az életmű mellett.) Mechanikus eszközökkel, módon az elektronikusát: ez a megtestesült steam punk.

76) Alapjában véti el Tandorit, aki azt gondolja, hogy rendet kéne benne tenni. Ellapátolni a giganto-salakhegyet, és kicsipegetni a gyémántokat. Merthogy a kevesebb – több. Tandorinál az a helyzet, hogy a több – több.

77) Kétezertizenöt: negyven év után ('76 óta) először fordul elő, hogy nem jelenik meg új, önálló kötete.

78) Gyerekkorom elvadult, pomázi háza, amelyet az olasz dédanyánk építtetett egy malomból. A lenti bejáratánál, ide néhány lépcső vezetett fel, volt egy loggia és egy kis belsőkert, ezt szemből egy terméskőmellvéd támasztotta. Jobbra, a többi növény közé bújva állt egy hatalmas gesztenyefa – a törzsét kis félkörben követte a mellvéd, és ott egy zárt zugot képezett. Oda soha nem ment senki. Félreesett; csak állt benne az avar. Néha bemásztam oda egyedül, süllyedve térdig, a felső réteg zörgött, de ha feltúrtam, ott nedves volt, fekete bogarak mozgaltak benne. *Innen* ered Tandori sora az *Hommage*-ból: „tört szemük dióverése”? De a sor már elfelejtette, hogy az ott nem diófa volt, hanem gesztenye?

79) Azt mondják, a fotómodelleket régen (még a mechanika idején!) úgy fotózták, hogy az első tekerces filmeket elő se hívták, kidobták, azok csak arra kellettek, hogy a modell belejőjön az egészbe, lelazuljon, és spontán legyen. Tandorinál ezek a tekercesek is spontának, rögtön belejön, helyből távol – nála a műre való bemosakodás is mű lesz, magasfokú. De haha, viszsa: vagy mint a szépnyánk kakaslevesreceptje. „Végy egy kakast, főzd meg egy fazék vízben, aztán dobd ki a kakast, és tartsd meg a levét.”

80) A kislányom, öt éves, ő küldi:

Tandori!

E pirítós mindig finom volt számomra.
A morzsa mindig pirított volt szájamba'.
Szájammal ízleltem e morzsát.
Szép a versed, Verskirály.

SIROKAI MÁTYÁS

Hommage

à Tandori Dezső

Ahogy a fák násztánca idején
a szél sem kérdi,
hová fújja a magot,
nem kérjük mi sem,
hová hullunk,
mikor a távozó s az itthagzott
kettős csendje hűlt helyeinken
keresztülengve még összeér
asztalon, poháron, ujjnyi vízen,

mintha szűkülő gyűrűk
a mindent elnyelő középpontba,
szökne belőlünk valami,
visszakozva,
az ajkad, a pohár száján,
s falán az ujjam nyoma,
egymást még itatgatva,
de már külön ajtón
külön szoba fényterébe hordjuk
ág-hely-levelünket,

s míg a fodrok visszacsitulnak
álló asztallap-gyűrűk fölött
az ujjnyi vízfelszínen,
az érinthetetlenek táncát járjuk,
magadon s magamon
még egyszer túl,
magunkon mindig innen.

BABARCZY ESZTER

Tandori, a misztikus

Nem ő áll a fénybe,
A fény áll köréje,
A fénye fénye.

Misztikus hajlamú húszéves lányként a fenti rigmus képződött meg bennem Tandori Dezső ihletésére Tandori Dezsőről, és a három sort az elmúlt harminc évben sem felejtettem el. Ebben az írásban ismét¹ megpróbálom misztikusként bemutatni Tandorit, pontosabban kibontani azt a nagyon egyéni zárándokutat, amely jórészt Isten és megvilágosodás nélkül keresi magának és nekünk a kérdésre a választ, mit jelent létezni.

Tandori maga a zent és az ifjú Wittgensteint nevezi meg több önértelmező prózakötetében is rokon szellemként vagy ihletésként.² Én azonban egy másik hagyományban szeretném elhelyezni Tandorit: bár egyes verseket vagy akár teljes köteteket tekinthetünk zen-ihlette koannak, maga az élet – nem pusztán az életmű, de a biológiai és társadalmi lét is, amelyről Tandori napról napra, percről percre beszámol, amelyet szöveggé tesz – értelmezhető egy negatív teológiának szentelt műalkotásként. (Korábbi írásomban az „egzisztencialista szent” kifejezést használtam, de mivel ennek nincs bevett teológiai értelmezése, most maradok a negatív teológiánál.) Úgy gondolom, Tandori tudatosan alkotta meg ezt az élet-művet, műként megformált életet, amikor kitalálta a koala-kártyabajnokságot, amikor befogadta az első verebet, amikor elkezdett lóversenyre járni.

Wittgenstein és a negatív teológia

1999-ben így foglalja össze Tandori, mit mond neki Wittgenstein:

„(...) Wittgenstein, akinek művével viszonylag későn ismerkedtem, három fontos dolgot mond (egyebek között; s az ilyen szavakat: »fontos«, szintén csak henyén használhatom; a továbbiakban: használva mind), először is, hogy létezésünk (és önkifejezésünk) nem a világ (ah! nyelvünk kétértelműsége, eleve), hanem csak annak határa.

(...)

Azt mondja továbbá Witt: amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell. Ez témánkba vág, hiszen a »jobbán-létezés« fogalmát (henye szó ugyancsak) a legjobban írja körül. A magam mondása erre:

»Aki jobban VAN, mint ahogy viselkedhet, ne viselkedjék.«

Haiku formába lehet törni, s ennyit a »versformákról«; árnyalatnyit vannak csak »odébb«, mint a közléstartalmak (ergo: a tartalom ugyanolyan erőtlen, mint a forma, két erőtlenség erősíti egymást »Nyugat« és »Kelet megnyilvánuló« világában:

¹ *A szent melengedett helye* című írásomban (kötetben: *A ház, a kert, az utca*, Balassi-JAK, Budapest, 1996) már tettem erre kísérletet.

² Például *Keletbe-fült kísérletek* (1999), *A Zen-lófogadás* (2001), *Zen Koala Kártya* (2006).

Aki jobban VAN,
mint ahogy viselkedhet,
ne viselkedjék.

Végül (sok ezernyi egyéb közt) Wittgenstein azt mondja, hogy csak a boldog élet a helyes, filozófikus stb. élet. Végső lemondása, állapítják meg nyugatias gondolkodású értéklői (sic), a végső hedonizmust is tartalmazza, párba-vonja. Élete legvégén is ezt mondta állítólag: »Mondjátok meg nekik, hogy boldog életem volt.« Kik azok a »nekik«? Egy harc elemei. A »mások«, mondhatom én. S az egzisztencialista mondást felidézve: »A pokol – mások«, összhangot érzek.”³

Bár Tandori Wittgensteint látszik idézni, a szöveg inkább róla szól, mint a filozófusról. Nézzük sorra a három állítást.

A világ határát az idézett részletben Tandori áthúzott táblákkal illusztrálja is, az áthúzott helységnév-táblák mintájára, amelyek többször visszatérnek a szövegben. Az áthúzott helységtábla az, amit akkor látunk, ha a településen vagyunk – mert a nem áthúzott változatot azoknak írják ki, akik kívülről jönnek. Így mindig a tagadással szembesülünk, mondja Tandori. Ez jóval radikálisabb állítás, mint amit Wittgenstein, legtöbb értelmezője szerint, mondani akart, hogy tudniillik nem tudunk kívülről kerülni a nyelvünkön, a nyelv behatárolja, mit láthatunk a világból. Tandori azt mondja, hogy a *létezés* (és az önkifejezés) nemet mond, és csak a határon érintkezik a világgal, bármi legyen is az. Wittgenstein ismeretelméleti megfigyeléséből itt etikai és metafizikai állítás lesz.

Hasonló átalakuláson megy át a következő idézett „Witti”-mondás, a híres „Amiről nem lehet beszélni...” a *Traktátus* végéről. Tandori szerint ez a „jobban-létezés” fogalmát írja körül. Ezt egy meghökkentő haikuval illusztrálja. Hogyan lehet ugyanis nem-viselkedni? És mi a különbség létezés és viselkedés között? A társadalmilag elvárt vagy elvárható viselkedésre gondol? Az igyekezetre, hogy ennek megfeleljünk? És mit jelent az, hogy valaki „jobban VAN” – hogy pusztán létezése valami értéket képvisel? Vagy hogy a pusztán létezés feladatát jobban látja el, mint a viselkedését? Ez egy felszólítás vagy önbiztatás lenne? Akárhogy értelmezzük, az ismeretelméleti kijelentésnek itt is etikai értelme lesz.

A Wittgenstein halálos ágyán elhangzó kijelentés inkább adja magát az etikai értelmezéshez, de Tandori itt is megcsavarja Wittgenstein mondását: *csak* a boldog élet „helyes” és „filozófikus”. A híresen aszketikus filozófus tehát tulajdonképpen hedonista is, mondja, meg nem határozott szakértőkre hivatkozva. Azután hozzátesz valamit, egy fontos megfigyelést. *Kiknek* kell megmondani, hogy Wittgenstein boldog volt? Lelepleződik ebben valami „harc” a „másokkal”?

Összefoglalva: valaki tehát jobban *létezik*, mint mások, és ez küzdelmet is jelent ezekkel a másokkal, de valakink jól teszi, ha kitart létezése mellett, és nem köt kompromisszumokat a „viselkedésben”. Ez a létezés és önkifejezés a világ határa, valami lényeges van benne, ami át van húzva, amiről nem beszél vagy nem beszélhet. A létezést meghatározó vagy azon túli jó ez a nem elmondható? Ha igen, akkor a negatív teológia klasszikus példájával állunk szemben.

A *Honlap Utáni* című kötet egyik írásában Tandori világosan, szinte szájbárogósan el is mondja ugyanezt: „Ennél nagyobb félreértés csak egy van, még igen kitűnő elemzőimnél is: hogy itt a nyelvről lett volna szó. Hogy nálam, egyáltalán, a nyelvről lett volna szó. Nálam

³ Tandori Dezső: *Keletbe-fült kísérletek*, Terebess Kiadó, Budapest, 1999, 9–10.

mindig arról volt szó, hogyan lehet létezni, mikor igazából nem lehet. Nem a nyelv, hanem a meglét lehetőségei kerültek kérdőjelek közé nálam.”⁴

A keresztény platonizmusból eredő negatív teológia fő állítása, hogy Isten és/vagy a platonikus Jó nem ismerhető meg közvetlenül, ezért csak negatív állításokkal lehet róla beszélni. Ahogy a 14. századi angol misztikus értekezés mondja, akkor találkozhatunk Istennel, ha átadjuk magunkat „a nemtudás felhőjének”: lemondva a megértésről; a „puszta létezésben” találkozunk vele. A „tagadás útja”, a *via negativa* rokonságot mutat a zennel, de jelentős különbség, hogy a zenben nincs egy nagy „Te”, aki után vágyódunk, akit szeretünk, és aki leírhatatlan, kifejezhetetlen.

Tandori rendkívül ritkán beszél Istenről, akkor is inkább csak kisbetűsen. De első kötetének, a *Töredék Hamletnek* mégis lényeges vonása, hogy van benne egy „Te.” *Már tudva rólad...* című versének eleje például így hangzik: „Már tudva Rólad, akinek / sebhelyed ez a tér: átváltozásodé / belénk, – már tudva Rólad / megmoccanhatunk-e?” Vagy itt van a *The heart of the matter* felszólítása: „Engedd meg nekik, hogy elhagyjanak, / kiket nekem elhagynom nem szabad. / Követetlen kell, hogy kövessetek: / nem tehetek jelet, hát / ne hagyj, hogy eldobáljam / kis tárgyaim: tedd, hogy csak úgy / egyszerre ne legyenek nálam.” A Pilinszky-áthallások ellenére sem keresztény képekről van szó, a „hagyj”, „engedd”, „tedd” megszólította valami nehezebben azonosítható erő vagy erőter.

Bárki-bármi is ez az erő, a Te irányában való nyitottság, sérülékenység a buddhizmusban „ragaszkodásnak” nevezett attitűd, amelyet a zen, ellentétben a keresztény misztikával, elutasít. Az egyik híres zen koan szerint „ha találkozol az úton a Buddhával, öld meg”, egy másik szerint Gautama Buddha gyermekének születését azzal a megjegyzéssel fogadta, hogy egy újabb rablánc jelent meg, amely a világhoz köti. A zen-törekvéseknek merőben ellentmondva Tandori tudatosan meg akarja őrizni a sérülékenységet, a veszteség lehetőségét, a pszichológiai értelemben vett szeretet-tárgyat. Az *Egy talált tárgy megtisztítása* után először a medvék, majd a madarak lépnek be a Te helyére.

A halál és a madarak

Tandori a nyolcvanas és a kilencvenes években – egészen prózaian mondva – a verebek halálával, a „megnyerhető veszteséggel” foglalkozik, hogy egy kötet (1988) címét idézzem. Ez a veszteség azonban nem mintegy mellékesen lesz része a Tandori-féle megkérdőjelezendő-megoldandó létezésnek. Amikor az első megénekelt verebet – Szpérót – befogadja, tudatosan választja a várható veszteséget.

Az első madaras könyv, *A meghívás fennáll* elmeséli, hogyan került Szpéró hozzájuk:

„Körülbelül 18 napja, szombat reggel találtunk a ház előtt egy erősen csipogó, nagyon apró, félig tolatlan verébfiókat, akit nem hagyhattunk ott, hazahoztunk, nagyon megszerettünk; sok kedves órát éltünk meg Vele, három napot töltött így nálunk, de beteg lehetett, mert egy reggel elpusztult szegény. Nem felejttem el azt a kis haláltusát, melyet nem láttam, csak végighallgattam, ez úgy történt, hogy... nem, nem szívesen emlékezem arra a kedd reggelre. Ennek két hete immár; s akkor én vala-

⁴ Tandori Dezső: *Utószó (a „Töredék...” 3. kiadásához)*, In *Uő: A Honlap Utáni, Tiszatáj Könyvek*, Szeged, 2005, 55.

hogy úgy éreztem, nem lehet ez! Egy verébfiókát nekünk meg kell mentenünk, s biztos akad még rá-szoruló...”⁵

Az első verébfióka (Flórián) halála után tehát Tandori és a felesége keresnek egy másik megmentendő kisverebet, az első pótlására és egyben a várható veszteség megismétlésére:

„...és akkor jutott az eszébe először, hogy tulajdonképpen nem kellene elmenni a Szigetre, ha annyira Szpéro számít. Hat-hét évig élhet, de talán addig se; ez nem szép gondolatmenet, D'Array, mondta akkor; viszont a kiindulás jó volt, kérdezte (...), hol csúszott be a hiba, hogy máris valami megengedhetetlent gondolok? S ha nem gondolom is, tette hozzá, ahogy Madame D'Array-nak érvelt általában, nincs-e ott mindennek az alján? S innen már csak egy lépés, hogy én magam hány verébnyit élhetek.”⁶

Valaki, akinek szemében a létezés nem feladvány, talán azt gondolná, nem vállal másik verebet, miután ennek az elsőnek a halála megviselte. Tandoriék azonban mintha azért keresnének egy új verebet, mert az első halála megviselte őket. Olyasmi ez a sérülékenység, amit meg akarnak tartani az életükben. Ezért hogy kinek van szüksége kire, korántsem világos – mint Tandori mondja, „egy kettős találat”, mint amikor a párbajtőrben mindkét versenyző egyszerre szerez pontot:

„(...) Szpéronak valóban szüksége van ránk. Némely zötyörgős kapcsolatunkról elmondható: ott nincs azért úgy tényleg valóban szükség ránk. Viszont ha hétköznap elmegyek itthonról, sajnos, Szpéro egyedül marad. Hazaérek, semmi baj. Akár szabadon is engedhetem a lakásban. Nos hát akkor? Még sincs úgy szüksége ránk; nekünk volna szükségünk rá? Ez sem igaz. Ha például nem adok neki inni, hiába ott a kalitkájában a víz, nem iszik. Szüksége van ránk.”⁷

Azon túl, hogy a madár a létezés törekenységére figyelmeztet, van még egy tulajdonsága, amely összeköti a medvékkel, de megkülönbözteti az emberektől: ártatlan. „Milyen jogon tesz megkülönböztetést? Talán egészen ősi jogon; állat és ember különbsége alapján. Szpéro még soha semmit nem követett el. És én azt mondhatom – mi ketten itt azt mondhatjuk –, végre kapcsolatban vagyunk ilyes valakivel is. Többet ér ez, mint bármi más...”⁸

Azon túl, hogy a madarak sajátos módon léteznek, és pusztá létezésükkel szembeállíthatók általában az emberekkel és az emberi világgal, így ünnepelhető rajtuk keresztül a létezés, halandóságuk a kezdet kezdetétől összekapcsolódik Tandori saját halandóságával. Idéztem már *A meghívás fennáll* erről szóló részletét. *A megnyerhető veszteség* szerint: „(Remélem, ahogy most egy-egy este el / s el tudok aludni, úgy fogok hamar / – örökre – elálmosodni, ha / nem lesznek. De ez túl nehéz tárgy, le / is teszem terhét mára (...))”⁹ Ideidézhetem a *Vagy majdnem* az kötetben közölt *Egye(ne)tlen* című verset is: „Földi számíthatás / nem számít annyira, / hogy el ne érne más / fontosabbak nyila: // e pontosabbaké, / lőtt szárnyé, egy vaké – / »Nincs baj, madárzsoké, / várj, nemsoká oké«.”¹⁰ A kétezres évek szövegeiben ugyan egyre hangsúlyosabb lesz a halál, de a sokkal korábbi szövegekben is jelen van – nem egysze-

⁵ Tandori Dezső: *A meghívás fennáll*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979, 46.

⁶ Uo. 79. oldal

⁷ Uo. 39. oldal.

⁸ Uo. 40. oldal.

⁹ Tandori Dezső: *A megnyerhető veszteség*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988, 27.

¹⁰ Tandori Dezső: *Vagy majdnem az*, Balassi Kiadó, Budapest, 1995, 6.

rűn az öregedés hatása ez, hanem a létezés megkérdőjelezésének, határ-jellegének eredménykövetkezménye.

Az ártatlan halandóval és szükségszerű elvesztésének tudatával töltött élet: ezt dokumentálja aztán Tandori majd negyven éven keresztül. Olvasóinak nem azt az ajánlatot teszi, hogy szép verset ír a halálról, hanem azt, hogy kívülről részt vehetnek a sérülékenység jegyében töltött életben, amit mintegy helyettük is él. Mintha egy szerzetes volna, aki a világiaknak beszámol spirituális erőfeszítéseiről, s ezzel felkínál nekik egy tapasztalatot, amit személyesen nem érhetnek el. Alighanem erre a felkínálásra gondol Tandori, amikor azt panaszoja, nem veszik észre kritikussai, hogy a madarakkal való története „általánosítható” „élethasonlat”.

„Ahogy ma reggel enni adok kettejüknek (sajnos, oly rövid folyamat! sajt és krumpli – jaj, a krumpli hízlal, és Totyi túl hamar rászokott –, víz vitamínnal (sic), Rudinál épp csak a »fürtös kölesek« ellenőrzése, megforgatni azokat a szárakat, melyeket »lelegelt«, aztán feleségem adja a salátát, a tyúkhúrt, a rezgőfüvet, lásd: Totyi – és a zöldek kérdése...), ahogy ezt az ellátást csinálom, ilyeneket gondolok: még a kutyát csak értik sokan, a madarakat azonban unják, lecsúsznak a témáról... nem is azt akarom, hogy szeressék őket, vagy hogy elismerjék ennek a mi életmódunknak (az én megléte-módomnak) a teljes »jogosságát« (mi az itt, hogy »jog«?!), hanem hogy hajlandóak lennének általánosítani. Legalább azt. Elfogadni, észrevenni, bólintással fogadni, hogy ez – általánosítható. Ez »hasonlat«. Élethasonlat ez is, mondjuk.”¹¹

A madarakkal való kapcsolat modellezi az élet nagy kérdéseit – kit szeretünk, hogy szeretünk, viszonszeretnek-e, mire és kire számíthatunk, ki árul el kit, hogyan és mikor. Ez a kapcsolat a valamihez/valahová tartozás Tandori számára lehetséges formája, amely tartalommal tölti meg az életet (és a halált is), irányt ad nekik. Mint az *Aztán kész* egyik szonettjében írja: „A Madárkirály – mikor annyi minden / nem stimmel (mikor stimmel?) – küldte őket, / lennének utólag helyett előleg, / célzás rá: honnét ide, hova innen.” A másik szonett szerint a „külön sors” gyötrelmesebbnek tűnik, és árulásnak is, a teljes összeolvadáshoz képest: „Részted lesz, hogy nincs, nincs szétszakadás? / Vagy legyötröd csak külön-sorsodat, / mint kinek őt kell elárulnia?”¹²

Az olvasó és a negatív teológia

Az az olvasó, aki unalmasnak vagy olvashatatlannak találja az *Egy talált tárgy megtisztítása* utáni Tandorit, félreérti ezeknek a szövegeknek a természetét. Nem arra törekszenek, hogy szépek vagy szellemesek legyenek (bár gyakran azok), hanem a pontos dokumentációra és a kimondható és ki nem mondható határának kijelölésére. Isten, metafizika és dogma nélküli spirituális gyakorlatok, amelyek olvasása is spirituális gyakorlat vagy a wittgensteini értelemben vett terápiás szöveg. Egy mantra vagy rózsafüzér helyett az itt és most leírásával érne el hatást, amely – ahogy a mantra és a rózsafüzér is – lehet unalmas, de aki fogékony rá, annak az unalmon túl – hogy Tandori kedves szavát használjam – „felfénylik” valami. Ezért érthető *A Honlap Utániban* az *Örök másság* című vers és a hozzá fűzött magyarázat: „Nem az, hogy nálam mindig/valami másról volt szó;/hanem hogy nálam mindig/volt szó valamiről. (...) Mit jelent? Hogy nem a magam mássága volt a többiek másságához képest más (és idegen etc.), hanem egyszerűen annyiban voltam én csak más, ahogy a mindig-valamit-mondás

¹¹ *Keletbe-fült kísérletek*, 67. oldal

¹² Tandori Dezső: *Két Rilke-poszt*, In *Uő: Aztán kész*, Palatinus Kiadó, Budapest, 2001, 145–146.

más, mint a többnyire semmit-se-mondás. Ezért mertem a »nálam mindig volt szó valamiről« (ismerős?) arcátlanságát megfogalmazni, ezért hiszek is benne.”¹³ A költők túlnyomó többsége nem szab magára ki valami életfeladatot, valami különleges sérülékenységet, egyszerűen éli (és kommentálja) a napi feladatait és sérülékenységeit. Legtöbbünk számára ez nem semmi, hanem az egyetlen valami, amit életnek nevezünk. Egy aszketikus vagy a mindennapokat másképp meghaladni kívánó szerzetes-alkat azonban szigorúbb valamire, intenzívebb tapasztalatra, erősebb keretekre, regulára vágyhat.

Nem egyszerű annak a versben a semmivel szembeállított „valaminek” a meghatározása, amiről „mindig szó van”. Tandori a kétezres években írott ön-kommentárjaiban időnként használja a fakticitás fogalmát, amely Heidegger és Sartre kifejezése a létezésünk meghatározottságára. A madarak valóban léteznek, és meghatározzák (részben) Tandoriék létezését – etetni kell őket, gondoskodni az egészségükről, gyógyítani, ha betegek, tisztítani a kalitkát, röptetni őket testmozgás végett, eltűrni a kényelmetlenségeket, amiket okoznak, vigyázni, nehogy óvatlanul agyonnyomja őket az ember, stb. De ezen túl is van a madarak létezésében valami „fakticitás” – mint a *Vagy majdnem* az egyik versében¹⁴ mondja, „VAK SZÉNCINEGÉNK mennyi életerő / figyelem / mennyire VAN / csapzott kicsit / majdnem vak keresgél szorgalmasan (...) bizalommal / áll rá kezünkre ha nagyon éhes meghall minket / sziszákol csiszog sziszeg csíi icsí / mondja / tudja / kap kaját ilyen / egyszerű dolgok”. A létezésnek egy olyan módja tehát, amely nem bonyolódik metafizikai kérdésekbe, „egyszerű”, kiismerhető, kezelhető, de egyben teljes és zárt is – amely válasz egy feltett vagy fel sem tett metafizikai kérdésre, abban a wittgensteini szellemben, amely szerint az élet értelmének kérdésére az (a létezés) a válasz, amikor maga a kérdés eltűnik. Tandori szemében ez a létezés, és dokumentálása olyan morális vállalás, amely garantálja, hogy minden percnek és mondatnak van tékje. Mint *A semmi kéz* című gyönyörű versben írja, „És hangom szólt hozzá, az ismerős, / az örökké megválaszolhatatlan, / három-verébnyi-ös / helyett ő állt világtalan-alakban, / mint kérdezetlenségünk válasza, / melynek elég, hogy ön maga; (...)”¹⁵ Ha az olvasó soha nem érezte, hogy az állatok egyszerűbb működésmódja terápiás hatással van rá, vagy legalább is irigylendő, akkor Tandori vállalkozása valószínűleg hidegen hagyja.

De nem lenne-e jobb, kérdezheti a szkeptikus olvasó, ha Tandori évente két-három gondosan megformált versben és novellában összefoglalná a madarait? Nem lenne sokkal olvashatóbb, mint az évenként több száz oldalnyi tudatfolyam-szerű próza, a remek ötleteket, vázlatokat ki nem érlelő verseskötet? Valószínűleg sokkal olvashatóbb lenne, de Tandori vállalásával kevésbé vagy egyáltalán nem összeegyeztethető. A vállaláshoz tartozik ugyanis, hogy az „élet” és a „költészet” közti távolságnak minimálisra kell csökkennie – a „fakticitás”. Ezért is fájjalja sokszor Tandori, hogy prózaíróként kevésbé becsülik, mint költőként: a próza a mindennapok ritmusait pontosabban leképezi, mint a vers, és le is kell képeznie – különben a „regula”, a spirituális gyakorlat elvesztené hitelét. Azon sajnálkozni, hogy Tandori ragyogó tehetsége így szétaprózódik, elmerül a szövegtengerben, olyan, mintha sajnálkoznánk, hogy egy szerzetes túl sokat imádkozik, pedig hasznosabban is tölthetné az idejét. *A megnyerhető veszteségben* például így ír erről a választásról: „...ha mégis túlél / a telet a rigók, mi szerepem / lesz abban? Elhanyagolható? Miért / kínlódom akkor? Miért nem csinállok / valami

¹³ i.m. 11. oldal

¹⁴ i.m. 27. oldal

¹⁵ Tandori Dezső: *A Semmi Kéz*, In *Uő: A Semmi Kéz*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1996, 10.

mást? Nem dícsérhetem / a létezés tényét (s ez a dolgom! / ezt érzem gyakran!) megfelelőben, ha / őket sorsukra hagynám? Ugyan ki is / ítélni meg épp e tárgyat, / ítélni meg engem épp e tárgyban / olyan sok ember, hiszen nem művelik / a műfajt, mert ha művelnék, nem jutna / rám annyi ebből! De művelnek / bizonyára más, amiből meg rám / nem jut, vagy kevés jut. Ez erkölcsi elv? / Az erkölcsi elv nem csak a felismert / és vállalt tény, e tényre válasz?”¹⁶

Nem tévesztem szem elől, hogy Tandori *nem* szerzetes, hanem író-költő. De ahelyett, hogy ez egyszerűsítene a dolgunkat, inkább bonyolítja. A szerzetesnek megvan a szabott helye a világon, olyan intézményben él, amelynek szabályait nem maga formálja, amely kialakította a társadalomhoz fűződő ilyen-olyan kapcsolatait, és nem bízta a szerzetesre, hogy személyes írói identitást küzdjön ki, bár néha – Thomas Merton jut az ember eszébe – lehetővé teszi ezt. Tandori a létezés kérdésének napirenden tartásával olyan elvárást támaszt olvasói felé, amelynek az olvasók nem feltétlenül akarnak megfelelni. Ők a szellemes vagy bravúros Tandorit szeretik, ahogy megjelenik nagy, összefoglaló versekben vagy kis, szellemes aforizmákban. Egy szerzetes elvben nem vár semmit a társadalomtól – azért vonul vissza, hogy egy másik térben-időben-szabályrendszerben létezzen –, a költő viszont visszajelzésre éhes. Ez Tandorinál folyamatos rosszkedvet, meg-nem-értettség érzést okoz, amely a szövegeiben is leképeződik (nekem személyesen ezt nehéz olvasnom, nem a madarak etetésének részleteit vagy a lovak neveiben megjelenő mágikus formulákat). Jogos-e ez a megbántottság? Azt gondolom, erre a kérdésre nincs jó válasz. Aki egyfajta jelként éli az életét (keresztény áthallás), az mohón vágyik arra, hogy a jelet mások olvassák. De a mások közönyéért aligha vonhatja felelősségre a világot.

Vegyünk egy gondolatkísérletet. Tegyük fel, hogy Tandori gombfocizik, kitalálja a medve-kártya-bajnokságokat, befogad, ápol és szeret harminc fészekből-kihullott vagy sérült madarat és végiglátogatja Európa lóversenypályáit, de minderről nem ír egy sort sem. Írnék-e róla tanulmányt akkor? A gyakorlatias válasz erre alighanem az, hogy nem, hiszen nagy valószínűséggel nem értesülnék a létezéséről és ennek részleteiről és elkötelezettségeiről sem. De ha a kérdést így tesszük fel: érdemes-e egy ilyen élet arra, hogy tanulmányozzuk, arra egyértelmű igennel felelek. A gombfoci, a medvék és a lóverseny mind hidegen hagy, személyes excentrikusságot látok benne, de a madarakat értem, az „felfénylik”. A szenvedélyes elkötelezettség sérülékeny lények iránt annak az emberi lénynek, aki most vagyok, vagy aki húszévesen voltam, nem-banális választ ad arra, mi az élet értelme, van-e Isten, s hogyan van. Az így megteremtett értékvilág kérdéseket tesz fel nekem (mi az, ami *nekem* ilyen fontos? van-e jel az életemben, és minek a jele?). Személyesen vagyok megszólítva, nem kritikusként vagy irodalmárként. Erről a személyes megszólítottságról nehezebb tanulmányt írni, nem meglepő tehát, hogy Tandori elégedetlen a fogadtatásával: mindenről írunk, csak a lényegről nem, a „meghívásról”, ami „fennáll”.

A szerzetes és a világ

Eckhart mesternek van egy szép prédikációja Mártáról és Máriáról. Az evangéliumi történet szerint Jézus ellátogat a testvérpárhoz. Márta sűrög-forog a háztartásban, ételt készít, míg Mária Jézus lábához ül és hallgatja. Márta megkéri Jézust, szólna már Máriának, hogy segítsen

¹⁶ A megnyerhető veszteség, 58–59.

(mondjuk a mosogatásban). Jézus azonban azt feleli: „Mária a jobbik részt választotta.” Eckhart mester szerint a történetben valójában Márta dicsóul meg, ő az, aki már tökéletes, érett lény, mert ténykedését áthatja a bölcsesség, amit csak tevékenység közben lehet megtanulni. Mária még vágyik a szóra, vágyik a tökéletességre, így híja van a bölcsességének. Tandori engem Mártára emlékeztet: mindig cselekvő, mindig irányítja és egyben kommentálja a saját életét, még ha közben unja is, vagy éppen lerészegedik, és ezzel átmenetileg elveszíti a kontrollt (mindkettőt számos vers dokumentálja). Tandori mint Márta lehetővé teszi, hogy bele-nézzünk az életébe, de épp csak annyira, hogy közben meg is óvja magát: nem áll teljesen nyitva, de nem is csapja be az ajtót. A napi tevékenységeit (és gondolatait és egészségi állapotát, balesetét stb.) dokumentálja és kommentálja. Tudjuk, mi történik, hiszen elmondta ezerszer, de minden elmondásban újabb reflexiók fűződnek a tényekhez, újabb arcát mutatja meg a költészeti „anyag”, ezért a létezés titka kimeríthetetlen. Minden nyilvánvaló, és ettől csak még rejtélyesebb.

Érdekes, hogy Tandori soha nem említi Heideggert és a „létre való nyitottság” koncepcióját. Talán az az oka ennek, hogy Heidegger új, egyéni nyelvet kreált a filozófiájához, míg Wittgenstein – az örök hivatkozás – azt mutatta be, hogyan inadekvát, korlátozó, de mindig közös a nyelv. A heideggeri szemlélet bízik a nyelvben („a nyelv a lét háza”), míg Tandori a kimondhatatlannal bajlódik. A kommentárok, szócikkek, paradoxonok nála úgy épülnek be a szövegbe, mint emlékeztetők a nyelv korlátaira, a szöveg csináltságára. Tandori a költői nyelvhasználat bizonyos formáit – főként a trópusok használatát, de egy bizonyos hangvételt is, ami a *Töredék Hamletnekben* is megjelenik – gyakran „romantikusnak” nevezi, saját gyakorlatát viszont „reflexív”-nek. A szöveg nála nem teremt saját mitológiát, nem is elbeszél, hanem önmagát is kommentálva mutatja, milyen inadekvát eszköz a létezés megragadására. Tandori *létezése* költői, romantikus, mitologikus, nem az írásai.

A költészet a valóság után jön, kommentálja a tényszerűt, a „fakticitást” (bár Tandori számára a költőként-létezés is fontos gyakorlati része, és gyakran tényszerűen kommentált eleme, a létezésnek), újra és újra nekiugrik ugyanannak a néhány, tudható ténynek; ettől is válik a nyelv problematikussá. Próbálja megragadni a létezést, lepatann, ismét próbálja, ismét lepatann, reflektál saját kudarcára, és így tovább, miközben a megragadási kísérlet maga is a létezés részévé lesz. A versek gyakran mintegy valós időben adják vissza, ami történik, a gondolatokat, amelyek átsuhannak Tandori fején, s ezt hangsúlyozza az is, hogy a félreütéseket gyakran megőrzi és kommentálja a szöveg. Ettől az olvasónak az az illúziója támad, hogy mintegy belelát Tandori fejébe, ott van benne, miközben a szöveg vagy vers születik. Ezt a belelátást azonban erősen korlátozza a sokszor nagyon absztrakt nyelvhasználat: állítások helyett utalások, főnevek helyett névmások, jelzők helyett határozók vagy melléknévi igenevek. Ez az áthatolhatatlanság vezet el a negatív teológiáig.

Azért nevezem „terápiás” jellegűnek Tandori szövegeit (azon túl, hogy rám egyszerűen ilyen hatással vannak), mert nem annyira közölnek vagy leírnak valamit, mint inkább terelgetik az olvasó elméjét a kimondatlan és a kimondott között. A negatív teológiának is van ilyen funkciója: maga a szöveg eszköze az istenivel való találkozásnak, megszabadítja az elmét a dogmáktól, hogy helyet csináljon a spirituális élménynek. Már a *Töredék Hamletnekben* megjelenik ez a stratégia, a kötet egyik ciklusa koanokból áll – így nevezik a zen buddhizmusban azokat a paradox történeteket, amelyek segítségével az elme kiszabadul a világ fogságából. Tandorinál azonban van egy transzcendens túlnan, ami inkább a monoteista val-

lások isteni vagy szent szférájára emlékeztet, s amellyel kapcsolatban lenni öröm vagy megnyugvás. Ez a transzcendens nem problémátlan, nem könnyen elérhető. Tandori *Az Óceánban* című kötet egy versében például kijelenti, hogy bár „süket rá,” a madarakon keresztül mégis eléri az angyalit:

A régies alak

Elindulnak egymás után,
oly kis időközre, a fák közt,
vagy az antennák ágbogán
lelnek összezáró-kitárt közt,

ahogy egymáshoz-közüket
élhetik mintegy oly fa-arccal,
ahogy az én szívem süket
arra, milyen is az angyal,

kit-mit folyton emlegetek;
két-két madár, párok, s halommal
holtan majd, hogy az egeket
moccanatlan érnék, de okkal

nem így végződik a talány,
elindulnak, zöldes, lazán szótt
ág-levél terén, s volna tán
képlete –

mihez volna eszköz?

Nem, hogy itt megvagy, nem, hogy
elszöksz,
s csak ül a vállad hajlatán
önmagad és idegened;
érintkeztél az angyalokkal.¹⁷

Mi ez az angyali? Nem a kereszténység jutalmazó-büntető angyala, inkább egy másik dimenziója a létnek, amellyel kapcsolatba lehet kerülni – „érintkezni” vele –, valami, amit az emberi világgal lehet szembeállítani. A világból való elvagyódás hívószava, egy nem adott, de vágyott eltávolodásé, egy másik, talán otthonosabb szféráé. Tandori nem hívó, aki a hiten keresztül megtalálja az angyalit, az örömteli, jelentést adó vagy otthonos szférát; ő kivonul a közös világból és megteremti ezt a másik dimenziót a madarak segítségével. Ezért hasonlítottam életét a szerzeteséhez – talán még helytállóbb, ha misztikus remeteségnek nevezzük. A világból való kivonulást/elvonulást a buddhizmus is ismeri, de nem ismeri az „angyali” szférát. A zen

¹⁷ Tandori Dezső: *A régies alak*, In Uő: *Az Óceánban*, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2002, 20.

a szenvedéstől való megszabadulást tekinti célnak, s ennek eszköze az én és a világ közti kapcsolatok megszüntetése, majd az én eltörlése. Tandori transzcendens dimenziója sokkal nyugatiasabb, a szenvedést nem megszünteti, hanem értelemmel ruházza fel.

Tandori és a szenvedés

A 2000-es években született írások zöme rosszkedvű, néha kifejezetten panaszkodós. Szintén *Az Océánban* című kötet egyik versében panaszkodik így:

Nem vagyok fáradt. Csak úgy ehhez-ahhoz.
S így végül mindenhez fáradt vagyok.
A beszélgetés túrást vagy panaszt hoz.
Levelezőtollat kínnal fogok.

De nem vagyok fáradt. Mert örülök
egy telefonnak. A levelezésnek.
Csak zeng közben egy néma őstülök:
hogyan velem nincs értelme az egésznek.

Nem „valahova” nem megyek. Csak „én” nem.
A „valahol” plusz „én”: ez lehetetlen.
Mert reménytelen minden szögletében,
hajlatában, tompán vagy élesen. Nem!

És nem. Ez van velem fáradhatatlan.
Lassan pár kerékpáros, meg a Schalke
Nullanégy, időzgetés madarammal,
kártyabajnokságunk – ez érdekelné

már csak. És más se. Még valami munka,
ám ennek rendje nekem: nagyon is
összevissza. El-bízhatatlanítja
nyugodtabb részem. Jó, életkor is

belejátszhat. Nem kíméltem magam
magam célja s egy más Cél érdekében.
Ez fordult egyet... Ennek-túlja van...
És szólni róla: tiltaná szemérem.

Ám tiltaná. De nem tiltja. Ezért
igyekszem legalább beszélni róla.
Jó, ki-ki érti is a lényegét,
csak nála más a vízjel, más a kvóta;

s ne lenne mégis? És így megérkezünk:
a nagyobb általánosokhoz.
Mintha mi sem történt volna velünk,
de akkor, ha így egymindegy, mi mit hoz,

fogadják el nekünk: fáradhatatlan –
így a legfárasztóbb. És még a fárosz,
a világítótorony, az se lobban
másképp a vad tenger-éjre:

„Ne fáraszsz!”

S vad tenger-éj hullámmás csak a válasz.
Zeng, zeng az őstülök az anyagokban.¹⁸

A szöveg rosszkedvűen kezd, mélypontra süllyed azzal a feltételezéssel, hogy „velem nincs értelme az egésznek,” és bár elér a transzcendens „Cél”-ig egy ponton, mintha rögtön vissza is vonná: „s ne lenne mégis?”, végül pedig visszatér az „őstülök” nyomasztó üzenetéhez. A kétség és a sötétség ismerős nagy keresztény misztikusok öndokumentációjából: megélte Keresztes Szent János és Thomas Merton is. De Tandori rosszkedve abból is ered, hogy a mi világunkkal – a közönséges világi emberekével – nem tud mit kezdeni („Nem! És nem.”), mégis hozzánk beszél. „Jó, ki-ki érti is a lényegét” ugyan, de Tandori szeretné, ha azt is megértenénk, hogy „fáradhatatlan – így a legfárasztóbb”, hogy ez a választott élet és a választott élet megírása munka és teher, nem játék.

A misztikus távolsága a világtól és a költő igénye, hogy olvassák, és jól olvassák, feszültségbe kerül. Mintha a mi olvasásunk hitelesítené az ő keresését. A 2000-es években és azóta megjelent esszékötetekben Tandori sokszor kommentálja a saját művét, és a kritikai visszhangot, vagy annak csalódást keltő irányait. Ebben az írásban is két esszékötetre támaszkodva próbáltam a misztikus Tandori tézisét alátámasztani. Nem volt más célom, mint hogy ne hagyjam egyedül a misztikust, aki számít ránk, olvasóira.

---

¹⁸ Tandori Dezső: „Fáradhatatlannak lenni a legfárasztóbb”, In *Az Océánban*, 84–85.

VARGA DÁNIEL

Öt szakasz TD-nek

Kései csöndben is dolgoznál maradni, mint esti kövek: eszmény. Úgy értem, közömbös, mennyire kuszált a világ körötted, emberiségben, költészet-kincsben, s mi Néked születetten adatott, szavakban lubickolni, és a többi... Még ha sokan gyakran pusztá ürességüket kerülték is csak meg veled.

A holnapnak, hisz' titok, senki nem ura. A mérleg visszaható: most e lapokon ünnepelnek, aztán újra csönd lesz. De marad, mi tiéd, mit egyedül Te segítettél idáig; örvendj, ismétlem, mert mi végsumma járhat személynek büntetlen, Neked rég birtokod, s innen, forduljon akármerre az idő, öröktől fogva már csak s egyedül a Tiéd.

Mi tinta a tollból kifolyt, belevegyült valami egészbe. Így lett időben kifejtve a tárgy; Musil, Handke, Hegel, Jelinek, Goethe – ki segít vissza a ritmus ölére? –, egész dalnoksereg: mind Veled diskurál, mennyi-kávézóban téged dicsérnek, alakuljon most már bárhogy. (Már ha ugyan egyszer még alakul, lesz újra kör és hon.)

Medvék és madarak. Ősz van, levélként hullnak a napok, az élet apad; csak a munka, a szakadatlan lecke örök, s ha arcod mögött nem is Te vagy már, Rád néz, főt is előtted hajt, ki Amottra dicsér. Engedd magad mégis köszönteni e napon: attól, ki elemi hegyeken túl másfajta völgybe szorult, s így is konokul teszi, mi van tehetése.

Mintha virág feje úszna el. Miért éledne folyton, miért kapkodná el futását a folyó? Hiszen napragyogást ver vissza árnyékszínével. Külcsínre tükre lehet fakó; mi lenn szorult, tán kiadja az idő. Áramló víz, gyermektisztasággal kanyarog sáros partjai közt, keresve irányt, tükre remeg, de hírlik, végül hazatalál, csak mert meg sosem állt.

ÁFRA JÁNOS

Dadaista fogsor

Én nem a semmit semmizem ki.
Magamban boncolkodik a vad,
és szörnyen élvezi. Kitakar,
beborít, foszforeszkál a kéz.

Futurista passió

Nem ismer már a forma.
Nem ismerem meg a teret.
Nem értik egymást idő és test.
Egy csomóban nyúzódik
minden. Legbelül szájjár.
Hirtelen old fel, és a fog
vagdalkozni kezd fémesen,
mint a penge, vágjat aprít
a fejben. Mechanikus daráló,
megszületik benne az úr,
a gép, csikorog a homlok.

Duchamp-tanítvány

Nincs hús, csak fej, kar és láb.
Nem gátol mit a gyorsaság.
Aki van, épp végrendelkezik,
üvegbe toloncolja kérdéseit,
és az egészset leönti olajjal.
Tüzet gyújt, melegszik üveg,
reped, szivárog, lobbant
lábat, kart, fejet. Gyorsan
ég, ami égetően fontos.

Dimenzióváltás

Szagló szövevényjáték,
nincs sakk-matt, a király
combok közé menekül,
nem találni rajta fogást.

SZABÓ MARCELL

Írás – Bizonyítás – Posta¹

AZ EVIDENCIA FOGALMÁNAK FORRÁSAI TANDORINÁL

„Hegel gyakran tűnik evidenciának, de az evidenciát nehéz kiállni.”

(Bataille)

„De a túlságosan evidens megköveteli a pótlólagos vizsgálódást.”

(Derrida)

„Ha az, aki rólam »ír«, nem ilyesmiről ír, miről ír?”

(Tandori)

A '90-es évekre Tandori Dezső írásművészete több olyan párhuzamos eljárást is kidolgoz, melyek egy-egy fogalom és koncept csomópontjai köré szerveződve mintegy egybegyűjtik, koncentrálnak a költői program éppen aktuális kihívásait. A sajátos lexéma- vagy jelölőkészlet kialakítása minden bizonnyal nem ekkor veszi kezdetét Tandori pályáján, de látványosan az évtized esszékötetivel tetőzik, melyek szerkezeti heterogenitása – lényegében a jegyzetek folyamatos integrálása a műbe – megfelelő alkalmat biztosít az előzetesen lefektetett fogalmi-tematikus keretek szüntelen disszeminálására. Erről, fókuszáltság és szétszóródás játékerében kibomló írásmód belső feszültségeiről tanúskodik az 1996-os *Utolsó posta Budapest* kötet egyik részlete, ahol a kompozíciós munka, a fogalom köré rendeződő költői program egyszeriben ezen fogalom kontrollálhatatlan önműködésévé alakítja a művet: „Ha megteremted magadnak azt a szabadságot, hogy egy fogalom (»élő lény«) lassan mindent »fedni« kezd, vigyázz. Vagy ne vigyázz. Mert ha mindegy... Akkor van esélyed »a legjobb dolgok összeválogatására« (egy könyvhöz pl.) – de épp ezért vigyázz, mert felelősség támadt, jókora. Fogalmaink oda-visszája szerint kezd mozogni az anyag?” (UP 99)² A megfelelő fogalom tehát egy szelekció („összeválogatás”) lehetőségegyüttesét teremt meg, ugyanakkor ez szintén egy (megteremtendő) szabadság függvénye. Vagyis a szelekció akkor képes a legtágabbra húzni saját hatáskörét, ha saját konceptuális alapjait engedi szabadjára. Ha képtelenné teszi magát a szelekciót előkészítő fogalmiság irányítására. A fogalom szabadsága egyben a szelekció szabadsága, de az alkotást korlátozó tényező is, amennyiben a fogalom terjeszkedése

¹ A tanulmány elkészítését az Új Nemzeti Kiválóság Program ösztöndíja (2017/2018) támogatta.

² A jelen írásban idézett Tandori-művekre a következő rövidítésekkel a szövegben hivatkozunk: *Az evidenciátörténetek*, Magvető, 1996 [E], *Kész és félkész katasztrófák*, Magvető, 1997 [KFK], *Kolárik légvárjai*, Magvető, 1999 [KL], *Utolsó posta Budapest, Liget*, 1998 [UP], *A zsalu sarokvasa*, Magvető, 1979 [ZsS]

(„mindent »fedni« kezd”) a költői anyag bizonyos autonomizálódásához, sőt anarchizálódásához vezet.

Aligha véletlen, hogy az írás anyagára ráhagyatkozó, a szerkezet belső szabályszerűségeit a végsőkhig kihangsúlyozó Tandori-poétika a logika, a bizonyítás, a meggyőzés, a jog, az igazságosság, akár az igazságszolgáltatás egészen távoli diskurzusaival érintkező evidencia fogalmát jelölte ki központinak. A magátólértetődés, a magában álló bizonyítás, az önjelölés, a nyilvánvalóság, a bizonyíték és a bizonyosság különböző jelentésterületei itt óhatatlanul magának az „evidencia” fogalmának a fenti idézetben hangsúlyozott önállósulásából megszülető autonóm művészeti tárgy létjogára kérdeznek. Szintén az *Utolsó Posta Budapest* lapjain az üresben járó írásgépezet („Én most nem hiszek benne, mégis írok” UP 118) egy angol kézi-szótár jelentéssorozatának másolása által kap új erőre, mely gyakorlat a kijelölt szavak (*last* és *post*) jelentésrétegeinek lajstromában egyszerre az íródó mű belső igényeihez, szükségleteihez illeszkedő elemeket lel: „Ez az írás, a megdolgozás, a dolog szervessége. Hogy az ilyen aztán – bejön.” (UP 128) A „bejön” itt azon véletlenre utal, melynek bekövetkeztét valamilyen az írásprogram előzetesen konstituált szabályrendszere, fogalmi keretei tették lehetővé. „Hogyan teremtődünk hát, hogyan kezdődött minden? Az élet etc.? Egyszerű. Az volt esedékes. Hát nem? Még az esés, ld. bűnbeesés stb., az is bejön, minden összevág.” (E 83) Az evidencia tehát első megközelítésben mint esedékesség mutatkozik meg, mint aktualizáció, amennyiben az *actualis* értelmében a nyelvvel ténylegesen (meg)történő eseményre utal, felbukkanásra, hirtelen illeszkedésre. A keresés, a próbálkozás *bejön*, hasonlóan ahhoz a heideggeri gondolathoz a *Das Wesen der Sprache* legelejién, hogy minden tapasztalat (*Erfahrung*) elér és eltalál minket, az esedékességben foglalt eshetőség és esés értelmében megesis velünk: a nyelv tapasztalata ebben az értelemben egyfajta vállalt kitettség magának a nyelv igényének.³

Az evidencia tapasztalata mindenekelőtt az *evidens szöveg*, a magátólértetődő, önaffirmáló nyelvi kijelentéshez kapcsolódik, mely sehol máshol nem jelenik meg olyan világosan mint a megnevezés, önmegnevezés eljárásai. Márpedig *Az evidenciátörténetek* kötetben a könyv címe elsősorban egy olyan nyelv performanciaként szerepel, mely egy kezdeti önmegnevezést rejt el. Mielőtt tehát bármiféle kísérlet történe az evidencia meghatározására – mely egyáltalán nem biztos, hogy lehetséges, amennyiben az evidens pontos az, ami nem szorul magyarázatra és meghatározásra –, Tandori a címadás gesztusára kérdez. A könyv címe mindig egy másik cím eltörlése. A könyv a következőképpen viszi színre ezt a helyettesítő eljárást: „Ennek (?) a könyvnek KARÁCSONY A HÚSVÉT-SZIGETEKEN lett volna a címe. Magam fogadtam el mégis a mostanit, AZ EVIDENCIATÖRTÉNETEK, abban a reményben, hogy talán akkor *ez is egyszer s mindenkorra elintéződött.*” (E 7) „Ez is egyszer s mindenkorra elintéződött”, vagyis nincs mit tenni vele, evidens. Az evidenciátörténetek – vagy ahogy Tandori több helyütt is nevezi, a „fényes mondások” (E 236), „evidenciamegfogalmazások” (E 266) vagy „evidenciamondások” (E 91) – tulajdonképpen egybefoglalóan állnak egy olyan gyűjte-

³ „Mit etwas, sei es ein Ding, ein Mensch, ein Gott, eine Erfahrung machen heißt, daß es uns widerfährt, daß es uns trifft, über uns kommt, uns umwirft und verwandelt. Die Rede vom »machen« meint in dieser Wendung gerade nicht, daß wir die Erfahrung durch uns bewerkstelligen; [...] Mit der Sprache eine Erfahrung machen heißt dann: *uns vom Anspruch der Sprache eigens angehen lassen*, indem wir auf ihn eingehen, uns ihm fügen.” Martin Heidegger, „Das Wesen der Sprache”, in *Unterwegs zur Sprache*, Gesamtausgabe 12. (Klostermann, 1985), 149. (kiemelés Sz.M.)

mény élén, melyet eredetileg egy evidenciamondás nevezett volna meg: Karácsony a Húsvét-szigeteken. „Végül azért fogadtam el – nem kiadómnak, nem mások ellenében, de MAGAMTÓL – az »Az evidenciátörténetek« címet, mert remény van benne. Remény, hogy *ilyesmivel sem kell többé foglalkoznom.*” (E 45) Még egyszer: az evidenciátörténetek megnevezés a lezárás, a kimerevítés, a *lerendezés* gesztusa. Az így megnevezettekkel nincs több teendő. Vagyis nem másról van itt szó, mint a cím felcímkézéséről, vagyis egy olyan regiszterváltásról, mely az eredeti címet egyfajta *metacímmel* fölülírja: az evidencia példáját (Karácsony a Húsvét-szigeteken) nevezi evidenciának.

Ismeretes, hogy Tandori számára az eredeti, a cenzúrázott, a meghíusult címek és címváltozatok milyen súllyal íródhatnak vissza a műbe, illetve értelmeznek át korábbi önjelölő gesztusokat.⁴ *Az evidenciátörténetek* esetében a cím bizonyos értelemben a fogalom kiterjesztésének a par excellence helye, az a terep, ahol a fent említett totalizáló gesztus, melynek eredményeképpen „[f]ogalmaink oda-visszája szerint kezd mozogni az anyag”, véghez vihető. *A Kész és félkész katasztrófák* lapjain ugyanerről a döntésről így olvasunk: „Kötetcím dolgában sokat tépelődünk/tem. Legyen: NIRVÁNVALÓ (A madárkák halála etc. után, ez nyilvánvaló cím lehet, plusz, jav., plusz: hogy az »evidencia«=»ami nyilvánvaló«, de nekem a való (na ja) semmis, hát nirvánvaló. Legyen Kész és félkész katasztrófák. Ld. egyebütt: minden, ami már van, kész katasztrófa, ami csak lesz, még csak félkész katasztrófa” (KFK 42) Majd valamivel később: „A félkész katasztrófák: / amit külön ehhez a könyvhöz írok. / A kész katasztrófák: / a már ideválogatható kész dolgok” (KFK 84). A cím itt is az elkészültség, a lezárttság, a készség és a készenlét terminusai mentén artikulálódik, de amíg *Az evidenciátörténetek* esetében a jól megválasztott cím lényegében azáltal zárja le az adott költői vállalkozást („ez is egyszer s mindenkorra elintéződött”, „ilyesmivel sem kell többé foglalkoznom”), hogy egy kellőképp általánosító műfajmegjelöléssel él, addig a *Katasztrófa*-könyv pontosan „a már ideválogatható dolgok” indítja be a tulajdonképpeni alkotási folyamatot („amit külön ehhez a könyvhöz írok”). Ráadásul az utóbbi esetben (*Kész és félkész katasztrófák*) a címadásban foglalt elkészültség, a mű befejezett létmódja egyben katasztrófaaként, vagyis a pusztulás változatos képzelet által, romként, az műegész romjaként is utal önmagára. Látható azonban, hogy mindkét esetben a címadás gesztusa nem egyszerűen a mű (ön)megjelölése, nem egy tematikus keret ráillesztése a jegyzetek sokaságára, hanem az alkotás folyamatát visszahatóan kikérdező szövegelem. Mit jelent egy evidens cím? Az evidens cím hozza létre az evidens szöveget? Vajon a mű már elkészült elemek összeválogatása, vagy inkább előzetesen elfogadott elvek alkalmazása? Úgy is fogalmazhatnánk, hogy Tandori számára a cím és a címadás az evidencia rögzítésének (termelésének?) eredendő helye, amennyiben illeszkedés, egybeesés itt a mű identitásának performanciájaként révén jön létre.

⁴ Itt mindenekelőtt az *Arthur Rimbaud a sivatagban forgat* (később: *Egy talált tárgy megtisztítása*) és az *Egyetlen* (később: *Töredék Hamletnek*) gondolhatunk. „Első könyvem 1968-ban jelent meg. Jó későn. A következő úgy öt évre rá. Harmincöt éves voltam. Hát ahogy vesszük. Wittgensteinnek – saját maga szerint – »csodálatos élete« volt, s hány könyve? Igazi, nyomtatásban megjelent? *A Traktátus*. Egyetlen. Nem fura-e: »Egyetlen« lett volna annak a kötetemnek a címe, amely már 1960-ból tartalmazott a Wittgenstein igényei szerinti verseket? Nevezetesen: hogy filozófiát igazából csak költészetként lehet »csinálni«. És »Egyetlen« lett, volna a címe. A végső kötet cím a habozóbb lényemet fejezi ki. Egy levélküldemény elveszett. Utolsó posta: Sz. Kiadó. Ott változtatták meg a kötet címét. Az »A. Rimbaud a sivatagban forgat« címe is eltűnt. Azaz: ez a cím el. Hol? M. Kiadó.” (UP 142)

Az evidencia fogalmának szövevényes történetéről tanúskodik a kétség, a bizonyítás és magátólértetődés, a közvetítés nélküli tudásszerzés – a modern szubjektum számára alapító mozzanataival párhuzamosan – a tudományosság kereteinek olyan elmélete is, mely feladattal pontosan az „evidenciák destabilizálásában”⁵ jelölik ki. Ha most mégis az irodalmi modernitás olyan fontos szöveghelyére utalunk, mint Proust regényfolyamának madeleine-jelenete, akkor ezt azért tesszük, mert ritka világossággal veti fel bizonyíték és nyilvánvalóság, *evidence* és *self-evidence*, illetve *évidence* különbségeit. Proustnál az újra és újra megismételt mozdulatsor és ízelet-próba hiábalóság egy különös diszpozíció evidenciájával szolgál. A szakasz egy igazságkeresés analízisével indul („la vérité que je cherche”), mely igazság nem valamiféle kívülségben, intakt létezik, a sütemény ízeletése által gépiesen nem reprodukálható, hanem egy reflexív viszonyban lakozik, ahol a kutató és a kutatás tárgy egybeesik. A narrátor ekkor így fordul önmagához: „Ezzel újrakezdem a tanakodást, miféle ismeretlen állapot lehet ez, mely *semmiféle logikus bizonyítékot* („aucune preuve logique”) nem hozott, *kivéve boldogságának, valóságosságának evidenciáját* („l'évidence de sa félicité, de sa réalité”), mely előtt minden más elenyészik.”⁶ (kiemelés Sz. M.) *Nyilvánvaló*, hogy evidencia és bizonyíték a prousti szakaszban ellentétes értelemmel bírnak. Az evidencia olyan bizonyosság, mely egyedül önmagát bizonyítja, vagyis nem bizonyít semmit, vagy semmi mást. A szakasz ezt a magára vonatkozást világos párhuzamba állítja a kutató azon diszpozíciójával, aki a szellem birodalma felé fordulva nem pusztán önmagát teszi tárggyá, hanem magában-magából kell létrehozni, megteremtenie a kutatás tárgyát („seul il peut réaliser”). A reflexivitás azonban pontosan annak folyamatos újratermelésére kényszerül, melyet a benne/abban különbség érvénytelenítésével már kiiktatott. Ugyanis az egyedül a szubjektumban („en moi”) található tapasztalati igazság és bizonyosság keresése során, az ábrázolás következtében egyre újabb és újabb elemeket exteriorizál, szólít meg ő-ként. A kezdeti bensőség („n'est pas en lui [vagyis a tea], mais en moi”) vagyis a saját felé fordulás pár sorral alább kénytelen ugyanazon névmási viszonyt, az én és az ő megkülönböztetését reprodukálni („c'est à lui [vagyis a szellem] de trouver la vérité”).

Az evidencia és a bizonyíték, az *évidence* és a *preuve* kettőssége szorosan összefügg az analízis kudarcával. Az evidencia és a bizonyíték különbsége szenzáció és racionális, érzéki és logikai szembenállását vonja maga után. Az *évidence* címszavában, Littré által idézett, az *Értekezés Claudius és Néró uralkodásáról*-ból származó Diderot-szöveghely szintén ezen különbségen alapul: „Aucune preuve n'a la même force, aucune idée la même évidence, aucune image le même charme pour tous les esprits”. Diderot két sorozatot állít: a *peuve/idée/image* és a *force/évidence/charme*. Bizonyíték (*preuve*) és evidencia közötti különbség effektus-alapon születik meg: míg a bizonyítékknak ereje van, addig a gondolatnak evidenciája. Az evidencia (az erőhöz [*force*] és a bájhoz, a bűvölethez [*charme*] hasonlóan) a szubjektum szemléletében megszülető érzet, míg a gondolatok, képek mellé sorolt bizonyíték retorikai természetű, a meggyőzés érdekében megalkotott eljárásra utal. Proustnál, megidézve a francia *évidence* és az angol *evidence* szemantikai távolságát, a magától értetődőség (*évidence*,

⁵ Isabelle Stengers és Judith Schlanger, *Les concepts scientifiques: Invention et pouvoir* (Párizs: La Découverte, 1989), 17–24.

⁶ Marcel Proust, *À la recherche du temps perdu*, szerk. Jean-Yves Tadié, köt. I., Pléiade (Paris: Gallimard, 1987), 45. Marcel Proust, *Az eltűnt idő nyomában: Swannék oldala*, ford. Júlia Jancsó (Budapest: Atlantisz, 2017), 51–52.

self-evidence), illetve a (jogi értelemben is vett) bizonyíték (*evidence* vagy *preuve*) érzéki különbségtétele forog kockán. Az evidencia prousti vázlatára nem közvetíthető, valamiképpen ki van zárva a kivüliségből, miközben a „*preuve logique*” formalizálható, tulajdonképpen valaminek a bizonyításaként és bizonyítékaként jelenik meg. Az *évidence* lényegében *túl kevés*, hiszen nem bizonyít semmi mást, csupán saját boldogságát és valóságát („*l'évidence de sa félicité, de sa réalité*”). Az evidencia és bizonyíték közé ékelődő 'mais' szócska valamiképpen az egyértelműségben, a magától értetődőségben rejlő irracionálisitást is kifejezésre juttatja. Milyen az a tapasztalás, melyet csak valóságosságának az evidenciája közvetít? És a közvetítésben már nincs benne a valóságosság? Lehet nem-valóságosságot közvetíteni? Mennyiben más a valóságosság evidenciáját észlelni, mint azt mondani, hogy valami a percepció tárgyává válik?

Az evidencia Tandorinál mindig egy ehhez hasonló eltörlő, önfelszámoló művelet jelzése, ahol a megfogalmazása egyben az evidencia kockára tétele. Az evidencia és az evidenciátörténet kettőssége az észlelés és a lejegyzés pillanatára utal: „Az evidenciátörténetek is ezért: 2x! Mert kétszer bosszantanak, ez jön majd egy kész írásban. 1. mikor eszembe jutnak, sorozatban pl., és folyton meg kell állni, utcán, útfélen, kertben, s jegyzetelni, el ne feledjem a dolgot; 2. amikor el akarok mondani egyet, de nem jut az eszembe egy se.” (E 82) Az evidencia fogalmának terjeszkedését Tandori egészen fiziológiai alapon képzelem el, amikor a jegyzetelés ellehetetleníti a hétköznapi tevékenységeket. Pontosan a lejegyzés fizikai körülményei miatt egy másik szakasz az evidencia felismerését valamiképpen autentikusabbnak mutatja, mint a leírtat: „1. Jó: hogy amit megírtam, annak a jegyzete, emléke, alapja onnét már: marad enyém. 2. Jó: ami nem fért a megírásba, eleve marad enyém, strapálni se kellett érte magam (kétszer; kétszer legalább nem; egyszer volt, hülyeség volt, elmondtam: kétszer van).” (E 212–213) Az észlelés/lejegyzés kettős üteme tehát a saját, az „enyém” jelentésének rögzíthetlenségét is megidézi, amennyiben a le nem jegyzett („nem fért a megírásba”) bizonyos értelemben pontosan az írásos nyom hiánya miatt nem lép be („eleve marad enyém”) a létrehozás exteriorizáló-elidegenítő folyamatába, és tanúskodhat egy elfelejtett (vagy fel sem ismert) saját élmény létmódjáról. Az evidencia fogalma már kezdetektől a költői produkció azon játékerében bomlik ki, ahol a tudósítás, az archiválás, a *poézisz* lényegében önmaga ellen fordul, vagyis, Tandori megfogalmazásában, annak sejtelmével, hogy „az evidencia regénye már nem evidens” (E 266). Hogyan lehetne ugyanis magátólértetődő, ami a nyelvi megformálás révén öltött alakot? Az evidenciátörténetek ennyiben sohasem (magátólértetődő) evidenciák, mindig valamiképpen az önaffirmáció kudarcai: „nem gondolod, hogy evidenciátörténeteid alapja többnyire csúsztatás?” (E 12).

Az irodalom és az írásbeliség szabályainak problematizálása nem egyszerűen a tapasztalatok reprezentációját és közvetíthetőségét teszi kérdésessé, hanem az irodalom és az írás által evidenciává tehető, *kinyilvánítható* tapasztalatokét is. A modern poétikaelméletek fokozott hangsúlya a nyelv önreflexivitására, a nyelvi materialitására bizonyos értelemben egy olyan érzéki tapasztalat hordozójaként állítja helyre a költészet és az irodalmiság effektusait, melyek a szenzibilitás tereként az érzéki tapasztalatok azonnalitásának evidenciájaként hatnak. Az érzéki bizonyosságok azonnalítását és egyediségét közvetíteni képtelen, túl általános nyelvi megnevezés hegeli analízisének ellenpontjaként az önmagát kinyilvánító nyelv epifániája a modernitás nyelvszemléleti érzékeléskorrekciójának része. Jacques Rancière történeti vázlatában mindez egy olyan kifejezés-rezsim („régime d'expressivité”) térnyerésében ész-

lelhető, ahol „az érzékelhető tulajdonságok minden konfigurációja besorolható, beolvasztható [peut être assimilée] a jelek egyfajta elrendezésébe, vagyis a nyelv elsődleges poétikai állapotának megmutatkozásába.”⁷ Ebben az értelemben az evidencia, az *evidentia* – külső, kifelé irányuló (*ex*) megmutatás, láthatóság (*videre, videns*) értelmében – a poétikai pontosan az önmagát referálni képes nyelv megmutatkozását jelöli. A költői használat mint effektus valamiképpen mindig a nyelv érzéki mivoltát állítja annak létokaként. Mindez nyilvánvalóan azért centrális jelentőségű Tandorinál, mert az evidencia meghatározásának bizonyos értelemben evidensnek, önmagát és önnön létokát kinyilvánítónak kellene lennie. Tandori folyamatos küzdelme a fogalmi nyelvvel és általában magával a *fogalommal* itt pontosan arra irányul, hogy a használatban rögzíthetetlen definíciókat és az elbizonytalanított meghatározásokat a poétikai úzus elemeivé tegye. Hiszen a definíciók szüksége alól nem éppen az evidencia fogalma bújlik ki? A magátólértetődő mennyiben magyarázható? Az evidencia egyértelműsít (*mettre en évidence*) de maga nem szorul megvilágításra (*bring to light, highlight*). Fel lehet találni az evidenciát? Lehet termelni? Nem csupán fölfedezni lehet, mint valamit, ami már mindig is ott volt?

Az evidencia közölhetősége Tandori számára a nyelv hétköznapi, kommunikatív funkciója miatt a banalitás problémájával érintkezik: amellet, hogy a szubjektum számára a személyes élmény evidenciáját jelenti, megidézi a közhely, a bárki számára ismerős nyelvi megnyilatkozás alakzatát is. A mindennapiság közhelyszerű színrevitele és a kommunikálhatatlan, vagyis egy privát nyelvi úzust megkövetelő belső tapasztalat összekapcsolódik Tandori írásművészetében egy olyan nyelv- és érzékelés-felfogással, melyet a 20. században rendre a „misztikus élmény” terminussal írtak le. Jean-Paul Sartre nevezetes, Georges Bataille *A belső tapasztalat*áról írott kritikája, ahol a misztikus élmény közvetítésének paradoxona – legalábbis Bataille-nál – pontosan abban áll, hogy a valóságot valamiképpen a familiaritással való lefedésként határozná meg, „átcsúsztatva olyasvalamibe, amit Hegel »das Bekannte«-nek nevezett, olyan túlon túl ismertnek vagy ismerősnek, ami mégis észrevétlen marad”⁸. Az „ismerősség” fogalma a Tandori életműben nyilvánvalóan kulcsfontosságúnak tekinthető, és annyiban árnyalja az evidencia kérdéskörét, hogy az életesemény mindig a normatív alaként értett hétköznapisághoz képest válik evidens felismeréssé. „Gyakorlati kérdések: borotvám kábelje elvékonyodott a végén. Kartonpapírt kell mellépréselni. Ez a kartonka se túl vastag nem lehet, akkor nincs érintkezés... se túl vékony, akkor semmi értelme, a kábel továbbra is kicsúszik. Ilyen átmeneti, átlagos megoldáskényszerekből állnak a mindennapok, mármint az evidencia(történet): effélék meghaladása is.” (E 100) Vagyis a hétköznapi a hétköznapi által való meghaladás nagyon is kétséges poétikai program, amennyiben az evidencia értelmében banálisnak és eleve ismerősnek az olvasás és megértés jelen idejében kibomlóként kellene mutatkoznia: „Mi a »természetes«? (Az »evidens«...) Teljesen természetellenes volna, ha ezt a könyvet nem csinálnám. Na persze, persze. Evidens.” (E 29) Az evidencia tehát egyszerre jelöl valami banálisat, közhelyszerűt és rendkívülit, vagyis a közösségileg affirmált kimondást és a közvetíthetetlenül személyeset, mely paradox módon, struktúrájában a nyelvi megnevezéshez hasonló, általánosító hétköznapiság közegében bomlik ki.

⁷ Jacques Rancière, *La parole muette: Essai sur les contradictions de la littérature* (Paris: Hachette, 1998), 41.

⁸ Jean-Paul Sartre, „Un nouveau mystique”, in *Situations, 1* (Párizs: Gallimard, 2010), 176.

A banális apoteózis, a banálison keresztül elérhető valós (mint láttuk: „nekem a való (na ja) semmis” *KFK* 42), illetve az evidenciák folyamatos „felfedezése”, azonosítása, lejegyzése olyan feszültségben áll Tandorinál, ami mintegy kikényszeríti a megfogalmazás, a nyelvi címzés problémáját. Az evidencia elsősorban evidenciatörténet, megfogalmazás, olyan intranzitív viszonyt jelez, amiben a szubjektum képes önmagával kommunikálni. Mint láttuk, az élmény appropriációján lényegileg nem változtat, hogy lejegyzik-e vagy sem (*E* 212-213), de a lejegyzés során óhatatlanul megképződő címzés mindenekelőtt visszaható: „az evidenciatörténetekkel én magamnak üzenek” (*E* 21). Az *utolsó posta* fogalma a címzés („Kinek?”) kérdését hivatott árnyalni, elsősorban az általánosabb evidencia-tematikán belül, ugyanakkor bizonyos konceptuális párhuzamosság formájában, ahol a folyamatosan tesztelt és alkalmazott fogalmak egy többé-kevésbé közös problémakört érintenek. A postázás, a küldés, a küldemény eseménye, mint az irodalom közlő-funkciója itt az *utolsó* fogalmával egészül ki, mely az írást, folyamatos postázást egy olyan végső, vagyis ismételtelhetlen eseményre irányítja, ami a válasz reménye nélkül születik meg. Olyan küldemény, ami nem megválaszolható, és ennyiben Tandori számára a mű „végsőt-fogalmazó” (*UP* 61) evidencia-természetére, illetve az üzenet vég(zet)szerűségére utal: „Mit keresünk könyvünkkel? / Az utolsó postát. / Ezt majd megmagyarázzuk. Nem azt az üzenetet, mely az Iszonyú Angyallal érkezik.” (*UP* 7).

Ez a végzetszerűség azonban olyan ambivalenciával terhes, ami az evidencia és az utolsó posta fogalmi viszonyaira nézve is megvilágító: „Írásaim, a kész írások: u. p.-k [utolsó posták], ha nem evidensek a köz jegyben (pl. A *Vér és virághab*, az »irgalmatlan irányú« próza, amely nem az »ottliki« *Próza*, pl.) / Értük kell menni. / Goethe meghatározását idézem újra: / Wer den Dichter will verstehen, / muss ins Dichterslande gehen. / (Hogy a költőt megérthesed, / költő-országba kell menned.)” (*UP* 242). Az evidencia mint megformáltság és „végsőt-fogalmazás” nem esik egybe az evidens értelemben vett, a befogadás felől elgondolt azonanalissággal. Az írás evidenciája nem az olvasásé, sőt – a közhelyként („köz jegyében”) értett mondások azonnali értésével, kézbesítésével szemben – Tandori az evidencia fogalmát a kézbesítés problémájával, a postaállomáson ragadt küldemény képével szemlélteti, ahol az olvasó kénytelen elmenni az üzenetért. Az irodalom ezen létmódját Tandori a fentebb már szóba hozott misztikus beszámolókhöz hasonlítja.⁹ A József Attila *Szállj költemény... kezdetű* versében megjelenő címzés („Szállj költemény, szólj költemény / mindenkire külön-külön”) azért olyan lényeges itt, mert a Tandori-féle evidencia esetében szükséges individuális erőfeszítést („érte kell menni”) a költemény performanciájaként mutatja meg:

Nem szükséges József Attila fentebbi sorával példánunk, de Musil misztikumelemzéséig sem kell visszanyúlnunk: Koestler mókásan értő-racionalista ismeretterjesztő útikönyve is elegendően példázza, a „misztikus élmény” nem közlemény-jellegű (mások számára), a „nagy fényt láttam”, „angyal jelent meg”, „hangot hallottam”: pontos is, nem is, igaz csakúgy, mint gyarló, elégtelen hitelű. A *misztikum élménye mindenkire véggépp külön-külön szól*. [kiemelés Sz. M.] Nem akarok a felettébb kétes postázók hibájába esni, mikor azt mondom: úgynevezett evidenciatörténeteink, de még végsőt-fogalmazó verseink is ilyen élmények, s hogy nem is egyszer láttam „hirtelen kihunyni” minden más szót egy lóversenyiroda képernyőjén, s a húsz név helyett-közül csak egy állt ott, mondjuk, *Primitive Heart*, mellette a várható osztalék, mondjuk, *8 az 1-hez... ám ez más könyv tárgya.*” (*UP* 61)

⁹ „A misztikus élmények nagyon keservesen postázhatók” (*UP* 62), majd: „[a] »misztikus« élményről mindig suta szavakkal számolunk be” (*KL* 112).

Vagy ki-ki elmegy a saját evidenciájáért, vagy a költemény szól mindenkire külön-külön. De az ellentét távolról sem végleges, elsősorban azért, mert kétféle megszólításról, kétféle adresszációról van szó. Nem csak a közvetített, „elégtelen hitelű” beszámolókat számítanak küldeménynek, a misztikus élmény maga is megszólításként jelenik meg. De ha az élmény individuális, vagyis külön-külön valakinek szól, akkor a nyelvi megfogalmazásnak szükségképpen általánosítania kell, hogy bármiféle címzés elképzelhető legyen. A nyelv iterálhatóságának ezen problémája, ahogyan azt Benveniste felveti, az E/1 személyes névmás használatában, a kimondó számára mindig identikus, a befogadó számára folyamatosan változó beszédhelyzetre emlékeztet.¹⁰ A Tandori által hivatkozott József Attila-szöveghegy, a strófyanyitó pozícióban ismételt imperatívuszok által („szállj”, „nyugtasd”, „szólítsd”), a külön-külön kifejezésben kódolt individuális címzést valamiképpen egy osztályalapú („gazdagok”, „szegények”) csoportosítás sokaság-fogalmára vonatkoztatja. Vagyis a recepciót bizonyos értelemben úgy tekinti személyre szabottnak („mindenkire külön-külön”), hogy a költemény egyedi alakjában képes megszólítani a különböző társadalmi csoportokat. Ebből a többfunkcióságból akár egy olyan humanista szólam is kiolvasható volna, mely a művészeti hatást valamiféle közös emberi, és nem társadalmi vagy materiális meghatározottság alapján képzelel el, nem kevesebbet állítva ezzel, mint hogy a költemény pontosan az osztálykülönbségek valamiféle felszámolására tesz kísérletet. De József Attila versében a küldemény funkciója nem egyszerűen iterálhatóságában, hanem egy kollektív parancs (szólj mindenkire!) fordíthatóságában, személyre szabásában, személyre szóló címzésében keresendő.

Az 1979-es *A szalu sarokvasa* című kötetben, anélkül hogy az evidencia vagy a posta fogalma szerepelne Tandori szótárában, már megtalálható az adresszállás individuális és kollektív problémája. Jékely költészetéről szólva, a költemények szuverenitásának, „egyéniített minden-egyes-olvasásra-szabott jellege” (ZsS 146), és „valami versanyagnál fontosabb” (ZsS 152) elem jelenléte kerül szóba. Jékely szerepe meghatározó, hiszen az *Utolsó posta Budapest* kötetben a fent idézett József Attila-szakasz elemzését követően, Jékely *Suhamlík az idő* 1933-as versével valamiképpen a másvilágra, és a másvilágról küldött posta képével kapcsolódik a küldemény metaforájához: „A domboldalakon végigterül / a hullt gyümölcsök sűrű sokasága, / s a szellő erjedés-szaggal repül / egyenesen a másvilágra.” Tandori: „Honnét az a másvilág? Miféle postaküldemény az erjedés-szag?” (UP 63) Az utolsó posta metaforájának egyik központi jelentése pontosan az élő és a holt állapot közötti közvetítés lehetetlenségére utal, vagyis arra az időbeli határra, ahol a küldeményre érkező válasznak már nem lehet címzettje: „Van olyan u. p. állomás is, ahová nem tudunk elmenni, mert nem is tudjuk, hol van, postánk van ott, de hogyan menjünk érte?” (UP 241)

Az utolsó posta itt a halál felől megghiúsuló kézbesítés, mely – a levélváltás cserejellegeből adódóan – egyenesen a „halálnak címzett” küldemény, illetve a címzés aktusában foglalt hiány, távollét és halál¹¹ képzeteivel érintkezik. „Az utolsó posta azt jelenti: az utolsó előtti. Lásd: ahonnét a vaksötét jön.” (UP 244) Vagyis az utolsó posta, mint helyszín, a hozzánk legközelebbi postaállomás is, a küldemény utolsó állomása: ennyiben az utolsó posta mi ma-

¹⁰ Émile Benveniste, „Le langage et l’expérience humaine”, in *Problèmes de linguistique générale 2*. (Paris: Gallimard, 1974), 68.

¹¹ Vö. „Les destinataires sont morts., la destination c’est la mort [...] L’idée même de destination comprend analytiquement l’idée de mort...” Jacques Derrida, *La Carte postale: de Socrate à Freud et au-delà* (Paris: Flammarion, 1980), 39.

gunk vagyunk. A mindenkire ugyanúgy szóló vers nem szólít meg senkit, ellenben a József Attilánál „mindenkire külön-külön” esetében végső soron szétszálazhatatlanok a kollektív és az individuális szerepkörei: a vers azáltal érhet el egy közösséget, hogy minden tagját különbözőképpen szólítja meg. Ez a különös disztribúció, a költemény individuum és kollektíva között széteszlő megsokszorozódása pontosan az utolsó, vagyis az utolsó előtti postaállomáson várakozó küldemények potencialításában hozzáférhető. „[A] külön-külön érkező »üzenés« pontosan ily utolsó postaállomáson halmozódik, s onnét vagy eljut hozzánk, vagy sem. [...] Nem muszáj utolsó-posta-állomásokon elakadható levelekhez stb. hozzájutni.” (UP 62) Vagyis mintha a küldemény személyre szabott karaktere, evidencia-jellege valamiképpen a kézbesítés késedelme révén jönne létre. Eszerint a küldemény a várakozás, a fennakadás által tenne szert a totális (kollektív-individuális) posta-karakterére, a külön-külön mindenkire intézett címzés gesztusára, miközben az evidencia-élmény feladás és kézbesítés időbeli távolsága, valamint feladó és címzett fokozatos eltűnése révén közvetíthető. A költemény egy előre beláthatatlan és programozhatatlan várakozás létmódjából szabadul ki. Az evidencia csakis azon konstitutív zavar miatt közvetíthető, ami *kikezdi* a küldemény kézbesíthetőségét. A küldeményt ugyan postázni kell, de a „mindenkire külön-külön” alakzata csakis azáltal jöhet létre, hogy a címzett nem valaki és/vagy mindenki, hanem az utolsó előtti postaállomás, vagyis az a határ, ameddig elmenve az olvasó lényegében önmagát teszi a küldemény címzettjévé. A címzés hiányának és várakozásának efféle megfogalmazása egyben az üzenet végtelen ismételhetségét is jelenti, Derrida kifejezésével, a nyelv azon iterabilitását, mely nem a címzett hiányának *ellenében*, hanem annak révén valósul meg. „Az írott jel a címzett hiányában halad előre [s'avance]”¹² ami az összes címzett halálát is megengedi. A késétség Tandorinál megjelenő logikája egészen világosan jelzi a címzés egyszerre irányzott és irányíthatatlan voltát: a címzés természetesen nem szavatol a kézbesítésért: „Nem muszáj utolsó-posta-állomásokon elakadható levelekhez stb. hozzájutni.” (UP 62)

A címzés nélkül, a címzett hiányában közlekedő üzenet ugyanakkor az ön-címzés és az önfelszámoló üzenet alakzatait is megidézi. Ennek embrionális megfogalmazása szintén az UP elejéről az a szakasz, amelyben maga az ön-érzékelés, a saját test tapasztalata válik posta-élménnyé: „Nem tudok külön testrészekre gondolni. Összetépett alkarom is közömbös. Nem az, hogy nem emlékezem. Pontosan – pontatlanul? – tudom... tudok... de ez rögtön túl van azon a határon, az utolsó, amíg a posta jár. És ez a hasonlat, ma már, annyi üzenőeszköz idején, alkalmasint nem is létezik. Nem létezik; amit írok. Itt azért lehet kezdeni. Ez azért egy kezdés lehet.” (UP 24–25) Itt a test önérzékelése jelenik meg a közvetítés létmódjában, postázandó valóságként, a szubjektum önmagának címzett üzeneteként. A küldemény szollipszista formája az ön-megszólítás, Tandori tehát egy banális (újabb értelme volna ez az evidenciának) probléma, a személyes (misztikus) élmény közlemény-közvetítés jellegéből indít. Ez viszont köztudottan a Tandori-œuvre centrális kérdése. „az evidenciátörténetekkel én magamnak üzenek” (E 21) kijelentés tehát kétféleképpen értendő: 1) egyrészt magának az élménynek a szubjektív valóságára, amennyiben egy önmagától önmagáig tartó eseményről-élményről van szó; 2) másrészt az evidencia megírásáról, mely mint mondtuk, nem átadható. A pontosságnak és a pontatlanságnak evidenciamondása „az a bizonyos legrövidebb távolság – egy pont közt. Erre is illik: se vége, se hossza.” (E 138, kiemelés Sz. M.), ami lényegében az

¹² Jacques Derrida, „Signature événement contexte”, in *Marges de la philosophie* (Paris: Minuit, 1972), 375.

identitás képét mondja ki, mint magára vonatkozást, és a magából kiinduló magába visszatérő egyenes fikciós útját. Ez az önmagának való üzenés egyben a szubjektum felcserélhetőségének a játékát is biztosítja.

De az evidencia-írások centrális kérdése az öngyilkosságé, már annyiban is, hogy az önkezűség valamiképpen egyesíti a küldemény – megszólítás, meghívás – és a jelölés, illetve üzenés visszaható alakzatait. Sőt, az öngyilkosság elvetése sem bújik ki a reflexivitásból: „az öngyilkossági gondolatok (ha voltak egyáltalán) megölték magukat”. (E 12) Az elsősorban Antonin Artaud-tól örökölt, és az Artaud-esszéken keresztül megjelenő kérdéskörben az evidencia esedékessége, felvillanása és az önkezűség balesetszerű, indulatalakja kerül egymás mellé. Tandori Artaud két 1925-ös, még a szürrealista periódusból származó szövegét kommentálja-fordítja, melyekben Artaud (sokatmondóan) egy olyan argumentatív-perszuazív nyelvet működtet, ahol az öngyilkosság kérdése a meggyőzés, a kételkedés és a bizonyítás retorikai alakzatain keresztül fogalmazódik meg. A „Le suicide est-il une solution ?” című írásban „az öngyilkosság csupán *hipotézis*” és „az öngyilkosságban való kételkedéshez való jogot [avoir le droit de douter]” követeli, míg a „Sur le suicide” felütés szerint az öngyilkosság lehetőségéhez előbb a létezést kellene bebizonyítani.

Vagyis Artaud számára az öngyilkosság a legkevésbé sem evidencia, nem is valami magától értetődő dolog, és bizonyítékként sem funkcionál. A „Le suicide est-il une solution ?”-ban Artaud számára az öngyilkosság sem reprezentációs értéként (*valeur de représentation*), sem lelkiállapotként nem hozzáférhető; nála minden intimitás lelki-tudati térbeliségének elutasításában tetőzik, vagyis a külső és a belső egyaránt mozdulatlan ábrázolásában (*rien du monde ne tourne pour moi, ne tourne en moi*). A szöveg auto-szuggesztív karakteréből egyenesen következik azon belátás, hogy a beszélő lényegében már régóta halott, már rég öngyilkos lett, sőt „öngyilkosságot követTEK el rajta” („ON m’a suicidé”).¹³ Ezek után a *valódi* öngyilkosság nem mint az élet lezárása, hanem olyan előzetes öngyilkosság („suicide antérieur”) volna, mely az életet, az életbe való belépést hiúsítaná meg, és – megfordítva a haladás irányát (*qui nous ferait rebrousser chemin*) – a születés elé vetne minket. Artaud a halálvágygyal (*appétit de la mort*) a nemlétre való vágyat (*l'appétit du „ne pas être”*) helyezi szembe, mely utóbbi, ezen öntörvényű rendszerben, csakis akkor vágyható-elgondolható, ha az ember már megszületett. Egyfajta nem-lét eredetvágyáról van szó, ami egy visszavonó, a születés elé kerülő, érvénytelenítő döntésként mutatkozik meg. Tandori így parafrázálja Artaud-t:

[„]Nem tudom, mik a dolgok, nem ismerek semmiféle emberi állapotot, semmi a világon nem értem (nekem, td) forog, semmi sem forog bennem. Iszonyatosan (irtózatosan) szenvedek az élettől. És egészen bizonyos, hogy rég halott vagyok, engem az élettől már megraboltak.” L. Szép Ernő: azt hiszem, már megholtam. Hm? Tovább: „Vagyis elvetTEK” (sic) tőlem az életet” (egy nagyszerű u. p. állapot, nem?), „...de mit szólna Ön egy annakelőtte elkövetett öngyilkossághoz, amely megfordíthatna minket (-ná utunkat, td), viszont nem a halál oldalára, hanem a létezés másik oldalára (át, td)? Csak az ilyennek lenne értéke az én számomra. Nem érzek vágyat a halálra, érzem viszont annak a vágyát, hogy nem lenni, hogy sosem kerültem légyen (volna légyen? td) bele” („kerüljek légyen bele”) „az ostobaságoknak, kapitulációknak, lemondásoknak és bornírt találkozásoknak e” (divertimentójába?

¹³ Antonin Artaud, „Le suicide est-il une solution”, in *Œuvres*, szerk. Évelyne Grossman, Quarto (Paris: Gallimard, 2004), 124.

Utolsó postájába? td) „...be, ami az Antonin Artaud énje” (e divertimento; s akkor épp az lenne az u. p. állapota, hogy nem került bele). (UP 163)¹⁴

Az utolsó posta állapota tehát, Artaud javaslatát átvéve, olyan öngyilkosság, ami már a születés, a létesülés előtt nemet mond a létre, és ebben nehéz volna Artaud, akár Tandori esetében nem valamiféle poétikai program kereteit felismerni. Annál is inkább, mivel Artaud esetében nem csak maga az alkotás jelenik meg rendre megtermékenyítésként, terhességként és vetélésként,¹⁵ de a Jacques Rivière-rel folytatott emlékezetes levelezésben a művek a létesülés előtt álló szubjektum anti-produktumaiként, egy birtokbavehetetlen tulajdon lenyomatainak mutatkoznak.¹⁶ Tandorinál a befejezetlenség – különösen az evidencia-korszak elsősorban jegyzetelő, jegyzetekből összeálló kompozíciós munkáját tekintve – alapvetően a le-nem-zárás konstitutív gesztusában mutatkozik meg: „A könyvnek, mondom, nincs »külön« vége. Mert miért is kéne mindig »külön« befejezni egy könyvet, hogy vége legyen. Te se fejezed be külön, mégis az van, hogy egyszer csak véged van, és ez megy az összes személyben.” (E 229) Vagyis ami az öngyilkosság esetében egy nem-lét (ét)vágyaként formalizálódott, az a mű esetében a szerkezeti véletlenek és lezáratlanságok, a mű születését megelőző és *elodázó* munkájában ölt testet. Ráadásul a mű befejezhetlensége nem jelenti lezárhatatlanságát, amennyiben az élet és a mű végének metaforája egy kalkulálhatatlan, de bizonyos lezárulás képzeit hordozza magával. Ezért fogalmazódhat meg Artaud kapcsán is az utolsó posta fogalma: a küldemény elakadása valójában végbemehet az első postaállomás, a címzés értelmében vett születés előtt is.

A második Artaud-szöveghez fűzött kommentárok pontosan a fordított-öngyilkosság és az alkotás bevégezhetetlen, lezáratlan, fenntartott karakterére reflektálnak. Ahogy fentebb már volt róla szó, a „Sur le suicide” című írás alapproblémája, hogy az öngyilkosság kérdése tárgyalhatatlan anélkül, hogy a lét bizonyítva volna (qu'on m'assure de l'être). A lét bizonyossága nélkül a halál sem lehet bizonyos (je voudrais être sûr de la mort). A következő mondatban az élet hipotetikus definíciója konvención alapul, egyfajta közös egyezményen, ami (Tandori fordítás-javaslatával ellentétesen) nem a dolgok *olvasatára* (UP 165), tehát valamely értelmezésre, hanem az *olvashatóságukra* vonatkozik: „az élet csupán a dolgok nyilvánvaló *olvashatóságába* való beleegyezésként [un consentement à la lisibilité apprenete des

¹⁴ Ugyanezen Artaud-szakasz átírása, újraírása másutt (KFK 102–104)

¹⁵ „Je me retrouve autant dans une lettre écrite pour expliquer le rétrécissement intime de mon être et le châtrage insensé de ma vie, que dans un essai extérieur à moi-même, et qui m'apparaît comme une grossesse indifférente de mon esprit.” Antonin Artaud, *L'Ombilic des Limbes* (Paris: Gallimard, 1968), 51.

¹⁶ Vö. a következő kijelentésekkel, melyek valamiképpen a megfigyelő és a megfigyelt egybe nem esése révén kezdi ki a mű és alkotó identitását: „je suis à la poursuite constante de mon être intellectuel”, „je suis au-dessous de moi-même” (Artaud, 20.) Illetve két megjegyzés: „Je voudrais que vous compreniez bien qu'il ne s'agit pas de ce plus ou moins d'existence qui ressortit à ce que l'on est convenu appeler l'inspiration, mais d'une absence totale, d'une véritable déperdition.” (Artaud, 20–21.) Illetve: „Ces œuvres hasardées qui vous semblent souvent le produit d'un esprit non encore de possession de lui-même, et qui ne se possédera peut-être jamais, qui sait quel cerveau elles cachent, quelle puissance de vie, quelle fièvre pensante que les circonstances seules ont réduites. Assez parlé de moi et de mes œuvres à naître, je ne demande plus qu'à sentir mon cerveau.” Artaud, 42.

choses] tűnik fel”¹⁷ Az élet fogalma tehát beleegyezés, hozzájárulás, egyfajta közös értelemadás, kollektív szemiozisz nyelvrendszere felől konstituálódik. Artaud-t idézve Tandori tovább erősíti öngyilkosság és teremtés párhuzamát:

[„]Ha megölöm magam, nem azért teszem, hogy magam szétromboljam, hanem hogy újra-helyre-állítsam magam; az öngyilkosság eszköz lehet úgy számomra, hogy hevesen visszakapjam magam, kíméletlenül behatoljak létembe, megelőzzem Isten bizonytalan előreszökkenését. [„devancer l'avance incertaine de Dieu”, máshol ugyanezt: „előreugrását túlgorjam” (KFK 111)] Az öngyilkosság révén vonásaimat ismét beiktatom a Természetbe, először adom a dolgoknak akaratom szerinti alakjukat. Megszabadítom magam szerveim feltételes-módjától” (kezdődik, ugye? tulajdonképpen csak utolsó-postásat ismer Artaud; már ha nem épp ezzel ellentmondásban beszél). „...melyek oly rosszul egyeznek az én Énemmel, és az élet nem abszurd véletlen nekem (akkor, td) többé, ahol azt gondolom, amit gondolnivalónak nekem adtak. Akkor magam választom meg gondolkodásomat és erőim, vonzódásaim, valóságaim irányát. A szép és a rút, a jó és a rossz közé helyezem magam. Lebegés állapotába helyezem magam” (címethez nem érkezve!), „mindenféle vonzódás nélkül” (nem lehetséges a kézbesítődés), „semleges leszek, a jó és a rossz kérések egyensúlyának kiszolgáltata (csak, td). (UP 165–166. Kiemelés Sz.M.)

Az öngyilkosság „utolsó posta” evidenciája pontosan az, hogy biztosítja, nyilvánvalóvá, magától értetődővé teszi az élet lezárásaként elképzelt halált, és egy élet megalapozásként állítja elő. Míg az öngyilkosság egy közkeletű értelmezése valamiképpen az élő (test) feletti szuverenitás radikális visszaállítása, egyben eltörlése, az Artaud kijelölte gondolati-bölcséleti hagyományban az önkezü halál nem az élet lezárásaként, hanem a születés megghiúsulásának tetteként értelmeződik. A „születés katasztrófája”¹⁸ által meghatározott, és egy történeti reverzió keretében eltörölt élet a születés egyfajta rekonstrukciója lesz. Mindazonáltal Tandori számára az artaud-i – az életet és a halált kételkedve elutasító – előzetes vagy teremtő öngyilkosság gondolata az evidencia eseményévé válik, amennyiben a kétkedés tárgy pontosan az evidencia instabilizálása és újabb evidenciák létrehozása. Szintén Artaud-t parafrázálva, az öngyilkosság fenomén-jellege pontosan a tervezettség hiányaként kódol vissza a rendszerbe egyfajta determinisztikus állandót: „még az öngyilkosság szabadságának eszméje is olyan, mint egy épp kidőlő fa! Nem érzékelem gondolatát; fogom-e érzékelni, kérdi [Artaud], magát a búcsút?” (UP 167). Vagyis az öngyilkosság bizonyos értelemben valamiféle életbeli excesszusra adott válasz és reakció, egyfajta – a természeti kép (kidőlő fa) váratlanságában értendő – hirtelen elhatározás, felindultságból elkövetett tett, melyek, pontosan az indulati mag miatt, az öngyilkosságot is evidenciává avatják.

Az orosz-francia festő, Nicolas de Staël alakja többek között azért meghatározó e művekben, mert az öngyilkosság ilyen pillanatszerű, indulati tettét példázza: „Mármost De Staël hirtelen, »rejtélyesen« megtette.” (E 19). A hirtelenség egyfajta *felmentő* körülményként funkci-

¹⁷ Antonin Artaud, „Sur le suicide”, in *Œuvres*, szerk. Évelyne Grossman, Quarto (Paris: Gallimard, 2004), 124.

¹⁸ Cioran 1973-as, már címében is a jelen problémakört megidéző, *De l'inconvénient d'être né* című könyvében számtalan olyan aforizma található, mely egyrészt élet és halál, illetve megsemmisítés és létrehozás fogalmilag rögzített szukcesszivitásának felfüggesztésére alapul. „Nous ne courons pas vers la mort, nous fuyons la catastrophe de la naissance [...] Il nous répugne, c'est certain, de traiter la naissance de fléau : ne nous a-t-on pas inculqué qu'elle était le souverain bien, que le pire se situait à la fin et non au début de notre carrière ? Le mal, le vrai est pourtant derrière, non devant nous.” E. M. Cioran, „De l'inconvénient d'être né”, in *Œuvres*, Quarto (Paris: Gallimard, 1995), 1271–1272.

onál itt, amennyiben kontextuálisan nem köti semmi az időhöz, nincs múltja és jövője, lényegében bármikor – és ennyiben bárkivel – bekövetkezhet: „A festőben »jelen lévő« szertelen erők, végtelenségek – s akkor ez a hirtelen mozdulat. Ahogy önlábával véget vetett életének. Kiugrott a műterem ablakán. Ha belegondolok [...] tulajdonképpen nálam végképp meglenne minden ok; [...] De valami hirtelen elhatározás, aztán zutty... csaknem ugyanolyan megalázó, méltatlan, mint véletlenül a busz elé lépni stb.” (E 16–17). Öngyilkosság és evidencia között az azonnaliság, a hirtelensége, és a belőle következő – felfoghatatlan, megérthetetlen – misztika feltárulása létesít kapcsolatot. „Marad a megérthetetlen: De Staël egy pillanatban csak hirtelen akkor aztán miért? Igen, ennyi toldalékkal, mert búcsúvél-félféket is írt stb. Nem láttam az antibes-i műtermet, ám onnét kiugrani nem annyi, mint ha valaki beszéd »jó sok« altatót, netán kinyitja erre s némi szeszre a gázt. De Staëlnak az a mozdulata evidenciátörténet volt.” (E 31) Vagyis az öngyilkos ugrás a szuicid módozatok közül is a legváratlanabb, a leginkább pontszerű.

A következő részletben Tandori az élettörténet meghatározottságait nevezi evidenciáknak, tehát az olyan korrespondenciákat, egybecsengéseket, melyek hatására az organikus fogalom („élő lény”) nem csupán „mindent fedni kezd” – hanem ténylegesen testet ölt („nyikorogva, csikorogva, káromkodva ott áll körülöttünk”). A saját élettörténet megértése értelmében megalkotott fogalmak (meghatározottságok) megértésének terepe maga az élet. Lényegében ennek a metanyelvnek vagy meta-életnek hiánya szolgáltat ki mindenkit az öngyilkosság azonnaliságának:

Miért éljük át az élettörténetünk meghatározottságait az életünkkel? Ha a festés túlmegy, a szeretésnek az értelme hal ki, egy üres utcán képesek vagyunk a Primitive Heart nyereményünket és a házi kártyabajnokságunk várható eredményeit fizikai mozdulattal magunkhoz ölelni, elfeledkezve a fogalomról is, mely hirtelen nyikorogva, csikorogva, káromkodva ott áll körülöttünk, dermedten? És mi vigyorgunk, és arra gondolunk, mennyien laknak errefelé, akiket – nem, úgy, ahogy az a mi igényünk lett volna, nem szeretünk. Ha de Staël nem lett volna hasonlóképp ezzel, s hadd legyek én a képzeletbeli kegyeletstörténet indiszkrét, nem ugrott volna.” (UP 234)

Magának az öngyilkosságnak az indulat-jellege itt az evidenciák felvillanó természetéből magyarázódik. „Vagy csak azt az egy pillanatot kellett volna kibírnia, amikor ugrott?” (UP 237). Vagyis ennek az egyetlen pillanatnak a lehetséges időbelisége – ha volna előtte és utána – már magát a túlélést valószínűsíténé. De a hirtelenség a természetes halál sajátja is. Nem létezik lényegi különbség természetes halál és önkézés között, mindkettő egyaránt tervezhetetlen. Mindez persze elsősorban az öngyilkosságot *elszenvedő* szubjektum szempontjából újszerű, kevésbé a természetes halál evidens tervezhetetlenségét közvetítő képekben: „nem lenne többé semmi szempont, melleleg csukódna le a szemem, [...] oldalt billennék, a klozettről akár a kádba, csak hirtelen legyen, nem volna semmi utána, oly mindegy, ki utánam, mi utánam.” (E 227)

Az öngyilkosság és a természetes halál egyaránt lesújt, elér, megesisik. Az öngyilkosság és a (természetes) halál ebből a szempontból értett strukturális hasonlóságát egy szubjektumon kívüli-feletti döntés instanciája igazolja: „ezt mesterségesen előidézni nem fogom, s mert a többi a sors akarata, a napok legszűkebb körben is úgy zajlanak, hogy mintha semmi ily fenyegetés nem volna” (E 227). A fogalom totalizáló működésmódja, vagyis az, hogy „oda-visszajára kezd el mozogni az anyag” (UP 99), az evidencia esetében lényegében annak a belátásához – ahhoz a félelméhez? – vezet, hogy a természetes halál és az öngyilkosság, az élet-

történet egy ehhez hasonló, egybecsengésekre, magátólértetődésekre fókuszáló szemléletmód esetében, többé nem megkülönböztethető. A megelevenedő fogalom ennyiben nem az inorganikus visszatérése? Derrida nevezetes Freud-elemzésében a halál hangsúlyosan az élet belső törvényeként és nem valamiféle balesetként határozódik meg, sőt „az élet hasonlít a halál balesetéhez”.¹⁹ A immanens (halál) és pótlék (élet) ilyen viszonylatában a halál sajátá tétele, a „saját halál magunknak címzett üzenet” által valósulhat meg. Az eltávolított (elkuldított), majd visszahívott (kézbesített) halál Derridánál egy olyan, önmagunkkal szembeni telegrafikus viszonyt feltételez, melyben feladott, közvetítő és címzett egy önreflexív távvezérlés (l'autotéléguidant) aktusában többé nem szétválasztható. Ez az intranzitív címzést a halált mint elhalasztott, késleltetett vagy feladott, postázott öngyilkosságként (*suicide en différé ou par correspondance*)²⁰ állítja újra elő. A személytelen, kényszerítő törvény egy magamnak címzett, majd kézbesített küldemény által appropriálható (qu'il s'y rende de son propre pas).

Láttuk, hogy Tadorinál (Artaud nyomán) pontosan a derridai cselekvő késleltetés lehetőségei és körülményei bizonytalanodnak el. A késleltetett öngyilkosság mint saját halál megalkotása különös módon Cioran, fentebb már idézett, 1973-as könyvében a műalkotás létmódjaként jelenik meg, ahol egy könyv nem más, mint elhalasztott, késleltetett öngyilkosság („Un livre est un suicide différé.”).²¹ Tandori számára az írás pontosan azt teszi lehetővé, hogy a költemény a postaállomáson ragadjon, várakozzon, ne kézbesítsék. Az írás minden címzésben rejlő mozgás és elcsúszás felfüggesztése: „Könyvet írni: mintha nem is lenne romlandóságot ismerő részed (egészed). Nem lennél elkallódott küldemény. Úgy küldenének, mint aki-ami az u. p. helyen akár szépen-épen meg is várhatja, hogy majd érte mennek. Nem lennél elkallódott küldemény” (UP 160) Az írás nem kézbesített, de nem is elkallódott üzenetek küldése. Az öngyilkosság evidenciája ebben a tekintetben nem a szuverenitás visszanyerése, nem is a törvény appropriációja, hanem, ahogy a *Színházi életben* olvassuk, egy küldemény-lét megtapasztalása: „Élet, / ha megölnéd magad, azt nézném, mi küldene?”²²

¹⁹ Derrida, *La Carte postale: de Socrate à Freud et au-delà*, 377.

²⁰ Derrida, 379.

²¹ Cioran, „De l'inconvénient d'être né”, 1332. A művet retrospektíve létrehozó, időben utólagos öngyilkossághoz: “Il est impossible de lire une ligne de Kleist, sans penser qu'il s'est tué. C'est comme si son suicide avait précédé son œuvre.” (Cioran, 1298.)

²² Tandori Dezső, *A járóbeteg* (Budapest: Magvető, 1998), 15.

SZABÓ GÁBOR

Egy örökké zárva tartó könyvtárról

KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ:
APRÓMUNKA EGY PALOTÁÉRT

Magvető Kiadó
Budapest, 2018
88 oldal, 2999 Ft

Úgy tűnik, a Krasznahorkai-univerzum súlyosan és rendíthetetlenül, csupán a maga törvényeinek engedelmességgel gravitál az irodalmi térben, és e kikezdehetetlen alkotói szuverenitás a független gondolkodás és létezés etikáját írja bele az életmű egészébe. A periféria, a margó határvidékén történő berendezkedés nem csak a szerzői autonómia, hanem az aktuális irodalmi divatokat következetesen figyelmen kívül hagyó szövegek tekintetében is a szabadság megőrzésének egyik lehetséges biztosítéka. Krasznahorkai tehát anarchista szerző, aki e periféria közvetítőjeként társadalmi létezésünk és személyes egzisztenciánk alapjaira kérdez rá; művei azokat a fundamentumokat kezdik ki, melyeket talán csak a legmerészebbek mertek kérdőre vonni. Prózája a létezés drámáját úgy fordítja mondatokká, hogy azokból komor fájdalommal és lidérces iróniával csendül ki az elesettekkel, a kiszolgáltatottakkal történő szolidaritás felvállalása, hogy aztán ebből a sűrű etikai jelenlétből párologtassa elő az elvesztett vagy talán sosemvolt metafizikum utáni sóvár és rezignált vágyát.

És egyre inkább látható az is, hogy Krasznahorkai valójában már első, a *Mozgó Világban* 1977-ben megjelent elbeszélése óta egyetlen szöveget ír. Ezért aztán minden egyes regénye, teljesen következetes módon: *utolsó* regény, amelyet csak azért követ egy mindig újabb és újabb mű, hogy magyarázza, pontosítsa, jobban láthatóvá tegye számunkra eme Vég elkerülhetetlen szükségszerűségét, hogy ismételten rögzíteni próbálja a Krasznahorkai szövegek tulajdonképpen egyetlen tárgyát: a *széthullás* időtlenné dermedt pillanatának szerkezetét. A *Báró Wenckheim* is egy ilyen nagy, utolsó regény volt, amely után azonban már tényleg nehéz volt elképzelni bármiféle folytatást, hiszen ebben a jelentékeny műben az önfelszámolás tragikus nevetéssé stilizált gesztusával

”

szüntette meg magát mind a szétnevetett műfaji hagyomány, mind a transzcendens várakozások illúziója, mind pedig maga a regény, sőt annak szerzője is.

A *Manhattan terv* – és ez talán csak most látszik igazán – olyan térképként, terek, útvonalak (és képek) dialógusaként született aztán meg, amely az új utolsó könyv, az *Aprómunka egy palotáért* világába vezetett el, ami viszont ismét ezer szálon keresztül szövődik vissza az életmű anyagába. Egyúttal pedig olyan lét- és ismeretelméleti jegyzet, amely nem csupán az eddigi művek filozófiai állványzatát rekonstruálja, hanem – Krasznahorkai egyik jellemző poétikai megoldásával – saját olvashatóságát is eme művészetbölcselet tárgyaként zárja el megismerhetőségének, általában: a *megértésnek* minden reményét az olvasótól. Az *Aprómunka* súlyos hallgatásának középpontjában, amiképp csaknem minden Krasznahorkai-írás esetében, a pusztulás nyomasztó és megkerülhetetlen jelenvalósága, a metafizikai hajléktalanság antropológiája és ennek művészi megmutathatósága, illetve megmutathatatlansága áll. Krasznahorkai univerzumában azonban nem Kant radikális gonosza jelenik meg, hiszen a Rossz nála éppúgy nem ellenlábasa valamiféle transzcendens Jó-nak, ahogyan szövegeiben általában is érvénytelenné válnak a formállogikai ellentétek: egymásba hajlik a nevetés és részvét, szatíra és tragédia, fenséges és banális, a metafizika és a fizika. Műveiben a gonosz sokkal inkább a gnosztikusok demiurgosza, aki közönyös gépiességgel őrlí az univerzális létezés anyagát, aki nem csupán lényege ennek a létezésnek, hanem azonos is vele. Időnkénti felbukkanása – a Herceg az *Ellenállás melankóliájában*, a kocsiaraván élén utazó jeges arcú lény a *Báró Wenckheimben*, hogy ne is említsük most a regényeket dúsan behálózó, a folyamatos romlást megjelenítő képeket és eseményeket – csupán a létezés működésének rendjére és irányára történő közömbös figyelmeztetés, önmagára utaló üres jel.

A Cormac McCarthy regényvilágához fűződő mély filozófiai közösség mellett – gondoljunk csak Holden bíróra a *Véres Délkörökből*, vagy a *Jogász* szövegvilágában időnként váratlan és megmagyarázhatatlan módon felbukkanó gepárdok és fekete Cadillaccek néma, fenyegető jelenlétének egészen krasznahorkais motívumára – Krasznahorkai gnóziisa kapcsán csak azért szeretném még gyorsan megemlíteni Leszek Kolakowski *A démon metafizikai sajtókonferenciájának jegyzőkönyve* című szövegét, mert az nem pusztán az *Aprómunka* bizonyos szövegrészeit előlegezi meg meglepő pontossággal, hanem általában is jellemzi az életmű ismeretelméleti pilléreit.

Az *Aprómunka* egy herman melvill nevű könyvtáros jegyzetanyaga, aki az író Melville, Malcolm Lowry és az egyén helyét a folytonosan változó építészeti kontextusokban kereső építész-filozófus, Lebbeus Woods után kutatva próbál eljutni művészetük közös sugalmazásának megértéséhez, amelyet a maga részéről a romok, a háború, a rombolás, a „magától értetődően sátáni létezés” világállapotának tudatosításában és kifejezésében lát. Ahogy írja, e három géniusz tökéletesen tisztában volt azzal, hogy „a valóság természetes nyelve a katasztrófa.” A könyvtáros nyomozása így a művészet, a gondolkodás és a nyelvi formák egyetlen helyes, mert filozófiai értelemben egyedül érvényesnek vélt lehetőségéhez kísérel meg eljutni, és aligha kétséges, hogy a kutatásai során kétségbeesetten jegyzetelő férfi ennek kapcsán tulajdonképpen a Krasznahorkai-életmű művészetelméleti kérdéseinek és kétségeinek ars poeticáját fogalmazza meg. Amikor pedig Woodsszal összefüggésben azt olvassuk e jegyzetekben, hogy alkotásai nem egyszerűen az építészetről szólnak, hanem arról, hogy miképp *gondolkozhatunk* az építészetről, nos, akkor itt nem csupán az önreflexivitás poétikai eljárásait folyamatosan alkalmazó életmű generális önjellemzését látjuk, hanem az *Aprómunka*

íródo szövegének talán elsődleges tétjével, a „lehetséges-e regényt írni?“, illetőleg a „lehetséges-e megértés?“ hermeneutikai problémáival is szembesülünk. Hiszen minden egyes nyom újabb tévút, a Melville-ről olvasott kudarcos monográfiák éppúgy, mint a Másik életébe történő kontemplatív behelyezkedés sikertelen kísérlete, továbbá mindezen lehetőségek és kudarcok pontos megfogalmazása is. És még egy pillanatra Woodsnál maradva, akinek apokaliptikus városképeiről a szöveg igen érzékletes leírásokat ad. Az „*éppen leomló épület*“, melynek „felülete már apró darabokban, de az egész még egyben“, „a szétesés előtti *legeslegutolsó*“ pillanat hanyatlásának rögzítése egyrészt természetesen a Krasznahorkai-univerzum önjellemzéseiként is érvényes vízió, ám áhatatlanul előhívja Petri *Összeomlás* című, 1967-es programversének döbbenetes képeit a támaszték nélkül maradó „én“, a „*Szétesése az épített világnak*“ ideológiai vákuumáról is. „*Vagy inkább nincs egyéb, csak e tolongás? // A nedves, duzzadó tülekedés?*“ – kérdezi csüggedten Petri verse, és Krasznahorkai életműve mintha az erre a kérdésre adott, hosszan kitartott, igenlő válasz lenne.

Az irodalmi túlérzékenységgel egyébként aligha vádolható Sartre írja valahol, hogy jelentős művészet képes csak a bennünk rejlő *sötét rög* érzékeltetése: nos, Krasznahorkai minden egyes műve épp erre tesz lenyűgöző kísérletet. S ahogy Joseph Conrad *The Heart of Darkness* című ismeretelméleti expedíciójának végső konklúziója a létezés sötétségének borzalomként („*the horror*“) történő feltárulkozása, pontosabban, az értelem feltárulkozásának lehetetlenségéről szóló tudás sötét rettenete, úgy Krasznahorkai történeteinek mélyéről is a sötétség ugyanezen hangja morajlik elő. Érdekes lenne komolyabban összevetni azt is, hogy a borgesi *Bábeli könyvtárral* kínálkozó kézenfekvő párhuzam a könyvtáros-hermeneuták kutakodását illetően milyen lényegi *hasonlóságok* mellett *különbözik* Krasznahorkai *Aprómunkájának* intencióitól. A bábeli könyvtárosok által elszántan keresett, a könyvtár egészét átlátható struktúrába rendező, a Könyvtár/Lét értelmét transzcendens középpontként magyarázó Könyvek Könyvének képzete ugyanis ott éppúgy elzárja magát a megismeréstől, s csupán hozzáférhetlenségében mutatja meg magát, amiképp az *Aprómunka* könyvtárosa által tervezett hallgató, önmagába záródó könyvtár is csak örökös távollétként van jelen. Borges alapvetően nyelvi szkepszise és Krasznahorkai alapvetően ontológiai szkepszise itt, a megismerésen túli tudás (conradi) sötétjében tárgyiasul a könyvtár-metaforában.

Az egyetlen mondatból álló mű, a könyvtáros monológja maga is e keresés tétova, tanácsaltalan ritmusát veszi fel, a nekilóduló szöveg minduntalan megtorpan, pontosít, visszavon, újramond, hogy rövidebb-hosszabb kitérők után visszatérjen kiindulási pontjához, s új köröket kezdjen. A kudarc reprezentációja és a reprezentáció kudarcra ugyanazon érem két oldalaként jelzi a létezés és a műalkotás kikerülhetetlen elhibázottságának egymásra utaltságát. (A könyvtáros gyakorta hangoztatott lúdtalpbetegsége alighanem e hermeneutikai sikertelenség, a metafizikai otthonba való eljutás lehetetlenségének groteszk jele, s ebben az értelemben közös antropológiai meghatározottságunk szimbolikus betegsége.) Ahogy a könyvtáros nyomkövető próbálkozásai során minden közelítés távolodásnak bizonyul, ahogy a monológ nekirugaszkodó nyelvi szekvenciái – a Zénon-paradoxonok mintájára – sosem érhetnek célba, úgy válik egyre kétségesebbé a befogadó nyomkövetői, nyomolvasói sikere is az *Aprómunka* értelmezését illetően.

„*Woods rajzai esetében éppen úgy, mint Melville mondatainak esetében – jegyzi le a könyvtáros –, nincs út egy bizonyos ponton tovább a teljes megértés felé, van egy út, persze, a megértésben, de ez csak egy darabig tart, ezen csak egy darabig tudsz akadály nélkül haladni, aztán*

jön egy pont, ahol nincs tovább, mert ott már ugranod kellene. Ez a rezignált belátás természetesen éppúgy vonatkozik a könyvtáros, mint az *Aprómunka* olvasójának értelmezői korlátaira. Érdekes viszont, hogy ez a mondat egy olyan oldalon olvasható, amelynek lapalji jegyzetében a *Moby Dick*ből vett hosszabb idézetnek épp a bibliai Ábrahámot említő részlete szerepel. Kierkegaard garanciájával ezek összeolvasása a teológiai ugrást, a hitbe történő átlenedülést juttathatja eszünkbe, ami egyrészt egérutat jelenthet az imént említett hermeneutikai csődállapotból, másrészt pedig, mint a nyelv feladásának, hátrahagyásának gesztusa, az *Aprómunka* egy másik fontos dimenzióját világíthatja meg. (A Melville kapcsán adott leírás az ember tragikus és céltalan méltóságáról pedig talán nem esik távol mindattól, amit a kierkegaardi Hit Lovagjáról képzelhetünk.)

A könyvtáros ugyanis egy ideális, platóni, Örökké Zárva Tartó Könyvtár létrehozását tervezi, amely a „létezés folyamatos katasztrófájának” idején emlékeztetőül, figyelemztetésképp magasodna a föld fölé, a gondosan és végérvényesen befalazott ajtókon át örökre elzárva az e tudásra vonatkozó kötetetek millióit. (Ironikus, hogy ennek helyszínéül a könyvtáros, teljesen gyanútlanul, épp az NSA központját szemeli ki.)

Az önnön mauzóleumaként magába záruló Tudás a szókratészi kultúra végének dermesztő emlékműve, melynek létrehozása egyébiránt logikusan következik a Krasznahorkai-életmű előző fejezeteiből, hiszen ne feledjük, hogy e kultúra színpadáról nem csak a *Báró Wenckheim* Tanára vonult ki a maga „gondolkodásmentesítő gyakorlataival”, de már az *Ellenállás melankóliája* Eszter Györgye is. (Itt szeretném megjegyezni, hogy az *Aprómunka* társadalomról leváló, majd a bolondokháza falai mögött eltűnő aszociális könyvtárosa számos, a társadalmi térből a perifériára vonuló/szoruló Krasznahorkai-figura rokona.)

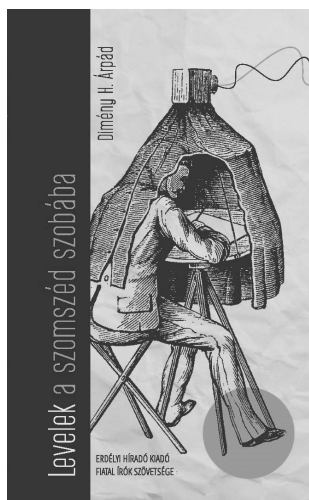
Az elzárt, hallgatag tudás monumentuma, amely csupán saját létezéséről ad hírt, ám sem szerkezetéről, sem nyelvtanáról nem tudhatunk meg semmit, egyaránt emlékeztet a már sokat emlegetett nyomolvasói korlátokra, s hívja fel a figyelmet ama (kierkegaardi?) „ugrás” lehetőségére. A csupán hozzáférhetetlenségében demonstrálódó Tudás, a nyelvi határokon túli hermeneutikai menedék képze - hasonlóan a már említett Borges-szöveg önreferens poétikai megoldásához - visszaháramlik az *Aprómunka* szövegépitményére: az Örökké Zárva Tartó Könyvtár (ahogy ott a bábeli könyvtár) egyfajta belső tükörként a szövegegész metaforája lesz, az íródó - számos idézettel, allúzióval, hivatkozással telített - szöveg pedig az épülő könyvtárrá válik. Amiképp azonban a könyvtáros nyomozása sem közeledés, hanem távolodás a céljától, úgy falazza el magát szinte oldalról oldalra az épülő szövegekönnyvtár is a teljes megértés értelmezői lehetőségétől, s kínálja fel végső megoldásként a hallgatásba záruló tudás szimbolikus építményét. A létezés katasztrófájának eme védett zónájában ennek a tudásnak, pontosabban e tudás pusztá *létezéséről* hírt adó tudásnak lesz őre és hírnöke a szövegbeli könyvtáros - úgyis, mint Palotaőr -, aki ezt a feladatot, a megőrzés és a híradás nehéz feladatát testálja miránk, többi könyvtárosokra, aprómunkásokra is.

(A Magvető Cafében 2018. szeptember 25-én elhangzott könyvbemutató szövegének szerkesztett változata.)

BERETI GÁBOR

A hitelesítő feltétel

DIMÉNY H. ÁRPÁD: LEVELEK A SZOMSZÉD SZOBÁBA

Erdélyi Híradó Kiadó
 Fiatal Írók Szövetsége
 Kolozsvár – Budapest, 2016
 96 oldal, 1800 Ft

A szerelem és az elmúlás, a költészet e két örök témája körül gravitáltatja verseit *Levelek a szomszéd szobába* című kötetében Dimény H[aszmán]. Árpád. Eltekintve néhány mellékszálról vagy a Weöres Sándornak, Juhász Ferencnek, Oravecz Imrének, Ady Endrének stb. ajánlott versektől, a könyv mindhárom ciklusában – *Levelek a szomszéd szobába*, Orsolyának; *Csak fekszel, mint isten bolond eszköze*; *Én sötét foltom* – ezek viszik a főszólamot. Versei a szerelem motiválta férfi-nő viszony szinte összes spektrumát érintik: az ábrándozást, a vágyódást, a boldog beteljesülést, az erotikát, a családalapítást, a gyermeknevelést, a féltékenységet, a gondoskodást, a szakítást és megbocsátást, s természetesen ezek számos egymásba játszó variációját is. A kötet harmadát kivéve második fejezetben aztán ehhez társul az apa alakja köré szerveződő másik domináns szál, amit az elmúlás témáját színrre vivő versek sora reprezentál. Néhány esetben egyetlen vers keretébe foglalva mindkét témavilágot.

”
 Ahogy azt a *Titoktalanítás* című versben is láthatjuk: „van olyan titkom, amit önmagamnak se merek / bevallani, mert nincs rá mód, hogy elmondjam, / mert a szó csak azután szület, hogy feltört íze / a számban”, kezdi a modern utáni líra intellektuális és képi útkeresésének ígéretes, mert egy mást feltételező lendületével. Majd néhány bekezdés múltán a párjához intézve szavait: „nem hiszek abban, hogy vannak / jók és rosszak, de ettől függetlenül jónak tartom / magam. például mert sohasem csaltalak meg”. Két sorral lejjebb a becsatlakozó másik szólam: „tisztelesen élni, mintha / apámat hallanám ... nőkről, lányokról nem beszéltünk. én már / igen a fiaimmal, ilyenkor ... a huncut mosolytól kaján vigyorig lassul / bennem az idő, bár lefékezhetném, mert eddig úgy / telt el, hogy félttem, akárhogy döntök, úgy lesz jó. / talán ez az én titkom.” További néhány, erotikával átszőtt bekezdés után a tisztesség vállalása mellett téve hitet, fejezi be az opust (12–13). Nagy Márta Júlia egy korábbi kritikájára utalva magam is úgy vélem, hogy a diményi versnyelv alap-

vetően figurális, főként szinesztéziákra építő vallomások, esetleg narratív-visszaemlékező jellegű, amit a költő a szövegek formai változatosságával igyekszik frissen tartani.

Bár szövegei magukon viselik a kísérleti versmethodika jegyeit, ennek ellenére Dimény H. Árpád lírája alapvetően történetképző versírás. Versein átsüt a szenvedélyvezérelt érzékenységek, amely ennek az általa alkalmazott beszédmódnak egyúttal a hitelesítő feltétele is. Feltűnik azonban, hogy miközben a Dimény-féle versbeszéd az élményt rögzítő metódussal dolgozik, ennek ellenére impulzusait a rögzítés ellen ható képi adottságokból, nyelvi állapotokból kapja. A rögzítéssel tudniillik nem csupán prezentál, de a szituáció dűnamizét, lelkét egyben be is zárja, mintegy elvágva a további alakulás alternatíváitól. Így az olvasóban az a benyomás keletkezhet, hogy versei a metaforák kínálta lehetőségeket nem használják ki.

A megszólalásnak ezt a módját a kortársak közül Kürti László lírájához érzem leginkább közelállóknak. Csak amíg Kürti inkább az árnyoldalokról szól, gyakran szorong, bizalmatlan, bizonytalan a kötődések mibenlétét illetően, s inkább a fonákját, mintsem a színét látatja egy kapcsolatnak, addig Dimény H. éppen fordítva, ő a kapcsolat színét, a testi-lelki boldogságélményt örökíti meg. Ott sötétebb, ami komor, itt színesebb, ami könnyed. A témán belül viszont mindkét líra tág regiszterű, sokszínű és rétegzett. És persze mindkettő mentes a kizárólagosságot egyoldalúságitól.

A diményi líra a szerelmi szenvedélyt hol erotikával, hol a féltékenység lelki gyötrelmeivel fűszerezi. „mindig is szerettem arcom / lüktető húsdhoz szorítani”, kezdi *A számmal* című versét. „a számmal kóstolja meg isten, / mit teremtett, / csak a húsát, / melynek kacskaringós ösvényeit / megfesti vérrel, / vékonyad, lábikrád reszkető nedvekkel önti el”. Majd: „szerettem, ha arcom bőrdhöz fonódhat ... lüktető piros gyümölcsmagod csíráiból / kikel a szépség, fölém terebélyesedik / bájaival üzekedik ... tested izzadó fatörzs ... sósan száradó lombja hull, / s fölfedi aljas titkaim” (65). De a gyötrelmei sorai sem maradnak el. „december 4-én pénteken/ 14 SMS-t küldött neked a 0741 18*** / telefonszámmögöttiférfi” ... „az SMS-ek egymásutániságából arra / a következtetésre jutottam / válaszoltál neki / az első kettőre mindenképp / és az utolsó négy között sem telt el 1 perc”, *Elhamarkodott következtetés* (82).

Dimény H. Árpád verseivel a kapcsolatok labirintusában élő ember sorsát idézi meg. Könyve egy szubjektív szintézis, melyben a nyíltságot átszövik a hétköznapi tabui és intimitásai. Az ellentmondásos kapcsolatok hullámverésében hánykódó individuum egyszerre foglya az intimitás titkainak, de elkötelezettje is a kimondhatatlan kimondásának. Dimény H. Árpád költészetében a kimondhatatlan – ha szemérmetlen világunkban létezik még ilyen – kimondása természetesen nem indiszkréción, sokkal inkább vallomás, pontosabban vallomások fikció. Azaz lét és konstrukció. Nyelvbe transzponált valóság. Más szemszögből tekintve pedig, nem a szerelmet, hanem „csupán” a szerzői kvalitást megkísértő próbatétel. S ha már megkísértés, nyugodtan állíthatjuk, hogy Dimény H. Árpád versei állják a próbát. Kötetét bizvást sorolhatjuk a gazdag múltú magyar szerelmi irodalom egy, személye révén is képviselt fiatal ágához.

Azonban ezzel együtt is érezhetjük, hogy miközben szövegeit a pontosság és a múgond mozgatja, opusait mégis az újdonságra fogékony, de a lazaságra is hajlamosító képesség élteti. Ezt tapasztalhatjuk a kötet másik fő szólamához tartozó versek némelyikében is.

„Férfiszerep állni a nagy, / nomád mennybolt kapujában”, olvashatjuk a *Példabeszéd* című versben. „Estéknént megüli a házat, / az udvart valami hangtalan, / rosszindulatú sűrűsödés”, válik szavakká az elmúlás, az utolsó búcsú érzülete. „Figyelsz még? ... Én vagyok az apa.

/ Lengsz az űrben? / Kikötve, mint a hinták” olvashatjuk egy másik, a *Férfimonológ családi drámából* című, az apa elvesztésének traumáját átlényegítő versében. „Fogalmam sincs, mit mondjak. / Téged meg elnémít ez a cifra öröklét.” Majd folytatódik az *Optical zoom* című vers soraiban: „Ami most itt örvénylik velóm útvesztőiben, / a megduzzadt nyirokban, bömbölve önti el zsigereimet. ... Csápjai tapogatóznak / a mellkas fala mentén. / Bomlasztják a fekete tüdőt. / Ahová meghúzódtam, / apámhoz, a vér szintje alá.”

Az apa figuráját témává avató elmúlás-élmény egyik láttató eszköze a létezés hely és idő nélküli metszete, a holtak világa. A túlvilág, amely itt sem egyéb, mint misztikum, mint mitológia. Vagyis itt is csupán antropomorfizált lét, és *így* valóság; Dimény H. Árpád szövegeiben ezért a halál, az elmúlás olyan, a költészetét hitelesítő életmetaforaként jelenik meg, ami épp ennek köszönhetően több, mint átpoetizált kultúraélmény.

A diményi dramaturgiában, kozmológiában, ha úgy tetszik, az én a felcserélhetőség látványlag homogén tér-idejében találja magát. Egymással megfeleltethetővé válik a mítosz és a lét, a holt és az eleven, a múlt és a jövő. Ez az apokaliptikus létre hajazó hang az énpozíciók öndefinitív, mégis másokban tükröződő szólamát hívja életre. Apa és fiú alakjában az egymást ismétlő, egymást követő sorsok rendre a végtelent idézik, ám a szereplőket meghatározó viszonyrendszer „bemozdul”, s a mítosz alapját adó homogén tér-idő talapzatot minduntalan szétfeszíti, a fikció a valós léttel találja szemben magát. A konfrontáció, ahogy egyfelől művészetet implikál, úgy másfelől egymás pandanjaként a „két valóságot” a nyelviség dimenziójába utalja. Itt mítosz, nyelv, és (lét)valóság szentháromságát egy villanatra ismét mintha a nemzedékek egymásutánjában megtestesülő végtelen határozná meg, innen tekintve egy pillanatra úgy tűnhet, hogy történeteit mintha a szakrálishoz tartozó végtelen uralná, ám újra s újra kiderül, hogy paradox módon mégis a véges, az emberi lét fogja össze.

Amint azt a fenti részletek is mutatják, a lírai hang egységességét a beszéd epikussága, a megszólalás történeteket elbeszélő jellege biztosítja, s hogy az élmény, érkezzék bárhol is, a magánélet szférájának keretein belül marad. Ez a fajta beszédmód a képviselētiség társadalmi dimenziójával nem keres kapcsolódási pontokat, s nem nyer önmagán túlmutató távlatot. A diményi líra ezzel együtt is a modernitás kereteit feszegető, mozgalmos, újdonságkereső líra. Minden verskedvelő olvasó számára ajánlott.

SZÁNTAI MÁRK

Zsoltárok, mítoszok újrahangszerelve

PUSKÁS DÁNIEL: A VAKOK ZSOLTÁRA

FISZ
Budapest, 2017
74 oldal, 1600 Ft

”

Puskás Dániel tavaly megjelent verseskötönyve, *A vakok zsoltára* idén márciusban elnyerte a legjobb elsőkötetes költőnek járó Makói Mediáliák díjat, ami már önmagában is kiemeli a könyvet a friss debütánsok sorából, a kritikai megszólalások azonban egyelőre még váratnak magukra, és a laikus olvasók tollából is csupán egyetlen, kötetbemutatóról szóló blogbejegyzés és két moly.hu csillagozás született e sorok írásáig. (Ha optimista akarok lenni, azt mondanám, ez a helyzet, persze, még változhat, de ismerjük az elsőkönyves lírakötetek iránti, nem túlságosan felfokozott olvasói-kritikusi érdeklődést.) Mindezek ellenére persze szerénytelen túlzás lenne hiánypótlónak nevezni jelen írást, abban azonban talán bízhatok, hogy sikerül úgy vázolni e számomra izgalmas líra fő súlypontjait, hogy az a recepció esetleges és reménybeli továbbfolyásának kedvező táptalajt biztosítson.

Már a kötet paratextusai is figyelemre méltók: érdemes szót ejteni a Remsey Dávid által tervezett, minimalizmusában is esztétikus borítóról; a rajta szereplő festmény (Kopasz Tamás: *Zuhanás*) címével, hangulatával a könyvtárgyként való megpillantáskor is előlegezi a versek alaphangvételét. A festmény címe korrelál azzal, hogy a versek egy létbe vetett, megkapaszkodni nem tudó, folyamatosan helyét kereső, de azt legfeljebb ideiglenesen megtaláló szubjektum kiáltásaként értelmezhetőek. E kilátástalanság, eredendő értelmetlenség (lásd pl. a szerelmi témájú versek drámai feszültségét) részben ellenpontozódik a hitet megéneklő darabok segítségével, ezek azonban – szerencsére – nem egyszerű bináris oppozícióként működnek, mert ez a líra képes a lélek összetettebb működését, finomhangolásait megjeleníteni.

A különféle kultúrtörténeti alapokról építkező kötet címválasztásával (*A vakok zsoltára*) mutatja az olvasó számára a hagyományválasztás egyik legfontosabb irányát, a több versciklusra is érvényes bibliai elköteleződést. Ha akarjuk, a kö-

tet versei valóban olvashatóak modernkori zsoltárokként: a lírai megszólalók a transzcendenshez való közeljutást, és/vagy a saját sorsuk megértését teszik a kötet fő tétjévé. Az ily módon egységben tartott kompozíció ügyesen kerül ki a – nem csupán kezdő költőkre – leselkedő veszélyt: azt, hogy a különálló versekből összerakott ciklusok és a kötetegész mögött húzódó szervezőelv nem képes egybefogni a széttartó darabokat. Puskás ciklus- és kötetkompozíciója ezzel szemben határozott irányt mutat: a bibliai ihletésű lírától fokozatosan érkező meg a személyesség intim szférájába, amelyet hol mindennapiság keretez, hol mitológiai történetek újraírása tesz szervessé. Bár a fülszövegek általában – legyenek bármily frappánsak is – inkább működnek egyes marketingfogásként, mint az értelmezéshez valós segítséget nyújtó fogódzóként, ezúttal mégis meg kell cáfolnom saját előítéleteimet, mert úgy tűnik, Csehy Zoltán sorait visszaigazolják a kötet versei. Csehy így szól a Puskás-féle hagyományhasználatról: „formálgatja, ha kell, le is farag belőle ezt-azt, de képes visszaragasztani is a lefaragott törmeléket”.

Egy első kötettől természetesen nem azt várjuk, hogy radikálisan megújítsa a kortárs lírát, az viszont jogos igénynek tűnik, hogy ne maradjon a biztonságos, ámde sehová sem vezető senkiföldjén, hanem határozott és releváns kérdésirányokat jelöljön ki saját maga számára. (Persze, könnyen lehet, hogy az útkeresés egy elsőkötet után egészen más irányokba fordul, bár a verseskönyvben szereplő költemények kiérlelt hangja inkább a megkezdett irány folytatását, továbbgondolását valószínűsíti.) Melyek lehetnek a Puskásra váró kihívások? Az egyik annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mit tud kezdeni egy fiatal költő a biblikus és mitológiai hagyománnyal, hogyan tudja újragondolni a világirodalomban számtalanszor megfogalmazott történeteket. A másik, legalább ennyire fontos szempont az, hogy az előbbi kérdésre adandó válasz milyen nyelvi, költészeti, világképi elköteleződések mentén valósul meg, hogyan jelöli ki önmaga számára a poétikai játékeret. Puskás egyik megoldása az, hogy személyessé hangszereli a történeteket: ahol érzi, hogy a biblikus-mitikus tétek túlnőnének a kötet vállalásain, ott közel hoz, személyessé tesz, de sohasem túloz vagy banalizál. A biblikus és mitológiai hagyomány felhasználásán túl Chagall festészetének is fontos szerepet szán ebben a kötetben. A festő képeinek látomásszerűsége, expresszivitása Puskás verseiben is tetten érhető; az egyik vers (*Miért nem láttam, hogy 1917–18* [23–24]) talán túlságosan is akarja, hogy felfedezzük ezt az – egyébként kétségkívül releváns és főként a *Ros hasana* ciklusra igaz – társzművészeti kapcsolódást.

A fenti kérdés nyelvi vonatkozásaival kapcsolatban pedig az látszik, hogy a költői eszközök közül a visszafogott, következetesen használt hasonlatok dominálnak (pl. „Elcsendesedtek, mint vihar a tengeren” [13], „valódibb, mint a miénk” [19], „lassan vánszorognak az utcák, mint a gleccserek” [49]). Ez a választás értelmezhető egyfelől bibliai hatásként, a szerző által kijelölt hagyomány következetes végigvitelének nyelvi reprezentációjaként, másfelől pedig az is igaz, hogy egy ilyen, egyszerűbb alakzat működtetésével sikerül elkerülnie azt, hogy a versek belefussanak a metaforák túlzott és felesleges halmozásába. Ennek köszönhetően egy letisztult, minimalista versnyelvet kapunk, mely kétségkívül jól áll Puskás lírájának.

A költő a motívumok felhasználása, átsajátítása során sem esik túlzásba, nem válik egy nagy műveltségi bázis öncélú fitogtatójává, nem nehezíti el az értelmezést a könnyen nehezen felfejthető kulturális kódok túlhajtásával. Ez persze korántsem azt jelenti, hogy a könnyű referencializálás vagy az áttetsző banalitás szerveznék Puskás verseinek szövetét. Épp ellenkezőleg: az olykor látszólag transzparens felszín és a szikár mondatok mögött újabb és

újabb interpretációs lehetőségek lakoznak, ekképpen a hiány és az elhallgatás – itt is, mint oly sokszor – az egyik legfontosabb versszervező és -értelmező erővé válik.

A kötetegész áttekintése után lássuk, hogyan építkezik kisebb elemeiben *A vakok zsoldára*, hogyan lesznek érvényesek a fenti megállapítások a kötet mikrostruktúrájára! A kötetnyitó, cikluson kívül helyet kapó *Jób zsoldárai* című vers az itt megszólaló lírai én (a bibliai Jób vagy a vele azonosuló *másik*) hányattatásait beszéli el, a soron következő verseket – kérdés-halmozó retorikájának köszönhetően – nyugtalanító bizonytalanságban exponálva. Nem véletlenül kerül központi pozícióba ez a szöveg: nem csupán az ezt követő, *A vakok legendáriuma* címet viselő, és döntően bibliai figurákra, jelenetekre épülő szakasz nyitóverseként szerepelhet, de létbizonytalansága, a megszólaló *én* kiszolgáltatottsága az egész kötetre érvényes prologusként értelmezi azt. A bibliai hangvételű ciklus nem hat porosnak, sőt nagyon is aktuálisvá válik, amikor lételméleti kérdéseket, a létezés külső meghatározottságait, a lét alapvető értelmetlenségétől való rettegést tematizálja. A *Megfogni egy kutyát* ciklus csak a kötet későbbi pontján kap helyet, mégis, szerkezetét tekintve az előhöz kapcsolódhat, már csak azért is, mert csupán e két ciklus versei kaptak sorszámot. Bár a számozás jelzi e versek szorosabb összefonódását, a biblikus ihletésű líra vagy éppen a szakítás, elhagyástörténet versei külön-külön is megállnák helyüket, így a számozás meglétének vagy elhagyásának köteten belüli váltogatása inkább zavaró, mint funkcionális.

A zsidó újév, a *Ros hasana* nevét címbe emelő második ciklus szövegei akár az újrakezds ígéretével is kecsegtethetnének, ebben a reményében az olvasónak azonban csakhamar csatlakoznia kell. Az itt lírai témává emelkedő jelenetek (a háború és a magány képei) továbbfűzik az első szakasz bibliai hangütését, és a már érintett chagalli szürrealizmusból is merítve jutnak el a keserű konklúzióig: „Olyan szeretnék lenni, mint a bölcs Salamon / Mikor nem tudta, hogy minden hiábavalóság” (29). A *Csak néhány darab hiányzott* címet viselő ciklus pedig – az előbbivel ellentétben – már címében is a hiánytapasztalatot teszi kiemeltté: ahogyan a kirakós játék is csak az összes darab egyidejű rendelkezésre állása esetén lehet teljes, így a ciklusban megénekelt mindennapi helyzetek is félbehagyott, kudarcos történetek maradnak. A megvilágosodás ígéretével kecsegtető fény, az igazság egyik alapvető metaforája ráadásul elvágja a vers beszélőjét, így a jótétemény átokká változik, mert a látás elemi képességét akadályozza. A megálló óra, a kirakósból hiányzó arc (és persze az imént említett fénymetafora is) talán túlságosan is tendenciózusan veszi számba a hiány ismert toposzait, üdítő és ezeket ellensúlyozó újdonságként hat azonban az ugyanitt szereplő, játékosságában is komoly *Klárások*-átirat (*Nyaklánc* [39]).

Az *Admétosz* versei (*Danaé, Alkésztisz, Pügmalión*) az antik mitológia szerelmi témákban bővelkedő történetei közül érdemnek takarékos módon. A választott történetek az olvasó képzeletében könnyedén előhívják a témával kapcsolatos képzőművészeti ábrázolások egész sorát, ezáltal szabadabb asszociációknak engednek teret, mint ahogyan azt a Chagall-kép esetén láthattuk. Míg Danaé és Alkésztisz esetében a versbeszélő egy külső szemlélő, Pügmalión egyes szám egyes személyben mondja el lírai monológját, nem melleleg ez a vers válik a kötet egyik legemlékezetesebb darabjává („Összeraktam magamnak egy nőt / a pincében lévő kacatokból”, majd kicsit később így folytatja: „Óvatosan megfogtam a kezét, / de megrázott, / és azt mondta: / *Love me tender.*” [55]). Az antik témáktól elemelkedve aztán megérkezünk a középkor világába is: a Succubus, a középkori szerelmi démon férfiakra leselkedő tekintete egy mindössze két (de igen erős) versből álló ciklus címét adja, ami azonban némi terjedelmi

aránytalanságot mutat az egyébként sem túl vaskos kötetben. Ha a *Jób zsoltárait* az egész könyvre érvényes prologusként olvastuk, az utolsó egység, a *Még egy papírfecni elég* töredékekből építkező lírája joggal tarthat igényt az epilógus címére. Az első vers kérdései itt kijelentésekké szelídülnek, amelyeken végighaladva a kötetzáró lakonikus felismeréshez jutunk el: „Szeretni felesleges. / Két sornál több / nem marad belőle” (65).

Keserű, komoly, érett líra Puskás költészete. A bibliai és mitológiai történetek megelevenítése, szerepverssé formálása, a hagyomány és a magánéleti kataklizmák kreatív összedolgozása eredményezi a kompozíció sikerességét és szavatol a kötet működőképességéért, az igazán emlékezetes versek (pl. *Kék falu*, *Ros hasana*, *Pügmalión*) pedig könnyedén ellensúlyozzák a kötet kis számban előforduló gyengébb megoldásait.

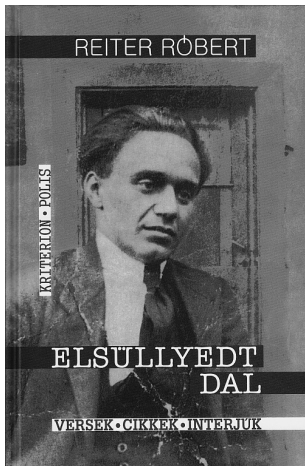

MIKSÓ PÉTER

Újraírt dal

REITER RÓBERT: ELSÜLLYEDT DAL.
VERSEK, CIKKEK, INTERJÚK

Kriterion–Polis
Kolozsvár, 2016
232 oldal, 25 lej

Elsülyedt dal címen jelent meg a Reiter Róbert szövegeit összegyűjtő kötet. A válogatás sokarcú, van benne vers, próza-vers, műfordítás, esztétikai tárgyú szöveg és Reiterrel készített interjú is. Szerkesztettség szempontjából kétségkívül pontos, logikusan felépített konstrukciót olvashatunk, hiszen valamennyi szöveg, fejezet közös nevezője Kassák Lajos és folyóirata, a *Ma* hatása. Jelen írás nem Balázs Imre József szöveggondozását, hanem Reiter szövegeinek poétikáját és esztétikumszemléletét teszi meg tárgyává, valamint az avantgárd történeti kontextusába való illeszthetőség felől vizsgálja a szövegekörpuszt. Azzal a szándékkal történik mindez, hogy bebizonyosodjon, Reiter Róbert a legtöbbször olyasmit mutat, amelynek gyökerei ott vannak Kassák nyelvében, de a *Ma* és a *2x2* más szövegeiben is.

A kötet utolsó előtti fejezetében (*Reiter Róbert emlékezik*, 202–209) Reiter vallomásszerűen mesél Kassákkal való viszonyáról, amiből kiviláglik, hogy rabjává vált annak az esztétikai horizontnak, amelyen Kassák szövegei elhelyezkedtek. „Kezdő költőként úgy éreztem, hogy Kassák hangja annak a kornak a hangja, amelybe mi, az én generációnk beledővünk. (...) Sok mindent szerettem benne. Vonzott az egyénisége, határtalan egyszerűsége, művészi szigora és önkritikája. (...) Megnyilvánulásaiiban takarékos egyéniség volt és mégis, mennyire tudott maga köré embereket gyűjteni!” (206–207). Kassák közösségalkotó szerepe vitathatatlan. Bizonyítják ezt azok a Kassák által alapított folyóiratok (*A Tett*, *Ma*, *2x2*), amelyek létrejöttük után szellemi műhelyként is funkcionáltak. A közösség (*Ma*-csoport) folyóiratai, kiállításai és matinéi megteremtették azt a nyilvánosságot, amiben az avantgárd széles körben ismertté vált.

Több, a pályája elején álló író és költő érzett rokonságot e folyóiratok szellemiségével és a bennük megnyilvánuló formavilággal, ezért rövid idő alatt mainstreammé vált a Kassák által képviselt irány és beszédmód, ami alól Reiter sem tudta

kivonni magát. Visszaemlékezésében (*Reiter Róbert emlékezik*) számol be arról, milyen volt az első találkozás Kassákkal: „1917 őszén jártam másodszer Pesten, akkor kerestem fel első ízben a Visegrádi utcában a Ma szerkesztőségét, azaz Kassák lakását. A folyóirat novemberi számában megjelent Erdő című versem”. Ezután lett szorosabb kapcsolata Kassák körével egészen addig, amíg a Bécsben töltött idő után hazaköltözött Temesvárra, és talán emiatt az avantgárd keringéséhez képest perifériára került, versírói munkássága elhalkult.

Az *Elsüllyedt dalban* összegyűjtött szövegek irodalomtörténeti jelentősége abban áll, hogy azok Reiter jelenlétének nyomaiként is olvashatóak. Kassák körével rövid ideig működött együtt, ez az időszak mégis produktív volt. A kötet bevezetőjében szerepel, hogy Kassák folyóiratainak repertóriumában 48 tételnél szerepel Reiter neve, feltételezhetjük tehát, hogy legalább annyira fontos alakja volt Kassák emigrációs időszakának, mint Barta Sándor. Ha pedig ilyen mértékben jelen volt, adódik a kérdés, vajon miben áll Reiter hangjának jelentősége, tehetsége? Hol vannak azok a hangsúlyok, amelyek Kassák számára is hallhatóvá tették?

Kassák a bécsi évek után hallgatása miatt elmarasztaló hangú levelet címez Reiternek. „Kedves Reiter, a kutya mindenit magának. Miért nem jelentkezik. Én, mint látja, itthon vagyok, sőt már megint lapot csinálok. Szeretnék magától is kapni valamit – okvetlen... A lap elég gazdag terjedelmű és szép kiállítású lesz. Föltétlen postafordultával válaszoljon. Üdvözlí Kassák Lajos.” (207) Kassák ilyen vagy ehhez hasonló levelei nem feltétlenül jelentik azt, hogy a címzettek minden esetben maradéktalanul maradandót hoztak volna létre. Ihász Kovács Éva is kapott érdeklődő, biztató hangú levelet Kassáktól, de amint nekilátunk például az *Amulett* vagy a *Szerelem mágusai* olvasásának, világossá válik, hogy a szerző miért veszett homályba. Reiter esetében a helyzet majdnem ugyanez, azzal a különbséggel, hogy az *Elsüllyedt dalban* összegyűjtött szövegek nyelvi, poétikai teljesítménye meglehetősen ingadozó.

A *Versek, prózaversek* fejezet, szöveganyagát tekintve, a kötet egyetlen erőssége. Tartalma érthetővé teszi, hogy miért fogadta Reiter verseit lelkesedéssel és nyitottsággal Kassák. A versszövegek hangján érezhető a *Ma*-csoport hatása, méghozzá úgy, hogy a reiteri nyelv a csoport tagjainak nyelvi formáin keresztül ácsol saját versnyelvet. A versekben tematizált fogalmak közé tartozik a tradíció, az idő, a test, a tér, az érzékelés, az erotikum, a natúra, de az ipusztériális környezet hozzáférhetősége is. Ezek a témák a kötet más részében is visszatérnek. A fejezet dinamikáját jelentős mértékben meghatározza, hogy benne a lírai hang arra tesz kísérletet, hogy az említett fogalmak közepette kialakítsa saját pozícióját. Útkeresés ez, aminek ösvényei metaforikusan motivált térben íródnak. Ennek bizonyítékai a versekben megjelenő csonka metaforák, amelyek szövedékében a lírai hang figurális formában áll elő. Erre mutatnak az alábbi szöveghelyek:

„Tüzes hasú mozdonyok megbicskássák a csendet
tépett fénybokrétákat okádnak a lámpák”
(1917 nyarán), 43.

„Éhesre vert ezer asszony szem otthon
szent kohós tűz bokros örömébe vidul
(...)
Madárijesztősre gyűrt arcunkra
nyirkot piszkol az árok

(...)

Csak a hold könyököl ágaskodó felhőre
és lát ide is és lát oda is.”

(*Harcos katona nótája*) 45.

„bárgyú falvak hasalnak a pocsolókban és véres
reflektorok virrasztanak a térben”

(*Terhes hajnalban*) 72.

A példák sora tovább bővíthető, hiszen az *Elsüllyedt dal*ban olvasható versek azonos akusztikával szólalnak meg, viszont ennek a nyelvi teljesítménynek az előképei feltűntek például Komját Aladár, Szélpál Árpád vagy Kahána Mózes *Má*ban publikált szövegeiben is.

A kötet második fejezetének (*Műfordítások*) tartalma avatott *Ma*-olvasók számára ismerősen cseng, hiszen a kötetbe válogatott összes műfordítás a *Ma* számaiban jelent meg 1918 és 1925 között. Fordításukat, megjelenésüket valószínűleg Kassák szorgalmazta. Feltűnik ebből, hogy Kassák nem csupán költőként, hanem műfordítóként is számon tartotta Reiter. Az idézett Kassák-levél számonkérő intonációja mögött feltehetően nem csak a versekre, de más szövegekre (fordítások) vonatkozó igény is megbújhatott. Kassák több levelet is váltott idegen nyelvet értő szerzőkkel, ilyen volt Mihályi Ödön is, akitől franciáról magyarra fordított műveket kért, de Faludi Ivánnal is levelezésben állt, akitől nem csupán fordítást, hanem cikket is kért. A fejezet meglehetősen fontos és indokolt, mert látatja Kassák és a köré csoportosuló szerzők tájékozódását, érdeklődését, nevezetesen azt, hogy mely külföldi szerzők művei voltak irányadók számukra, kiket követtek figyelemmel.

Természetesen a Kassák által fontosnak tartott alkotóknak csak a töredékét vonultatja fel az *Elsüllyedt dal*, a *Ma* számait olvasva szélesebb választékkal találkozunk, amiben Hans Arp-tól, Guillaume Apollinaire-től, Georges Braque-tól, Pablo Picassótól és más avantgárd alkotótól, teoretikusoktól származó szövegek is megjelentek. Ennek miérettét magyarázza a *Ma* kiadóbizottságának közleménye (*Propaganda*), ami az első szám végén olvasható. Egyetlen cél lebegett a szemük előtt. Komoly értékű, megalkuvástól mentes művészi anyag közlése. Budapesti és bécsi számainak tartalmával releváns válaszokat akartak adni azokra a kortárs, avantgárd horizonton megfogalmazó kérdésekre, melyek esztétikai, filozófiai tekintetben Nyugat- és Közép-Európában is felmerültek. Ennek megvalósításához Reiter is hozzájárult.

A harmadik fejezet (*Tanulmányok, cikkek, interjúk*) szövegei közül leginkább a *Vázlat: Társadalom, művész, művészet* című szövegben fedezhető fel Kassák hatása. Ez akkor lesz belátható, ha összeolvassuk a *Korunk* 1926. márciusi számában megjelent, *Az új művészet él* című Kassák-szöveggel. A két szöveg témája eltérő, mégis ugyanazzal a retorikával működnek, ugyanazzal a többes szám első személyű grammatikával járják körbe tárgyukat. Reiter szövege 42 pontba szedett, traktátusszerű formát ölt, míg Kassáké egybefüggő esszé az új művészet lényegéről, megjelenéséről, jelenéről és jövőjéről. Reiter az ember és társadalom összefüggését kitérítve arra keresi a választ, hogy ebben a konstellációban mi a művész szerepe, hol helyezkedik el, továbbá milyen optikával lehet műalkotást olvasni műalkotással, majd tesz pár esetben, a műalkotás mibenlétére irányuló komolytalan észrevételt: „Az ember a műalkotást szemléli, ez a szemlélés a formán (anyagon) keresztül kiragadja az univerzumba, visszaviszi a jelenségeknek abba az egyetemes lelki összefüggés[é]be, melyből az anyagi megbomlás kisodorta. Ez a műalkotás szellemi hatása, mely vallást ad az embernek, lehető-

séget, hogy visszatérhessen testvérei: a fák és a madarak közé.”(175) A szöveg végén kika-
csint Kassák: „a művészet szakadatlanul megújuló forradalmi lehetőséget hord magában –
de hatott emberekre, akiket kitérített a művészet a kozmikus erővonalából, kiemelt a szinté-
zis felé haladó törekvésből és visszavezetett a részhez”(176). Itt már nem csak a kassáki re-
torika cseng ismerősen, de utalást találunk a szintetikus irodalomra is, amiről korábban már
Kassák is értekezett a Galilei Körben. „A műalkotás szociális, mert a kenyértörekvéseiben
megoszlott társadalommal szemben az univerzális szintézis egységét mutatja. A legteljeseb-
ben szociális, mert az anyagprobléma megoldását hordja formájában: nem lázadó, hanem
szellemben megnyugodott anyag.” (175.)

A fejezet második szövege – *Dogma, szépség, konstrukció* – argumentáció tekintetében
szintén erős Kassák-hatást mutat, előtérbe állítva a mozgás fogalmát, amely sarkalatos pont
Kassák elméleti szövegeiben, leginkább az izmusok tárgyalásában, kiváltképp a futurizmus
esetében meghatározó jelenlét. Ebben a fejezetben olvasható még Reiter legjobban sikerült
esszéje, *A szó*, ami a szó aspektusait, természetét, megragadhatóságát tárgyalja. Történetisé-
get vázol, miközben grammatikai és stilisztikai szempontokat is beemel a szövegbe. Hason-
lóképp izgalmas a *Franz Liebhard beszéde Reiter Róbertről* (196–202), ami a szerzőségről va-
ló gondolkodás viszonylatában meggondolkodtató. A szöveg értelmezhető identitásbeli já-
tékként, ami abból fakad, hogy Reiter ezt az álnevet életének abban a szakaszában használta,
amikor már Kassáktól és az avantgárdtól eltávolodott. Az újságíró Reiter Temesvárról vissza-
tekint a bécsi költőre, aki ugyancsak Reiter, vagy adódhat olyan megközelítés is, miszerint az
egyik szerzői pozíció emlékezik a másikra. Köztudott, a szerzőség 1949 utáni, ezzel jelent
meg verseskötete, a *Schwäbische Chronik*. „Engedtessek meg mostan Franz Liebhard szép- és
közírónak, hadd emlékezzék meg egy író társáról, aki éveken át – zivatárokkal és nyugtalan-
ságokkal telített esztendőkön át – oly közel állt hozzá, hogy ők ketten a szó legszorosabb ér-
telmében elválaszthatatlanok voltak. Egyek voltak, és ha volt is két egymástól eltérő arcuk,
ezek nem egyidőben mutatkoztak valami jánusi kettősség ellentmondásával, hanem egymás
után következtek az élet sodrában. Miután az egyik, mondhatjuk így is: a fiatalabbik, idejét
betöltötte, tüskéktől vérzőn, a meggyőződéstől elteltlen, hogy kora keresztretjévének egy
részét megfejtette, az utána következőnek engedte át a teret, hogy más feltételek alatt és más
erővonalak mentén ez is viaskodjék az élet és művészet kérdéseivel, hogy megkeresse ez is
konok gombolyagok fonalgégét, és beleheljen minden tűzhelybe, melyben valamire való szik-
rát gyanítani lehetett.” (196) A *Reiter Róbert emlékezik* című fejezet (202–210) szintén a ko-
rábbi részhez hasonlóan tárgyal a különbséggel, hogy hangsúlyosabban jelenik meg ben-
ne a Kassákhoz való kötődés, itt tehet bizonyosságot az olvasó a Reiter–Kassák-viszonyról,
ami a legalább annyira van a nyelven kívül, mint azon belül.

Mindezt meggondolva, az *Elsüllyedt dal* egyértelmű hozadéka, hogy hozzáférést ad Reiter
munkásságához. A rendkívül meggondolt és érzékeny szerkesztési munka nyomán, eltérő
szerepekben (versíró, tanulmányíró, műfordító, emlékező) válik látható Reiter. Olyan for-
mákban, amelyek jelentőségükben, teljesítményükben, hangoltságukban és színvonalukban
eltérnek egymástól, továbbá külön fejezet vagy rövid szöveg szerveződik köréjük. Balázs Im-
re József munkája nyomán olyan Reiter-portrékat olvashatunk, amelyek összessége is hiteles
Reiter-képet alakít, mialatt Kassák felé közelít.

Amíg a *Versek, prózaversek* csak sejteti, a *Reiter Róbert emlékezik* című fejezet már egyér-
telművé teszi Kassák jelenlétét életrajzi és poétikai vonatkozásban egyaránt, mivel Reiter

nyelvének formái előhívhatók Kassák vagy a Ma-csoport tagjainak szövegeiből. Az *Elsüllyedt dal* befogadói tapasztalatát 232 oldalon keresztül hangolja az a zavarbaejtő kettősség, miszerint valamennyi pontja hozzáférhető Kassák és Reiter felől is, hovatovább kettejük viszonyát cizellálja. Ugyanannyira szól tárgyról, mint arról, akihez (amihez) tárgyán keresztül el lehet jutni, tehát azonos mértékben bővíti Kassák és Reiter recepcióját, ez teszi szerfelett fontos munkává.

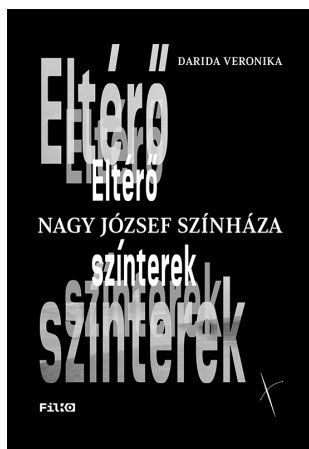
(A szöveget gondozta és bevezetővel ellátta Balázs Imre József.)

OROSZLÁN ANIKÓ

Határokon innen és túl

DARIDA VERONIKA: ELTÉRŐ SZÍNTEREK.
NAGY JÓZSEF SZÍNHÁZA

Kijárat Kiadó
Budapest, 2017
148 oldal, 2500 Ft

”

A közelmúltban történt kísérletek ellenére is azt mondhatjuk, hogy a kortárs magyar színháztörténet egyelőre csak töredékekben van megírva. Különösen igaz ez a nem kőszínházban működő, alternatívként meghatározott, függetlennek tartott színházi társulatokra, projektekre, amelyek értő megközelítése viszonylag kevés rendszerező igényű gyűjteményben kap helyet. Erről vélhetően a folyamatos mozgásban lét, a lezáratlan életpályák is tehetnek, hiszen nem lehet kész képet alkotni valamiről, aminek a recepciója, az elemzése a mában folyamatos. A kortárs magyar színház történetei tehát elszórt, szétszórt írásokban, videóknak, megemlékezésekben, interjúkban érhetők tetten. Ez a helyzet Nagy József (József Nadj) színházával is, akinek a munkái – bár nemzetközi hírnevű és elismert művésze – viszonylag kevés értő és alapos elemzésben részesültek. Az egyik ilyen például Várszegi Tibor *Woyzeck*-tanulmánya az Imre Zoltán által szerkesztett *Alternatív színháztörténetek – alternatívok és alternatívák* című tanulmánygyűjteményében (Balassi Kiadó, 2008), mely kötet színháztörténeti perspektívába igyekszik helyezni a közelmúlt és a kortárs színházi élet néhány jelenségét. A másik Péter Petra a *Pekingi kacsáról* szóló írása a Jákfalvi Magdolna szerkesztette *A 20. századi magyar színháztörténeti kánon alakulása* című kötetben (Balassi Kiadó – SZFE, 2011); a címből kitűnik, hogy a szövegek kánonformálónak tartott előadásokat tárgyalnak. Mindkét könyv tovább lát a hagyományos, kanonikusnak mondható színházaknál és előadásoknál, és olyan művészekről is igyekeznek képet nyújtani, akiket korábban kevésbé tárgyaltak.

A fentiek fényében Darida Veronika *Eltérő színterek* című könyve szintetizáló és kanonizáló vállalkozás is egyben. A könyv Nagy József művészi pályáját tekinti át 1987-től 2016-ig, pontosabban 2017 őszéig, amikor a táncos-színész-koreográfus számára véget ér a Trafó öt éves igazgatási szerepköre. A filozófiai és esztétikai (elméleti) bevezetés után

minden előadói korszakkal egy-egy fejezet foglalkozik, illetve a szerző igyekszik alapos elemzést nyújtani az egyes előadásokról; a második fejezetben produkcióként, utána inkább tematikus blokkokban. Nagy Józsefről főleg színházcsinálóként esik szó, színházigazgatói és társulatvezetői (adminisztratív) szerepköre a háttérbe szorul. A színházi művészet viszont ez esetben összművészet is, hiszen Nagy József egyszerre vizuális, mozgás- és képzőművész, de „táncos filozófus” is. Színházának meghatározása szükségszerűen az alkotó személyéből fakad, azaz kategorizálhatatlan és a hagyományos kereteken kívül álló. A kötet kanonizáló törekvése pedig abban a célkitűzésben figyelhető meg, amit már a 2014-ben megjelent Jeles András-könyv (*Jeles András és a katasztrófa színháza*, Kijarat Kiadó, 2014) fülszövege is megfogalmazott: a hazai színházi recepció nem mulaszthatja el egy olyan alkotó életművének értéket és összefüggő tárgyalását, aki nemzetközi hírű és megkerülhetetlen referencia.

A kötet Foucault „*theatrum philosophicum*” fogalma mentén bölcséleti és esztétikai megközelítést ígér. Nagy József alakja egyrészt hasonlítható Nietzsche Zarathustrájához, a táncos filozófus figurájához (8), hiszen a legtöbb előadásban húzódik valamilyen mögöttes, mélygondolati tartalom (az elvágódás, a bolondság, a tér, a sors, az öregség, az idő, a különféle létformák). Ez a színház tehát egyrészt filozófiai színház, és az előadások szignifikáns motívumok mentén is értelmezhetők. A motívumlista (26–28) hasznos kapaszkodót nyújt a tárgyalat darabok közötti eligazodáshoz, ám az elemzések fókuszba mégsem mindig feltétlenül ezeknek az elemeknek a kibontása, sokszor inkább párhuzamos szövegek/filozófiák egymásra olvasása. A kötet egyébként nagyon informatív a tekintetben, hogy minden produkcióról részletes leírást kapunk; kérdés persze, mennyire lehet sikeres ezeknek az összművészeti alkotásoknak a bemutatása vagy analízise mindenféle vizuális segédanyag nélkül. Még az alapvetően szövegalapú színházat is nehéz „rekonstruálni”, és különösen igaz ez a könyvben tárgyalt színház típusra, ezért sokat segített volna (még akkor is, ha belátjuk, hogy ez csupán elégtelen megoldás) néhány kép vagy fotó.

Nagy József színházának talán legvonzóbb tulajdonsága pont a definiálhatatlanság: mindez egyszerre mozgás- és táncszínház, költői színpad, vizuális tér és látványművészet, melyben a táncos „egyszerre olyan átváltozó és utánczó művész, akinek sokirányú műveltséggel és átfogó tudással kell rendelkeznie. Ismernie kell a zene, a ritmus, az időmérték tudományát, járatosnak kell lennie a természettudományokban és az erkölcsstanban, értenie kell a retorikához, hogy képes legyen a szenvedélyek helyes kifejezésére, valamint a festészetben és a szobrászatban használt pontos arányérzékét is el kell sajátítania” (15). Ez az alkotófolyamat tehát egy olyan köztes, „kívül lévő”, összművészeti teret teremt meg magának, amit nem korlátoznak határok, ami ugyanúgy táplálkozik a nagy elődök (Artaud, Kantor, Grotowski, Brook) színházaiból, mint a velük kapcsolatba hozható filozófiai-esztétikai hátteret képviselő gondolatisággal (Deleuze, Nietzsche, Barthes, Agamben, Walter Benjamin, Merleau-Ponty).

A könyv filozófiai és esztétikai elemzést ígér, a látottak pontos leírását, illetve portrét az alkotókról/társalkotókról vagy a Jel Színház társulatáról. A kronologikus haladás és az elemzések hasonló felépítése kissé katalógusszerűvé, önisméltóvá teszi a könyvet, talán azért, mert, mint említettem, vizuális támpontok nélkül nehéz az elemzésekhez látványt és képet rendelni annak, aki esetleg nem látta az előadásokat. A filozófia mellett nagy hangsúlyt kap Nagy József és Tolnai Ottó együttműködése, barátsága, ezért kiemelt fókuszba kerülnek azok az előadások (*Orfeusz létrái*, *Wilhelm-dalok*), amelyekben ők ketten egymásra támaszkodnak.

A határnélküliség ennek a kapcsolatnak a hangsúlyozásával új jelentést is kap, hiszen mindkét művész a földrajzi határokon innen és túl is „ittthon van”.

Darida Veronika könyvének egyik legfontosabb erénye, hogy a színházművészetet határtalannak látatja, és ezzel arra fekteti a hangsúlyt, hogy a számos európai művészeti díjjal és titlussal kitüntetett, magyarkanizsai gyökereihez örökké ragaszkodó Nagy Józsefet, az átváltozóművészt, bárhol is van, magunkénak kell éreznünk.

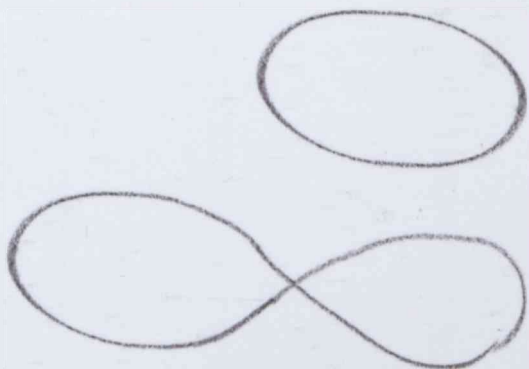
SZÍV ERNŐ

Maribori kislejtés

Ez például Mariborban történt, lalala. Egy csöndes, keveset akaró, szélsőségekkel talán nem is bíró város, van egy négyszáz éves szőlőtőkéje, vonul a Dráva a combjai között. És öltözködik, már a tükör előtt billeg a november, aztán vért mázol a parti fákra. Akar lenni már a dér, de még nem tud fölcsillanni. Sok helyen sülnék a húsok, és reszelik a káposztát, és hintik a rukkolát. Vittek engem ebben a városban ide és oda, és aztán magam is elkerültem egy álmos piacra. Ilyen szenttelen kereskedelmi eseményt még nem láttam. A vár tövében zajlott a színek és a növényi testek kiállítása, zöld, piros, sárga, zöld, passzé. Csak akkor jó egy piac, ha van benne szenvedély, nem? De akkor elvitt a vendéglátóm, a nagynevetős Jutka az egyetemi menzára. És ott, az ebédidő forgatagában láttam bizony sok, sok arcot, kereket, pirosposzsgást, durvát, kellemeset, erőset, magabízót, illetlent, szépet, szomorút, vadat, koravént, álmodozót, máris rögeszmést. Mind fiatal arc volt, a minap kanyarították ki őket a reggeli ég kékjéből, a park őszi színeiből, a didergő napsárgából. Piac volt ez is, arcok piaca, a sors piaca, a remény piaca, szabadaba. Nagyon fiatal arcok, szállnak, ringlispílt játszanak. Húszéves arcok és tekintetek, hercegnők és fejedelmek mozdulatai, kadétek és baroneszek. Csipkedik a húst, a rákot, a brokkolit, beszélnek, szívják a cigarettát kint, még a homlokuk fölé emelkedik a kéz, ahogy a lázas szájakkal magyarul beszélnek, és dehogyan fájnak föl a novemberi nyirkos szívgásában. S ahogy néztem, ahogy figyeltem, egyszerre megsajnáltam őket. Ferdén vág át a lelken az idő, mint egy hentes bárdja. A sajnálat! És máskor is éreztem már ilyet, az az igazság. Budapesten, Szegeden, sokfelé. Fájtak nekem tegnap és tegnapelőtt is már a fiatalok, az önfeledtségük, fájtak a könnyen elhadart szavaik, a magabízásuk, a gyanútlanosságuk. Ezek itt szlovén gyerekek voltak. Tegnap szegedi gyerekek voltak. Meg budapesti, berlini, bukaresti gyerekek. Azért sajnáltam őket, mert arra gondoltam, hogy nem úgy lesz. Nem úgy lesz ahogy akarják. Nem úgy lesz, ahogy tervezik. Ahogy szeretnék. Ahogy kisakkozták, ahogy pontokba szedték, felépítették, kis vonalas füzetbe előre rajzolták. Máshogy lesz velük is az élet. Egészen máshogy lesz a kert, a ház, a személyi birodalom! Mennyi kanyar, tévút, útvesztő, leragadás, kidőlés lesz. Rá fognak jönni, hogy valamit persze lehet csinálni, de alapvetően mégse lehet megcsinálni. Ők is el fogják rontani. Nekik is az alkalmazkodás lesz majd a legnagyobb kincsük. Rájuk is felhők, szelek, ködök várnak. Velük is elromlik majd mennyi minden, pénz, test, lélek. Ezt sajnáltam, hahogy nézegettem a délidei lobogásukat. És nagyon sajnáltam őket. Pedig nyilván csak magamat sajnáltam. Talán csak azt sajnáltam, hogy én már nem tudom elrontani úgy, ahogyan ők fogják.

Cristian Fulaş
Haász János
Szöllősi Mátyás
prózája

Böndör Pál
kabai Ióránt
Anne-Marie Kennesey
Zalán Tibor
Závada Péter
versei

TANDORI 80

Áfra János, Ágh István, Babarczy Eszter,
Györe Balázs, Harcos Bálint,
Krasznahorkai László, Petri György
Sirokai Mátyás, Szabó Gábor
Szabó Marcell, Varga Dániel írásai

